

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

SERGEJUS TICHOMIROVAS

II kurso studentas

KALNŲ KARABACHO KONFLIKTO TRANSFORMACIJA

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: doc. dr. T. Janeliūnas

Vilnius, 2010

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „Kalnų Karabacho konflikto transformacija“ yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Vardas, pavardė

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Tichomirovas S. Kalnų Karabacho konflikto transformacija: Tarptautinių santykių ir diplomatinės specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas doc. dr. T. Janeliūnas. – V., 2010. – 82 p.

Reikšminiai žodžiai: Kalnų Karabachas, „išaldyti“ konfliktai, konfliktų transformacijos teorija, Armėnija, Azerbaidžanas, Pietų Kaukazas, Rusija, Turkija, ES.

Šiame darbe nagrinėjamas tarpvalstybinis Armėnijos ir Azerbaidžano konfliktas dėl Kalnų Karabacho. Konfliktas vertinamas per konfliktų transformacijos teorijos analitinę prizmę. Darbe apžvelgiamos kai kurios pagrindinės konfliktų transformacijos mokyklos teorinės prielaidos: Raimo Väyrynen'o transformacijos tipai, trijų lygių veikėjų sąveika.

Nagrinėjamas vidinis konflikto kontekstas - Armėnijos ir Azerbaidžano politinis, socialinis ir ekonominis gyvenimas. Įvertinamas išorės veikėjų vaidmuo konflikto pabaigai/eskalacijai. Taikant konflikto transformacijos prieigą, įvardijamos pagrindinės priežastys trukdančios pasiekti taikų susitarimą Kalnų Karabacho konflikte.

Turinys

Įvadas.....	7
1. Konfliktų transformacijos analizės modelis.....	14
1.1. Konfliktų valdymas, sprendimas ar transformacija?.....	14
1.1.1. Konfliktų valdymas.....	14
1.1.2. Konfliktų sprendimas.....	15
1.1.3. Konfliktų transformacija.....	16
1.2. Penki transformacijos tipai.....	18
1.3. Trijų lygių veikėjai.....	22
1.4. Kalnų Karabacho konflikto analizės modelis.....	25
2. Vidinio Kalnų Karabacho konflikto lygmens analizė.....	29
2.1. Konflikto stadijos.....	29
2.2. Struktūrinės transformacijos faktoriai.....	33
2.3. Veikėjų transformacijos faktoriai.....	39
2.4. Problemų transformacijos faktoriai.....	42
2.5. Elito lygmens transformacijos faktoriai.....	44
3. Išorinio Kalnų Karabacho konflikto lygmens analizė.....	48
3.1. Derybų proceso nesėkmė.....	48
3.2. Konteksto transformacijos faktoriai.....	50
3.3. Rusijai naudingas <i>status quo</i>	53
3.4. Turkija – strateginė Azerbaidžano partnerė.....	55
3.5. ES minkštosios galios ribos.....	57
3.6. JAV – tarp armėnų lobistų ir geopolitikos.....	59
3.7. Iranas – Armėnijos partneris.....	61
Išvados.....	64
Literatūros ir šaltinių sąrašas.....	67
Priedai.....	78
Summary.....	80

Sutrumpinimai

Armėnijos Sovietinė Socialistinė Respublika – ArSSR

Azerbaidžano Sovietinė Socialistinė Respublika – AzSSR

Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacija – ESBO

Kolektyvinio Saugumo Sutarties Organizacija - KSSO

Nepriklausomų Valstybių Sandrauga – NVS

Europos kaimynystės programa – EKP

Jungtinių Tautų vystymo programa - JTVP

Rytų partnerystė - RP

Nevalstybinės organizacijos – NVO

„Vyriausybės“ nevalstybinės organizacijos - VNVO

Viduje perkelti asmenys - VPA

Europos Sąjunga – ES

Jungtinės Amerikos Valstijos – JAV

Įvadas

Temos aktualumas. XX-ojo amžiaus antroje pusėje vykę procesai - šaltojo karo priešprieša ir dekolonizacija Afrikoje - įtakojo tarptautinių, etninių ir religinių konfliktų skaičiaus augimą. Pagal skirtingas klasifikacijas, dabar pasaulyje suskaičiuojama iki 365 konfliktų, keliančių grėsmę atskirų šalių, regionų ir net globaliniam saugumui¹.

Pasibaigus šaltajam karui, lokalūs ir regioniniai konfliktai niekur nedingo. Netgi priešingai, sovietinės imperijos griūtis įžiebė naujus konfliktus Europoje – Balkanuose, Gruzijoje, Moldovoje bei Armėnijoje ir Azerbaidžane.

Armėnijos ir Azerbaidžano konfliktas dėl Kalnų Karabacho regiono tęsiasi jau daugiau nei du dešimtmečius. Kalnų Karabacho konfliktas yra kompleksiškas ir vienas sudėtingiausiai sprendžiamų. Jo sudėtingumą lemia šie veiksniai:

- A) Kalnų Karabacho konfliktas yra etnokultūrinis armėnų ir azerbaidžaniečių konfliktas (skirtingai nei, pavyzdžiui, Padnestrės konfliktas);
- B) Kalnų Karabacho konfliktas yra tarpvalstybinis Armėnijos ir Azerbaidžano konfliktas dėl teritorijų (skirtingai nei, pavyzdžiui, buvo Gruzijos ir Pietų Osetijos bei Abchazijos konfliktai);
- C) Trečiųjų konflikto šalių – ypač Rusijos ir Turkijos – kova dėl geopolitinės įtakos Pietų Kaukazo regione, kuris laikomas svarbiu energetiniu mazgu;
- D) Kaukazo regiono visuomenių radikalumas, saugumo ir demokratijos stoka, Rusijos Šiaurės Kaukazo, Gruzijos ir Abchazijos bei Pietų Osetijos konfliktai.

Nuo karinių veiksmų nutraukimo tarp Azerbaidžano ir Armėnijos 1994 m. praėjo šešiolika metų. Tačiau Kalnų Karabacho konfliktas lieka neišspręstas. Per 600 tūkstančių azerbaidžaniečių karo pabėgėlių glaudžiasi laikinose gyvenvietėse, laukdami sugrįžimo į savo namus Kalnų Karabache. Aukščiausi Azerbaidžano vadovai naudoja karingą terminologiją ir žada išspręsti konfliktą jėga, jeigu nesulauks kompromiso iš Jerevano. Armėnija reikalauja

¹ Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg. "Conflict Barometer: Crises - Wars - Coups d'Etat Negotiations - Mediations - Peace Settlements. 18th Annual Conflict Analysis." Prieiga per internetą:
<http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2009.pdf> [Žiūrėta 2010-01-29], 1.

spręsti Kalnų Karabacho statuso klausimą tikėdamasi, kad nepriklausomybę paskelbęs, tačiau niekieno nepripažintas (net Armėnijos), Kalnų Karabachas liks jos įtakos zonoje.

Kalnų Karabacho konflikto sprendimo ieškoma su užsienio valstybių pagalba, visų pirma Rusijos, JAV ir Prancūzijos, bandant susodinti Azerbaidžano ir Armėnijos vadovus prie derybų stalo. Tokia strateginė prieiga akademinėje literatūroje yra vadinama *konfliktų valdymu* (conflict management). Pagrindinis *konfliktų valdymo* prieigos bruožas – užbaigti karinius konfliktus per įvairias diplomatinės iniciatyvas. Daugiausiai dėmesio šios mokyklos atstovai skiria konfliktuojančių pusių lyderiams, o pagrindiniu tikslu laiko konfliktuojančių pusių susodinimą prie derybų stalo².

Iki šiol, taikant *konfliktų valdymo* prieigą, dviejų valstybių prezidentai, iš pirmo žvilgsnio, pasiekdavo svarių susitarimų (pavyzdžiui, dėl okupacinių Armėnijos pajėgų atsisitraukimo iš azerbaidžaniečių teritorijų, kurios nėra Kalnų Karabacho regiono dalis). Tačiau susitarimai galiausiai nebuvo įvykdomi, jeigu tai neatitikdavo vienos ar kitos šalies interesų.

Derybinė Armėnijos ir Azerbaidžano prezidentų taktika nedavė apčiuopiamų rezultatų. Netgi priešingai, Baku ir Armėnija savaip traktavo susitarimų tekstus ir reikalavo iš priešininkų juos vykdyti. Tokiu būdu, pozityvios užsienio derybininkų pastangos tik dar labiau prisidėdavo prie Kalnų Karabacho konflikto eskalacijos.

Klasikinė tarptautinio konflikto samprata per pastaruosius 30 metų evoliucionavo. Tai susiję su moksliniais konflikto tyrinėtojų pasiekimais, komunikacijos priemonių išplitimu įtakotais globalizacijos procesais, žmogaus teisių universalumo paradigmos įtvirtinimu. Realizmo ir neorealizmo mokyklos atstovai etninius tarpvalstybinius (arba vidinius valstybinius) konfliktus vertino, kaip atskirų šalių (už kurių nugaros dažniausiai stovi didesni žaidėjai) kovą už įtaką ar teritoriją. Šaltojo karo pabaiga pavertė realistine, į valstybes orientuotas konfliktų sprendimo prieigas neefektyviomis įtvirtinant taiką³.

XX-XXI amžių sandūroje konfliktų tyrinėjimas, aiškinimas ir sprendimų siūlymas galutinai tapo atskira mokslo šaka – *peacebuilding* (*taikos įtvirtinimas, konfliktologija*). Akademinėje literatūroje yra aiški takoskyra tarp terminų - *konfliktų (iš)sprendimas* (*conflict resolution*), *konfliktų valdymas* (*conflict management*) ir *konfliktų transformacija* (*conflict*

² Thania Paffenholz, „Understanding Peacebuilding Theory: Management, resolution and transformation.“ *New Routes*, 14, 2009, 3.

³ Kate Muller, “The Role of Grassroots Actors in Conflict Transformation”. *Dialogue e-Journal*, Volume 1, Issue 1, 2003, 12-18. Prieiga per internetą: <<http://www.polsis.uq.edu.au/dialogue/vol-1-1-2.pdf>>, [Žiūrėta 2010 04 30], 12.

transformation). Visi trys terminai nurodo skirtingas teorines ir praktines prieigas tam pačiam tikslui pasiekti – *taikai įtvirtinti*.

Mano **darbo problema** skamba taip: jeigu *konfliktų valdymo* strategija iki šiol nedavė apčiuopiamų rezultatų (ir nepanašu, kad gali duoti) sprendžiant Kalnų Karabacho konfliktą, reikėtų pagalvoti apie kitos kompleksinės *taikos įtvirtinimo* analizės ir praktikos taikymą.

Pagrindinis šio darbo tikslas – **įvertinti galimybę taikyti sintezuotą *konfliktų transformacijos* modelį sprendžiant Armėnijos ir Azerbaidžano konfliktą dėl Kalnų Karabacho.**

Norėdamas įgyvendinti šį tikslą, turėsiu įvykdyti šiuos **uždavinius**:

1. Atlikti *konfliktų transformacijos* prieigos analizę;
2. *Konfliktų transformacijos* teorijos pagrindu pateikti sintezuotą Kalnų Karabacho konflikto tyrimo modelį;
3. Atskleisti, kokios vidinės priežastys lemia, kad Azerbaidžanui ir Armėnijai nepavyksta susitarti dėl Kalnų Karabacho konflikto;
4. Įvertinti, koks vaidmuo tenka netiesiogiai konflikto sprendime dalyvaujantiems išoriniams veikėjams - Rusijai, Turkijai, ES, JAV ir Iranui;
5. Nustatyti vidinių ir išorinių faktorių santykį Kalnų Karabacho *konflikto transformacijos* perspektyvai;

Šio darbo **objektas** – vidinis ir išorinis Kalnų Karabacho konflikto kontekstas, vidiniai ir išoriniai konflikto veikėjai ir jų santykiai.

Darbo originalumas. *Konfliktų transformacijos* mokykla, kurios išskirtiniu bruožu įvardijamas kompleksiškas požiūris į konflikto analizę ir praktiką, tampa vis populiaresnė ir vis labiau įsitvirtina Austrijos, Vokietijos, Skandinavijos šalių universitetuose, akademinuose sluoksniuose ir tarp konfliktų sprendimo praktikų.

Per pastaruosius dešimt metų daugiausiai buvo išleista teorinio pobūdžio darbų susijusių su *konfliktų transformacija*. Tačiau būta bandymų tyrinėti, kaip *konfliktų transformacijos*

modelis gali būti taikytinas praktikoje, analizuojant atskirus konfliktus. Pavyzdžiui - Padnestrės⁴, Šiaurės Airijos⁵, Izraelio bei Palestinos⁶.

Šiame darbe konfliktų transformacijos prieigą bus bandoma įdiegti tyrinėjant Kalnų Karabacho konfliktą. Tokių bandymų akademinėje literatūroje man nėra tekę sutikti.

Tyrimo metodologija. Ši darbą grindžianti tyrimo metodologija buvo pasirinkta atsižvelgiant į keliamus tikslus ir uždavinius. Taigi daugiausia darbe buvo naudotasi analitiniu aprašomuoju ir konfliktų transformacijos bei bendrais konfliktų analizės metodais.

Pirminių šaltinių ir mokslinių darbų aprašomoji analizė naudojama nagrinėjant Kalnų Karabacho konflikto genezę, *status quo*, vidinius ir išorinius konflikto faktorius. Konfliktų analizės metodai panaudoti tiriant galimybes taikyti *konfliktų transformacijos* modelio adaptacijas Kalnų Karabache.

Literatūros ir šaltinių apžvalga. Šiame darbe panaudotą literatūrą galima būtų suskirstyti į du teminius blokus:

1. *taikos įtvirtinimo, konfliktų transformacijos* teoriją, tyrimo metodus ir praktikas analizuojančią literatūrą;
2. moksliniai Kalnų Karabacho konflikto tyrinėjimai, Armėnijos ir Azerbaidžano santykius nagrinėjančių ekspertų išvalgos, trečiųjų konflikto pusių (Rusijos, Turkijos, JAV, ES ir t.t.) pozicijas analizuojančių autorių publikacijos.

Norėčiau atkreipti dėmesį į kelias svarbiausias mokslines pozicijas, kur daugiausiai, nagrinėjami teorinės konfliktų sprendimo (transformacijos) klausimai.

Ko gero, labiausiai cituojami mano darbe bus Hugh Miall'o⁷, Cordula Reimann⁸ ir Raimo Väyrynen'o⁹ tyrinėjimai *konfliktų transformacijos* srityje.

⁴ Anna Lungu, „Peaceful Conflict Transformation in Transnistria“, Magistrės darbas, European University Centre for Peace Studies, 2007. Prieiga per internetą: <<http://www.epu.ac.at/epu/research/Lungu.pdf>> [Žiūrėta 2010 02 07].

⁵ Lee Smithey. „Grassroots Unionism and Conflict Transformation in Northern Ireland“. *Pranešimas konferencijoje „The annual meeting of the American Sociological Association Annual Meeting,“ Boston, 2008* liepos 12 d.

⁶ Anders Persson, „Durable Conflict Transformation: EU's Efforts to Transform the Israeli-Palestinian Conflict.“, Ph D dissertation plan, Lund University, 2009. Prieiga per internetą: <http://www.svet.lu.se/documents/ht2009_planseminarium_andersP.pdf> [Žiūrėta 2010-05-02]. A.Persson'o darbas yra ES remiamo mokslinio projekto Just and Durable Peace by Piece sudedamoji dalis. Savo tyrimą A.Persson'as baigs tik 2012 metais. Tačiau plane jaunas mokslininkas suformulavo ambicingus ir originalius tikslus: patikrinti konfliktų transformacijos prieigos taikymo galimybes sprendžiant Izraelio ir Palestinos konfliktą. Bet įdomiausia, kad A.Persson'o tyrime daugiausia dėmesio bus skiriama ES *taikos įtvirtinimo* įrankiams aptarti siekiant prisidėti prie konflikto transformacijos tarp žydų ir palestiniečių.

⁷ Hugh Miall, „Conflict Transformation Theory and European Practice.“ Pranešimas konferencijoje „The Sixth Pan-European Conference on International Relations“, Turin, 2007 rugsėjo 12-15 d.// Miall, Hugh, „Conflict

H. Miall'o ir C. Reimann darbuose daugiausiai tyrinėjamos ir apibendrinamos konfliktų teorijos ir konfliktų analizės klasikų (Edward'o Azar'o, John'o Burton'o, John'o Paul'o Lederach'o, Johan'o Gatlung'o) idėjos, bandoma pagrįsti *konfliktų transformacijos* disciplinos savitumą lyginant ją su *konfliktų valdymo* ir *konfliktų sprendimo* mokyklomis, pateikiamos stiprios ir silpnos *konfliktų transformacijos* priegios pusės.

R. Väyrynen'o darbas svarbus tuo, kad jame buvo suformuluoti vadinamieji *konflikto transformacijos* faktoriai. Nepaisant to, kad jo darbas pasirodė prieš beveik 20 metų, jis yra laikomas vienu iš konfliktų transformacijos teorijos pradininku, o jo pasiūlyti transformacijos faktoriai užėmė svarbią vietą *konfliktų transformacijos* teorijoje.

Vienas svarbiausių veikalų, kuriame kompleksiškai pateikiama konfliktų transformacijos teorijos analizė, jos genezė, teorijos taikymo galimybės, jos stipriosios ir silpnosios pusės, yra mokslinių straipsnių rinkinys. „*Transforming Ethnopolitical Conflict – The Berghof Handbook*“¹⁰. Su Vokietijos analitinio centro *Berghof Conflict Research* pagalba išleistoje knygoje yra pateikiamos transformacijos teorijos pradininkų J. P. Lederach'o ir J. Gatlung'o idėjų analizė, atskirų konfliktų transformacijos teorijos prielaidų kritika, originalios teorijos metodų taikymo praktikoje analizės. Galima būtų pažymėti, kad knygoje trūksta tyrimų dėl konflikto transformacijos priegios taikymo konfliktuojančiose šalyse (atvejo tyrimų stygius).

Dar vienas svarbus veikalas, kuriame bandoma kompleksiškai pasižiūrėti į naujausias konfliktų sprendimo priegas yra *Contemporary Conflict Resolution. The Prevention, management and transformation of deadly conflicts*¹¹. Autoriai daug dėmesio skiria konfliktų sprendimo praktikų analizei, tačiau *konfliktų transformacijos* priega pas juo aptariama epizodiškai.

Transformation: A Multi-Dimensional Task“, Alexander Austin, Martina Fischer, Norbert Ropers (sud.), *Transforming Ethnopolitical Conflict – The Berghof Handbook*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenschaften, 2004.

⁸ Cordula Reimann, “Assessing the State-of-the-Art in Conflict Transformation”, Alexander Austin, Martina Fischer, Norbert Ropers (sud.), *Transforming Ethnopolitical Conflict – The Berghof Handbook*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenschaften, 2004.

⁹ Raimo Väyrynen (sud.), *New Directions in Conflict Theory: Conflict Resolution and Conflict Transformation*, London: Sage Publications, 1991.

¹⁰ Alexander Austin, Martina Fischer ir Norbert Ropers (sud.), *Transforming Ethnopolitical Conflict – The Berghof Handbook*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenschaften, 2004.

¹¹ Hugh Miall, Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, *Contemporary Conflict Resolution. The Prevention, management and transformation of deadly conflicts*. Cambridge: Polity Press, 2007

Skirtingų Kalnų Karabacho konflikto sprendimo strategijų taikymą viename savo darbe tyrinėjo jauna Azerbaidžano mokslininkė Aytan Gahramanova¹². *Konflikto transformacijos* sąvoką A.Gahramanova naudoja daugiausiai deskripcine, o ne normatyvine prasme (transformacija, kaip konflikto sprendimas). *Konflikto transformacijos* priegos taikymo galimybę Kalnų Karabache ji aptaria viename poskyryje ir prieina išvados, kad *transformacinė* strategija gali būti tik papildanti *konfliktų valdymo* priega, kuriai A.Gahramanova teikia pirmenybę¹³.

Konfliktų transformacijos mokykla, skirtingai nei *konfliktų valdymo* ar *konfliktų sprendimo* mokyklos, iki šiol lieka aktyvaus formavimosi stadijoje¹⁴. Todėl didelė dalis darbe panaudotos literatūros yra moksliniai straipsniai, monografijos, atskiri moksliniai tyrimai.

Darbe stengiasi panaudoti pačius naujausius mokslinius darbus, analizuojančius dabartinę situaciją Kalnų Karabache, Armėnijoje ir Azerbaidžane. Tas pats pasakytina ir apie pirminius šaltinius – Jungtinių Tautų (JT), Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijos (ESBO), ES institucijų, konflikto monitoringą atliekančių nepriklausomų nevyriausybinių organizacijų apžvalgas, pranešimus, deklaracijas ir pan.

Darbo struktūra. Pagal bendrus magistro darbui taikomus reikalavimus, šis darbas suskirstytas į įvadą, trijų dalių dėstomąją dalį, išvadas.

Pirmojoje darbo dalyje pateikiama tarptautinių konfliktų analizės teorijos apžvalga. Didžiausias dėmesys skiriamas pagrindinių *konfliktų transformacijos* teorinių prielaidų nagrinėjimui. *Konfliktų transformacijos* teorijos pagrindu pateiksiu sintezuotą Kalnų Karabacho konflikto analizės modelį, pagrįsiu modelio pasirinkimą.

Antrojoje ir trečiojoje dalyje pateikiamas tyrimas.

Antrojoje darbo dalyje analizuojamas vidinis Kalnų Karabacho konflikto kontekstas. Ypatingas dėmesys skiriamas pagrindinių konflikto pusių – vidinių Azerbaidžano ir Armėnijos veikėjų – pozicijų analizei.

Trečiojoje dalyje tiriami išoriniai Kalnų Karabacho konflikto faktoriai. Analizė atliekama nagrinėjant pagrindinių išorinių veikėjų – Rusijos, Turkijos, JAV, ES ir Irano – pozicijas ir

¹² Aytan Gahramanova, *„Peace strategies in „frozen“ ethno-territorial conflicts: integrating reconciliation into conflict management: the case of Nagorno-Karabakh*. Mannheim: Universität Mannheim, 2007.

¹³ Gahramanova, 17-19.

¹⁴ Miall, *Conflict Transformation Theory*, 18.

interesus. Analizuojami išoriniai veiksniai ir prielaidos, galintys nulemti transformacijos prieigos sėkmę (ir/arba nesėkmę) Kalnų Karabache.

1. Konfliktų transformacijos analizės modelis

1.1. Konfliktų valdymas, sprendimas ar transformacija?

Akademiniam diskurse *taikos įtvirtinimo* teorinės ir praktinės mokyklos – *konfliktų valdymo, konfliktų sprendimo ir konfliktų transformacijos* – yra įtvirtinamos, kaip trys skirtingos koncepcijos. Tačiau iki šiol vyksta mokslinės diskusijos, ar galima *konfliktų transformaciją* vadinti susiformavusia *taikos įtvirtinimo* disciplina. Pavyzdžiui, H. Miall'as, O. Ramsbotham'as, T. Woodhouse'as apibrėždami savo konceptualaus darbo terminologiją tvirtina, kad *konfliktų transformacija* yra viena iš *konfliktų sprendimo* mokyklos „atmainų“, „giliausias pasikeitimo lygmuo konfliktų sprendimo procese“¹⁵.

Kartais iškyla sunkumu bandant nubrėžti aiškius skirtumus tarp šių koncepcijų, nes literatūroje jie dažnai yra naudojamos įvairiais pavadinimais – skirtingi autoriai naudoja kiekvieną iš šių terminų, įtraukdami į juos ir kitas koncepcijas¹⁶. Visi trys terminai gali būti naudojami tiek normatyvine, tiek deskripcine prasme, tačiau naudojant juos deskriptyviai jie turi panašias reikšmes, nors jos yra tolimos normatyvinėms šių terminų reikšmėms¹⁷.

Norint suvokti, ko, kaip ir kodėl siekia *konfliktų transformacijos* apologetai, reikėtų palyginti pagrindines šios mokyklos idėjas ir metodus su kitomis pagrindinėmis taiko įtvirtinimo teorijomis – *konfliktų valdymo ir konfliktų sprendimo*.

1.1.1. Konfliktų valdymas (*conflict management*). *Konfliktų valdymas*– tai menas pasirinkti tokias įsikišimo formas, kurios leistų pasiekti politinį susitarimą, kuri įgyvendintų valdžią turintys veikėjai, turintys pakankamai įgaliojimų ir resursų, kad galėtų priversti konfliktuojančias puses pasiekti susitarimą¹⁸. *Konfliktų valdymo* prieiga akademinėje literatūroje yra dažnai vadinama realistine. Tai ypatingai mėgsta pabrėžti patys šios mokyklos atstovai.

Konfliktų valdymo mokyklos teoretikai teigia, kad jėgos panaudojimas yra neišvengiama vertybių ir interesų skirtumų grupėse ir tarp jų pasekmė. Polinkis į smurtą kyla egzistuojančių institutų dėka ir iš istoriškai susiklosčiusių santykių. Taip pat iš valdžios paskirstymo principų¹⁹.

¹⁵ Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, 21.

¹⁶ Miall, *Conflict Transformation Theory*, 3.

¹⁷ Ten pat, 3-4.

¹⁸ Miall, *Conflict Transformation*, 3.

¹⁹ Ten pat.

Konfliktų valdymo prieigą taikantys praktikai siekia suvaldyti konfliktą, tačiau nebūtinai užbaigti jį. Šios prieigos atstovai dažnai teigia, kad konfliktų neįmanoma išspręsti. Geriausiu atveju juos galima reguliuoti arba suvaldyti, o kartais – pasiekti istorinių kompromisų. Tada jėgos principas pasitraukia į antrą planą ir atkuriamas normalus politinis gyvenimas²⁰.

Konfliktų valdymo mokyklos atstovai yra kritikuojami dėl to, kad daugiausia dėmesio skiria tik konfliktuojančių šalių lyderiams dažnai ignoruodami vidinių ir išorinių veikėjų poreikius²¹. Ypatingai visuomenės, nuo konflikto nukentėjusių asmenų. Konfliktų transformacijos atstovai *konfliktų valdymo* koncepcijai taip pat dažnai pažeria priekaištų dėl to, kad šie nepakankamai įvertina gilumines konfliktų priežastis.

1.1.2. Konfliktų sprendimas (conflict resolution). *Konfliktų sprendimo* mokyklos atstovai atmeta jėgos politiką (skirtingai nei *konflikto valdymo*) ir tikina, kad grupiniuose konfliktuose ir konfliktuose, kurie paliečia identitetą, žmonės negali aukoti savo bazinių poreikių²². Tačiau jie mano, kad konfliktuojančioms pusėms padedant išanalizuoti, sukelti abejonių ir reformuluojant jų pozicijas ir interesus, atsiranda galimybė išeiti iš konflikto rėmų. Todėl spendžiant konfliktus, pirmoje vietoje atsiranda kompetentingos, bet neturinčios valdžios trečiosios šalys²³.

Šios mokyklos atstovai pirmiausia savo tikslu laiko giliai glūdinčių konflikto priežasčių išsprendimą ir sugriautų santykių tarp konfliktų pusių atkūrimą²⁴. *Konfliktų sprendimo* prieigos dėmesys nukreiptas į platų NVO, vietos bendruomenių ir individų veikimo lauką.

Antrosios kartos *konfliktų sprendimo* prieiga yra ilgalaikė strategija, prie kurios įgyvendinimo daugiausiai prisideda vietiniai veikėjai, kuriems padeda nacionalinės ir tarptautinės NVO. Pagrindinė veikla vykdoma per NVO instrumentus: dialogų tarp priešišku grupių ir bendruomenių skatinimą, taikos mokymą, konfliktų sprendimo mokymus ir seminarus²⁵.

Trečiosios pusės neoficialiai dirba su konfliktuojančiomis pusėmis tam, kad padėtų iš naujo pažvelgti į konfliktą ir kurti naujus tarpusavio santykius. Jos taip pat stengiasi išsiaiškinti

²⁰ Miall, *Conflict Transformation*, 3.

²¹ Paffenholz, 3.

²² Miall, *Conflict Transformation*, 3.

²³ Ten pat.

²⁴ Paffenholz, 3.

²⁵ Paffenholz, 3.

kur slypi realios konflikto priežastys ir bando surasti kūrybiškus sprendimus, kurių konfliktuojančios, griežtų savo pozicijų besilaikančios pusės, greičiausiai nepastebėjo²⁶.

Taigi *konfliktų sprendimų* mokyklos šalininkai pagrindiniu potencialu konfliktui išspręsti laiko vidaus aktorius (glaudžiai bendradarbiaujant su užsienio NVO, žiniasklaida, konfliktų sprendimo specialistais). Skirtingai nei *konfliktų valdymo* prieiga, kuri daugiausia dėmesio kreipia į pirmo lygmens veikėjus (valdžią turinčius politikus, kariškius), *konfliktų sprendimo* strategija taikosi į antro (nacionalinė NVO, nacionalinė žiniasklaida) ir trečio lygmens veikėjus (vietos NVO, vietos žiniasklaida, vietos bendruomenės). Be to, kaip matome, akivaizdžios ir abiejų priedų konfliktų transformacijos (deskripcine prasme) vizijos:

- *konfliktų valdymas* – konfliktas sprendžiamas per pirmojo lygmens veikėjus. Prie to, daugiausiai prisideda užsienio pirmojo lygmens veikėjai, kurie siūlo susitaikymo iniciatyvas (sprendimas iš viršaus – į apačią).

- *konfliktų sprendimas* – konfliktas sprendžiamas per vidinę antrojo ir trečiojo lygmens veikėjų transformaciją. Jie, savo ruožtu, įtakoja pirmojo lygmens veikėjus (sprendimas iš apačios – į viršų). Konflikto antro ir trečio lygmens veikėjams padeda tarptautinės NVO.

Konfliktų sprendimo mokykla buvo daugiausia kritikuojama iš *konfliktų valdymo* perspektyvos. Šios argumentai yra tokie: komunikacijos pagerinimas ir santykių sukūrimas tarp konfliktuojančių pusių nebūtinai išsprendžia konfliktą; darbo su pilietine visuomene ir giliai glūdinčiomis konflikto šaknimis rezultatai automatiškai nedaro įtakos pirmojo lygmens veikėjams²⁷.

1.1.3. Konfliktų transformacija (*conflict transformation*). Iš trijų populiariausių *taikos įtvirtinimo* priedų *konfliktų transformacijos* mokykla yra pati jauniausia ir mažiausiai teoriškai ir metodologiškai apibrėžta. Kaip jau minėjau, kai kurie konfliktų tyrinėtojai iš viso nėra linkę vadinti ją savita *taikos kūrimo* prieiga ir vadina *konfliktų sprendimo* atmaina.

Patys *konfliktų transformacijos* mokyklos atstovai – J. P. Lederach'as, J. Gatlung'as, Kumar'as Rupesinghe – savo unikalumą pagrindžia visiškai kitokiu įsivaizdavimu, kaip konfliktas turi būti matomas, analizuojamas ir transformuojamas.

²⁶ Miall, *Conflict Transformation*, 3.

²⁷ Paffenholz, 3.

Vienas žymiausių konfliktų tyrinėtojų ir praktikų J. P. Lederach'as vienas pirmųjų pateikė konfliktų transformacijos analizės modelį. J. P. Lederach'as į konflikto transformaciją siūlo žvelgti kompleksiskai.

Norėdamas paprasčiau paaiškinti, kaip veikia jo modelis J. P. Lederach'as pateikia pavyzdį su daugiafunkciniais akiniais, kuriose įtaisyti skirtingų dioptrijų lęšiais²⁸. Vienas lęšis skirtas matyti nutolusius daiktus, antras padeda aiškiai matyti objektus, kurie yra netoli žmogaus, o trečias yra neįkainojamas skaitant knygas ar laikraščius. Kiekvienas lęšis turi savo funkcijas. Todėl bandydamas išžiūrėti tolimoje nutolusius daiktus per skaitymui skirtą lęšį, matysi tik dėmę. Svarbu, kad visi trys lęšiai yra vienoje rėminėje konstrukcijoje. Priešingu atveju jie negalėtų padėti matyti visapusiško vaizdo.

J. P. Lederach'as teigia, kad konfliktų tyrinėtojai į konfliktą privalo žvelgti per savotiškus lęšius (analizės modelį), kurie padėtų matyti specifinius konflikto aspektus, ir konstrukcinį rėmą, gebantį išlaikyti visapusišką matymą siekiant suvokti konfliktą kaip visumą²⁹.

Laikantis daugiafunkcinių akinių analogijos, kalbant apie konfliktą suvokimą, visų pirma būtina rasti tokį lęšį, kuris padėtų matyti dabartinę situaciją. Antrasis lęšis reikalingas norint išžvelgti praeities problemas ir matyti gilesnes santykių struktūras, kurios formuoja konflikto kontekstą. Trečiasis lęšis padeda išžvelgti sistemą, galinčią sulaikyti visus tris lęšius kartu ir sukuria platformą, kuri padeda kalbėti apie turinį, kontekstą ir santykių struktūrą³⁰. Su šios platformos pagalba konflikto pusės gali pradėti ieškoti kūrybingų atsakymų ir sprendimų³¹.

J. P. Lederach'o sistema susideda iš trijų didžiųjų komponentų. Kiekvienas iš komponentų yra esminis tyrimas, padedantis surasti atsaką į konfliktą. Trys komponentai (tyrimai)³²:

1. Dabartinė situacija;
2. Norimos ateities horizontas (mano manymu, čia labiau tiktų vizija)
3. Dabartinę situaciją ir norimos ateities horizontą jungiančio kaitos proceso tobulinimas;

²⁸ John Paul Lederach, Michelle Maiese, „Conflict transformation: a circular journey with purpose“, *New Routes*, Volume 14, 2009, 7.

²⁹ Ten pat.

³⁰ John Paul Lederach, *Conflict transformation*, 2003, Prieiga per internetą: <<http://www.beyondintractability.org/essay/transformation/>>, [Žiūrėta 2010 04 23].

³¹ Lederach, Maiese 8.

³² Ten pat, 8-9.

Konfliktų transformacijos mokyklos teoretikai mano, kad šiandien nepakanka performuluoti pozicijas ir surasti abiem pusėms naudingą sprendimą. Konfliktuojančių pusių struktūra ir jų santykiai atspindi tarpusavio santykių, kurie išeina iš bet kurios lokalsios situacijos rėmų, konfliktiškumą. Todėl jų transformacija – tai tarpusavio santykių, interesų, diskursų ir jeigu reikia visos visuomenės (jeigu jos sąranga toliau remia smurtinį konfliktą) pasikeitimo procesas³³.

Konstruktivus konfliktas traktuojamas, kaip gyvybiškai svarbus faktorius arba permainų katalizatorius. Ilgalaikiame taikos įtvirtinimo procese visi žmonės gali įnešti savo indėlį, įskaitant ir konfliktuojančių pusių atstovus, konflikto paliestoje visuomenėje arba regione gyvenančius žmones. Taip pat ir išoriniai veikėjai, kurie valdo atitinkamus žmogiškuosius ir materialinius resursus³⁴.

Svarbu pažymėti, kad dėl dinamiškos konflikto prigimties, *konflikto transformacija* neturi konkretaus veiksmų vadovo³⁵. Transformacija reikalauja plačios ir įvairiapusiškos prieigos, kai prioritetas yra ne užsienio veikėjų tarpininkavimas, o paramos teikimas vidinėms konflikto pusėms. Tai yra etapinis procesas, reikalaujantis mažų ir didelių žingsnių įgyvendinimo, taip pat konkrečių priemonių, kurias įgyvendinant svarbų vaidmenį atlieka visiškai skirtingi veikėjai³⁶.

Kiekviena strategija turi savo rezultatų (sėkmės) vertinimo sistemą. Tačiau sėkmės vertinimas iš transformacijos pozicijų yra žymiai sudėtingesnis, nei iš *valdymo* ar *sprendimo* pozicijų, mat transformacija siekia „pozityviosios tvarkos“³⁷.

1.2. Penki transformacijos tipai

Suomijos tarptautinių santykių ekspertas R. Väyrynen dar prieš 20 metų pasiūlė, kad konflikto teorija turi remtis ne tuo metu akademiniam diskurse be konkurencijos dominavusia *konflikto valdymo*, bet konfliktų transformacijos strategija. Jis pabrėžia, kad transformacijos procese labai svarbu teisingai įsivaizduoti kokios varomosios jėgos jame dalyvauja:

³³ Miall, *Conflict Transformation*, 4.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Muller, 13.

³⁶ Miall, *Conflict Transformation*, 4.

³⁷ Cordula Reimann, “Assessing the State-of-the-Art in Conflict Transformation”, Alexander Austin, Martina Fischer, Norbert Ropers (sud.), *Transforming Ethnopolitical Conflict – The Berghof Handbook*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenschaften, 2004, 13.

„Daugybė konflikto teorijų analizuoja problemas, dėl kurių kilo konfliktas, konflikto veikėjus ir jų interesus. Atsižvelgiant į tai bando surasti sprendimą, kuris panaikintų arba susilpnintų prieštaravimus tarp jų. Tačiau jie neatkreipia dėmesio į tai, kad problemos, šalys ir interesai nuolatosis kinta. Tam įtakos turi socialinės, ekonominės ir politinės permainos visuomenėje“³⁸.

R. Väyrynen‘as pasiūlė keturis pokyčio tipus, kuriuos akademinėje literatūroje ilgainiui pradėjo vadinti transformacijos faktoriais, - aktorių transformaciją, problemos transformaciją, struktūrinę transformaciją ir elito lygmens transformaciją³⁹. R. Väyrynen‘o idėjų pagrindu, pridėjus prie jo pasiūlytų keturių transformacijos tipų konflikto konteksto transformaciją, buvo sukurti penki konfliktų transformacijos (arba transformacijos faktorių) tipai⁴⁰.

1.Konteksto transformacijos faktoriai apibūdina tokius konflikto konteksto pokyčius, kurie gali padaryti didelę įtaką konflikto pusių suvokimui ir jų motyvacijai. Kontekstas, arba paprasčiausiai išorinė aplinka, kurioje vyksta konfliktas, įtakoja konfliktą tiek tiesiogiai, tiek keičiant supratimą varžantis dėl pergalės konflikte, tiek savęs ir kitų veikėjų suvokimą. Konteksto pokyčiai gali tiesiogiai paskatinti konflikto šalių tikslų pokyčių ir prisidėti prie naujų tikslų formavimo atsiradus naujoms aplinkybėms. Tokie tikslų pokyčiai yra labai svarbūs keičiant nuomonių nesuderinamumą, kuris yra tarp konfliktuojančių pusių.

Konteksto pasikeitimai dažniausiai vyksta regioniniame arba globaliniame lygmenyse. Pavyzdžiui, Sovietų Sąjungos griūtis įžiebė konfliktus, kuriuos ikisovietinė sistema sugebėdavo užgniaužti. Taip atsitiko ir Kalnų Karabacho atveju – vos SSRS aparatas nusilpo ir prasidėjo pertvarka (*perestroika*), armėnų ir azerbaidžaniečių konfliktas įgavo pagreitį.

2.Struktūrinės transformacijos faktoriai apibūdina pakeitimus bazinėje konflikto struktūroje – aktorių visumos, problemų ir nesuderinamų tikslų, įsitikinimų priešpriešoje arba pokyčius visuomenės santykiuose, ekonomikoje ir valstybėse, kur vyksta konfliktas.

Šiuo atveju „struktūros“ reiškia konflikto veikėjų santykių šablonus ir konfliktą supančias įprastas socialines ir politines elgesio normas. Sudėtinga spręsti konfliktą, kai kalbama apie fundamentalias asimetrijas (daugumos dominavimas prieš mažumas). Tokiais atvejais socialinės

³⁸ Väyrynen, 4.

³⁹ Ten pat, 3-6.

⁴⁰ Väyrynen, 3-6// Miall, *Conflict Transformation*, 9-10// Miall, *Conflict Transformation Theory*, 4-10// Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, 163-164.

struktūros transformacija gali būti prielaida konfliktui spręsti. Prie struktūrų taip pat gali būti priskirtos normos, taisyklės ir institucijos.

3. Veikėjų transformacijos faktoriai apibūdina konflikto pusių sprendimą pakeisti savo tikslus arba bendrą nuomonę dėl konflikto. Tai liečia ir norą pasiekti taiką arba inicijuoti taikos procesą. Tai taip pat reiškia, lyderių pasikeitimą, kas dažnai vaidina lemiamą vaidmenį konflikto transformacijoje. Prie šių faktorių galima prisikirti pokyčius, susijusius su palaikymo grupėmis. Tokie pokyčiai gali atverti naujus kelius plačiai konfliktų transformacijai, mat veikėjai, kurie siekia pakeisti savo pozicijas, dažnai tampa svarbiausiais taikos proceso dalyviais.

Konfliktų teorijoje terminu *veikėjas* dažniausiai apibūdinamos materialinių interesų turinčios organizacijos ir mentaliniai junginiai, suformuoti aplinkos, kurioje jie veikia ir kartu sąmoningai keičiantys aplinką per savo tikslų įgyvendinimą⁴¹. Veikėjus jungia bendri jausmai, tikslai arba likimai. Jie turi savo lyderius, kurie, savo ruožtu, prisideda prie bendrumo formavimo. Svarbiausias veikėjų bruožas - tapatybės jausmas, skatinantis grupę veikti⁴².

Grupių interesai dominuoja prieš subgrupių ir eilinių narių interesus. Tačiau atskiri individai ir nedidelės subgrupės turi savo interesus, todėl gali iš vidaus keisti ir pačią grupę. Be to, aktoriai yra nuolatos keičiami išorės veiksmų. Tokiu būdu, vidinių ir išorinių pokyčių įtakojami aktoriai verčiami formuluoti naujus tikslus ir interesus⁴³.

4. Problemų transformacijos faktoriai susiję su pozicijomis, kurių konflikto pusės laikosi kalbant apie svarbiausius konflikto klausimus. Šie faktoriai taip pat apibūdina konflikto šalių pozicijų įvertinimo ir formuluotės pasikeitimus vardan kompromiso. Labai svarbu, kaip aktoriai vertina savo pozicijas. Jeigu konfliktuojančių pusių aktoriai imasi persvarstyti savo pozicijas (kurioms dažnai būna egoistinės) ir bando suderinti su savo oponentų pozicijomis, tai gali suteikti didelį postūmį sprendžiant konfliktą.

5. Elito lygmens transformacijos faktoriai gali turėti lemiamą įtaką kritiniais atvejais. Dažnai trečiosios pusės stengiasi užmegzti asmeninius santykius su konflikto pusių lyderiu (-iais) ir tiesiogiai sukelti proveržį. Šiame kontekste svarbų vaidmenį gali turėti susitaikymo gestai, demonstruojantys panašius personalinius pokyčius.

Aktorių gestai gali prisidėti tiek prie pozityvios, tiek ir prie neigiamos konflikto transformacijos. Karingi pareiškimai, gąsdinimai, nauji, niekuo nepagrįsti, reikalavimai iš

⁴¹ Miall, *Conflict Transformation Theory*, 6-8.

⁴² Ten pat.

⁴³ Ten pat.

priešininkų pusės gali sukelti naują konflikto eskalacijos bangą ir dar labiau komplikuoti teigiamo rezultato paieškas. Pozityvūs aktorių žingsniai gali sumažinti konflikto eskalaciją ir sukurti prielaidas konfliktui transformuotis.

Faktorių tipai	Pavyzdžiai
1.Konteksto transformacija	-tarptautinio konteksto pokyčiai -regioninio konteksto pokyčiai
2.Struktūrinės transformacijos	-asimetrinio konflikto perėjimas prie simetrinio -valdžios struktūros pokyčiai -pokyčiai smurto lauke
3. Veikėjų transformacija	-lyderių pasikeitimas -tikslų pasikeitimas -vidiniai pokyčiai kiekvienoje konflikto pusėje -palaikymo grupių pokyčiai -veikėjų pasikeitimas
4. Problemos transformacija	-problemų, sukėlusių konfliktą, aktualumo nykimas -konstruktyvus kompromisas -problemų, sukėlusių konfliktą, pakeitimas -problemų nugrupavimas arba sugrupavimas
5. Elito ir asmenybių lygmens transformacija	-nuomonių pakeitimas -pagrindo pakeitimas -kėslų ir norų pakeitimas -susitaikymo gestai

Lentelė Nr.1. Transformacijos tipai ir jų pavyzdžiai (sudaryta pagal H. Miall'a)⁴⁴.

Kaip jau buvo minėta, konteksto transformacija paprastai vyksta globaliame arba regioniniame lygyje. Struktūros transformacija - valstybės ir visuomenės lygyje. Veikėjų ir problemų transformacija būdinga konflikto pusėms ir elitui, o personalinė transformacija reikalauja žinių asmeniniame lygmenyje. Pokyčiai kontekste ir struktūroje dažniausiai vyksta lėtai ir keičia konflikto foną. Kiti transformacijos tipai vyksta greičiau, vienas po kito, susimaišę su bendra konflikto dinamika⁴⁵.

⁴⁴ Miall, *Conflict Transformation*, 10.

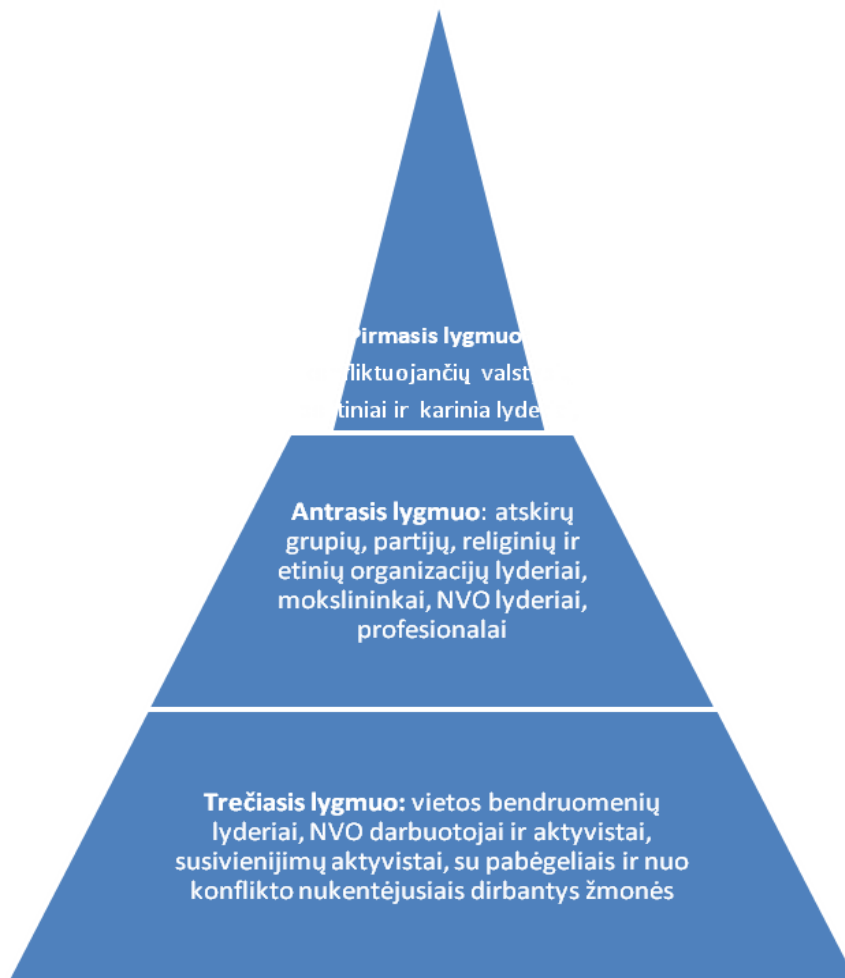
⁴⁵ Miall, *Conflict Transformation*., 10-11.

1.3. Trijų lygių veikėjai

Kaip *transformacinė prieiga* siūlo spręsti konfliktus?

Pradžioje reikėtų apibrėžti terminologiją. Konflikte paprastai tiesiogiai arba netiesiogiai dalyvauja (arba jo yra paliesti) konfliktuojančių šalių vadovai, politikai, kariškiai, akademikai, NVO, karo pabėgėliai, atskiros visuomenės grupės. Juos galima vadinti vidiniais konflikto veikėjais.

J. P. Lederachas ir C. Reimann veikėjus siūlo suskirstyti į tris grupes. Pirmoji grupė: konfliktuojančių valstybių lyderiai, įtakingi karininkai. Antroji - mokslininkai, ekspertai, pilietinės visuomenės aktyvistai, vietinės NVO, dirbančios konfliktų transformacijos srityje, žurnalistai. Trečiąją sudaro žemiausios grandies vietinės reikšmės organizacijos vystančios žmogaus teisių apsaugą ir humanitarinės pagalbos tiekimą, pagaliau patys žmonės.



Piešinys Nr. 1. Trijų lygių vidinių konflikto veikėjų piramidė (J.P. Lederach'o lyderių piramidės pagrindu)⁴⁶

Kadangi *konfliktų transformacija* yra ilgalaikis, daugialygis ir dinamiškas procesas, jis įtraukia didesnę skaičių veikėjų, nei *konfliktų valdymas* ir *konfliktų sprendimas*. Ši prieiga stengiasi derinti pirmojo, antrojo ir trečiojo lygių veikėjų veiklą trumpalaikio ir ilgalaikio įsitraukimo rėmuose.

Pažymėtina, kad *konfliktų valdymo* mokyklos atstovai daugiausia dėmesio kreipia pirmojo lygmens veikėjams. Tai reiškia, kad jų strategijos orientuotos į rezultatą – karinių veiksmų nutraukimas arba konflikto deeskalaciją (į „negatyvią“ taiką). *Konfliktų sprendimo* strategijos apologetai orientuojasi į antro lygmens veikėjus ir procesą. *Konfliktų transformacijos* prieiga bando aprėpti visus tris lygmenis ir skiria lygiavertį dėmesį tiek rezultatams, tiek procesams, tiek struktūroms („pozityvi“ taika)⁴⁷.

Nors konfliktų transformacijos prieiga pripažįsta, kad svarbiausias vaidmuo įtvirtinant taiką tenka vidiniams konflikto veikėjams, tačiau ji jokiais būdais neatmeta trečiųjų šalių įsikišimo. H. Miall'as netgi pažymi, kad šiuolaikinės teorijos turi atkreipti dėmesį į konfliktų globalizaciją ir įsikišimą į juos⁴⁸.

Tokiu būdu išoriniai konflikto veikėjai taip pat gali būti skirstomi į lygius. Šiuo atveju pirmąjį lygį sudarytų užsienio valstybių politiniai lyderiai (arba jų valstybės aparatas), aukšti diplomatai arba įtakingos tarptautinės organizacijos (JT, ESBO). Antrąjį – tarptautinių NVO aktyvistai, konfliktų specialistai, verslininkai ir t.t. Trečiąjį – užsienio NVO, valstybių rinkėjai.

Kiekvienas konfliktu besidomintis išorinis veikėjas (pagal savo resursus, kompetencijas ir galią) gali bandyti įgyvendinti iniciatyvas, kurios gali prisidėti prie *taikos įtvirtinimo*. Tokios iniciatyvos vadinamos diplomatija. Pirmojo lygmens veikėjai įgyvendina pirmojo lygio diplomatiją, antrojo – antrojo ir trečiojo – trečiojo.

Konfliktų transformacijos mokyklos atstovai pabrėžia, kad konfliktas turi būti transformuojamas vienu metu keliuose lygiuose ir išskiria daugialygės (multi-track) diplomatijos svarbą *tvarkos įtvirtinimui*. Transformacijos teorija pripažįsta būtinybę įtraukti kuo didesnę

⁴⁶ John Paul Lederach, *Building Peace. Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, Washington: United States Institute of Peace Press, 1997, 39.

⁴⁷ Reimann, 10-11.

⁴⁸ Miall, *Conflict Transformation*, 2.

veikėjų skaičių siekiant ilgalaikės taikos. Tai rodo, kad konfliktų transformacija pripažįsta daugiadimensinę konflikto prigimtį⁴⁹.

Praeityje tyrinėtojų ir praktikų dėmesys buvo sutelktas ties esminiais skirtumais ir veiklos objektais pirmojo lygmens diplomatijoje (kaip *konfliktų valdymo*) ir antrojo lygmens veikla (kaip *konfliktų sprendimo strategija*)⁵⁰. Pirmojo lygio diplomatiją sudarė daugiausiai oficiali ir formali diplomatų ir valstybės aktorių veikla, o antrojo lygio diplomatiją - daugiau neformali ir neoficiali nevyriausybinių grupių veikla.

Pirmojo lygio diplomatijos instrumentus sudaro oficialios nepriverstinės taktikos (faktų nustatymo misijos, derybos, tarpininkavimas, taikos palaikymas) ir jėga paremtas tarpininkavimas, sankcijos, vertimas susitarti ir arbitražas⁵¹. Antrojo lygio diplomatiją sudaro bet kokios neoficialūs ir nepriverstiniai veiklos metodai (fasilitacija, konsultacijos). Toks darbas dažniausiai atliekamas per „problemų sprendimo seminarus“ arba už „apskirtų stalų“⁵².

Pirmojo ir antrojo lygio atstovai plačiąją pilietinę visuomenę laiko pasyvia sprendžiant konfliktus. Tokia prielaida dažniausiai apsprendžia dviejų pirmųjų lygių veiksmus⁵³. Praktika rodo, kad jeigu pasikliaujama vien pirmo arba antro lygio diplomatijos iniciatyvomis, konfliktų sprendimo strategijos tampa mažai efektyvios⁵⁴.

Globalizacijos reiškinio įtakojami procesai verčia mokslininkus ir praktikus į konfliktų transformaciją žvelgti giliau. Ypatingai buvo skatinama daugialyginė prieiga, kuri be antrojo ir trečiojo lygio veikėjų vis daugiau dėmesio pradėjo skirti trečiojo lygio veikėjams ir trečiojo lygio diplomatijos skatinimui⁵⁵.

Nei pirmas, nei antras lygmuo (nei abu kartus paėmus) negali visiškai atskleisti kompleksišku ir dinamišku taikos kūrimo iniciatyvų, kurių reikalauja šiuolaikiniai konfliktai. Todėl taikos įtvirtinimo procesuose būtina naudoti trečiojo lygio strategijas. Praktikai turėtų gerinti ryšį tarp veiksmų ir strategijų visuose trijuose lygiuose, nes tik taip padėtų vystyti vietinį taikų potencialą ir sudarinėti strateginius aljansus vietos, valstybės ir tarptautiniame lygiuose.

⁴⁹ Muller, 13.

⁵⁰ Reimann 4.

⁵¹ Ten pat, 4-5.

⁵² Ten pat, 5.

⁵³ Ten pat, 11.

⁵⁴ Ten pat, 5.

⁵⁵ Ten pat, 6.

Trečiojo lygio diplomatija sudaro iniciatyvos, skirtos trečiojo lygio veikėjams. Tarp tokių iniciatyvų – žmonių pilietinio potencialo vystymas ir mokymas suvokti savo teises, humanitarinės pagalbos tiekimas, psichologinių traumų gydymas.

Žvelgiant iš transformacijos pozicijų, užsitęsę smurtiniai konfliktai vertinami, kaip, visų pirma, nelygiateisių ir autoritarinių socialinių bei politinių struktūrų išdava. Norint jas pakeisti, būtina padidinti grupių (trečiojo lygio veikėjų) suvokimą apie jų teises ir siekti jų pripažinimo⁵⁶. Daugelis transformacinės prieigos šalininkų tiki, kad savo teises suvokę trečiojo lygio aktoriai pradės spausti viršutinių lygių veikėjus spręsti konfliktą.

Mano nuomone, tokia prielaida atrodo pernelyg optimistiška. Antrojo ir pirmojo lygio veikėjai gali puikiai suvokti savo teises ir norėti išspręsti konfliktą, tačiau ambicijos ir nenoras nuolaidžiauti priešingai konflikto pusei dažniausiai nulemia taikaus sprendimo nesėkmę.

Veikla trečiajame lygyje nors ir padeda spręsti sudėtingus uždavinius, gali turėti minimalų ir net niekinį efektyvumą, jeigu jos nelydės struktūriniai pokyčiai pirmajame lygyje (pavyzdžiui, teisiškas mažumų teisių užtikrinimas, sąlygos ginti savo teises, valdžios ir autonomijos pasidalijimo principas, kuris padeda sumažinti etninius nesutarimus)⁵⁷.

Savo ruožtu ir R. Väyrynen'as taip pat nėra labai optimistiškas: „Žmonių galia“ yra paremta pilietinės visuomenės mobilizacija, kuri gali kontroliuoti arba užvaldyti valstybės galias. Tačiau jos efektyvumui būdingos ribos – jos entuziazmo gali nepakakti verčiant giliai išišaknijusias politinės galios ir represijos institucijas, kurios turi organizacijų tinklą ir ginklus“⁵⁸.

	Pirmas lygis	Antras lygis	Trečias lygis
Veikėjai	Politiniai ir kariniai lyderiai (konfliktuojančių ir/arba tarpininkų)	Mokslininkai, ekspertai, pilietinės visuomenės aktyvistai, tarptautiniai ir vietinės NVO, dirbančių konfliktų transformacijos srityje	Žemiausios grandies vietos organizacijos, taip pat vietinės ir tarptautinės organizacijos, vystančios žmogaus teisių apsaugą ir humanitarinės pagalbos tiekimą

⁵⁶ Reimann, 11.

⁵⁷ Ten pat, 12.

⁵⁸ Väyrynen, 14.

Strategijos	Orientuotos į rezultatą	Orientuotos į procesą	Orientuotos į procesą ir/arba struktūras
	Nuo oficialių priverstinių priemonių (sankcijų, arbitražas, jėga paremto tarpininkavimo) iki nepriverstinių priemonių (fasilitacija, derybos, faktų nustatymas)	Neoficialios ir nepriverstinės priemonės (daugiausiai fasilitacija, konsultavimas per seminarus ir „apvalius stalus“	Vietos potencialo vystymas, žemutinės grandies mokymai vietos gyventojams, žmogaus teisių gynimas ir vystymas

Lentelė Nr. 2. Trijų lygių veikėjai ir strategijos (sudaryta pagal C. Reimann)⁵⁹

1.4. Kalnų Karabacho konflikto analizės modelis

Varomoji *konfliktų transformacijos* jėga yra žmonės. Jų poreikiai, lūkesčiai, baimės, įsitikinimai tiesiogiai įtakoja konfliktą, santykių struktūras, konflikto zonoje vykstančius procesus. Lygiai taip pat pačius žmones įtakoja konfliktas ir jį lydintys procesai.

Tik žmonės (visi tiek vidiniai, tiek išoriniai pirmo, antro ir trečio lygio veikėjai) gali iš esmės pakeisti konflikto landšaftą, transformuoti jį. Be abejo, tam tikrais atvejais nuo žmonių veiksmų nepriklausantys įvykiai arba procesai (dideli žemės drebėjimai, technogeninės katastrofos) gali iš esmės pakeisti konflikto kontekstą. Tačiau veikėjų vaidmuo *konfliktų transformacijoje* tebebus lemiamas.

Vadovaudamasis šia prielaida, Kalnų Karabacho konfliktą aš analizuosiu per vidinę ir išorinę trijų lygių konflikto veikėjų santykių prizmę. Tai leis geriau suprasti konflikto kontekstą, nustatyti svarbiausias kliūtis *taikos įtvirtinimui*.

Norint geriau suprasti svarbiausių Kalnų Karabacho konflikto dalyvių veikėjų pozicijas, derėtų pasinaudoti paprastu konfliktų analizės modeliu, padėsiančiu struktūrizuoti svarbiausius tyrimo faktorius – veikėjus, probleminius klausimus, giliai glūdinčias konflikto priežastis, konflikto apimtis, buvusius bandymus sureguliuoti konfliktą, konflikto intensyvumo fazę, jėgų balansą, galimybes ir resursus, santykių būklę.

⁵⁹ Reimann, 6.

Analizės faktorius	Esminės reikšmės
Veikėjai	Vidinės tapatybės grupės (ir jų išraiška – partijos, sąjungos, NVO), jų tapatybę formavimo lemiantis veiksniai, grupių frakcijos ir sąjungininkai; grupių lyderiai, jų santykiai su pasekėjais ir opozicinėmis grupėmis; vidinių grupių mobilizavimo kanalai, spaudimo priemonės; išoriniai veikėjai ir jų interesai konflikto zonoje;
Problemos	Pagrindiniai konflikto klausimai (ginčas dėl teritorijų, politinių, ekonominių ir socialinių resursų ir teisių pasiskirstymas)
Giliai glūdinčios problemos	Konflikto veikėjų baimės ir poreikiai (baimė dėl savo saugumo, teisių)
Apimtis	Konflikto padariniai vidiniam, regiono ir globaliam lygmeniui; daugiausiai (ir mažiausiai) konflikto paveiktos vidinio gyvenimo sritys, ką veikia užsitęsęs konfliktas ir ką gali paveikti jo transformacija
Bandymai surasti sprendimą	Konflikto sprendimo istorija, sureguliuavimo formatai ir iniciatyvos, (ne)sėkmių priežastys,
Intensyvumo fazė	Tikslios konflikto fazės nustatymo problemos, konfliktų intensyvumo fazių kismo istorija
Jėgų balansas	Vidinių konflikto pusių jėgų ir paramos lygio palyginimas, balanso dinamika ir pokyčio perspektyvos;
Potencialas ir resursai	Resursų pasikeitimo dinamika, vidiniai ir išoriniai resursai, ekonominė konflikto šalių situacija,
Santykių būklė	Priešingų konflikto grupių (ir jų lyderių) santykių pobūdis, priešingų pusių vaizdavimas, kaip vieni apie kitus gauna informaciją (jos objektyvumas), komunikacijos kanalai, pasitikėjimo lygis

Lentelė Nr. 3. Konflikto analizės faktoriai (sudaryta Peter‘io Harris‘o ir Ben‘o Reilly *Democracy and Deep-Rooted Conflict: Options for Negotiators* pagrindu)⁶⁰.

Aukščiau pateiktas modelis bus savotiškas Kalnų Karabacho konflikto tyrimo žemėlapis. Tačiau svarbiausios mano tyrime bus R. Väyrynen‘o teorinės prielaidos ir trijų lygių veikėjų interakcija. R. Väyrynen‘o pagrindu sudaryti penki transformacijos tipai padės sustruktūruoti Kalnų Karabacho konfliktą, nustatyti ryšį tarp priežasčių ir padarinių. Išorės veikėjų analizė leis apibrėžti jų pozicijas dėl Kalnų Karabacho konflikto, leis pažvelgti į trijų lygių išorės veikėjų santykius su konflikto pusėmis.

⁶⁰ Peter Harris ir Ben Reilly (sud.), *Democracy and Deep-Rooted Conflict: Options for Negotiators*. Stockholm: International IDEA, 1998, 41-43.

Tyrimas bus atliekamas remiantis analitiniu deskriptiniu metodu, žvelgiant į Kalnų Karabacho konflikto kontekstą, jo veikėjus ir jų santykius per *konfliktų transformacijos* analitinę prizmę.

Pirmosios dalies apibendrinimas.

Konfliktų transformacijos prieiga tyrinėtojams suteikia galimybę pažvelgti į konfliktą kompleksiskai. Skirtingai nei *konfliktų valdymo* mokykla, kuri pagrindinį dėmesį skiria pirmojo lygio veikėjams, ar *konfliktų sprendimo* strategija, daugiausiai besidominti antrojo lygio veikėjais ir jų iniciatyvomis, konfliktų transformacija ne tik siekia apimti pirmojo ir antrojo lygių veikėjus, bet ir siūlo atkreipti dėmesį į trečiojo lygio veikėjus.

Praktika rodo, kad pirmajame lygyje pasiekti susitarimai dažnai lieka neįgyvendinami. Dažnai tai atsitinka dėl to, kad konflikte dalyvaujančių valstybių vadovai neturi visuomenės palaikymo. Visuomenė gali nesutikti su kompromisu, kuris buvo nuleistas iš viršaus. Todėl sudėtinguose, ilgai užsitęsusiuose ir daug žmonių palietusiuose konfliktuose pirmajame lygyje pasiektas susitarimas gali neduoti jokių apčiuopiamų rezultatų. Netgi priešingai, lyderiai kurie sutinka su kompromisais vardan *taikos kūrimo*, savo šalyje gali prarasti visuomenės ar atskirų įtakos grupių pasitikėjimą ir būti nušalinti nuo savo postų. Toliau tyrime tai bus iliustruojama konkrečiu pavyzdžiu iš Kalnų Karabacho konflikto sprendimo istorijos.

Akivaizdu, kad konfliktas turi būti transformuojamas ne vien pirmojo lygio iniciatyvomis. Svarbu sukurti stiprius pagrindus – sustiprinti antrojo ir trečiojo lygių supratimą dėl kompromiso svarbos.

2. Vidinio Kalnų Karabacho konflikto lygmens analizė

2.1. Konflikto stadijos

Ginčai dėl Kalnų Karabacho regiono temdė azerbaidžaniečių ir armėnų santykius kelis pastaruosius šimtmečius. Regiono istorija, iki XIX a. pradžios, kai azerbaidžaniečių ir armėnų žemės pateko į Rusijos kontrolę, suteikia peną įvairioms interpretacijoms. Kiekviena konflikto pusė – armėnai ir azerbaidžaniečiai - Kalnų Karabacho regioną laiko istorine savo žeme. Savo poziciją jos grindžia pateikdamos daugybę istorinių argumentų ir tyrimų⁶¹.

XIX a. Pietų Kaukazas tapo kovos lauku dėl įtakos tarp trijų to meto galybių – Rusijos, Turkijos ir Persijos (Irano). Armėnai natūraliai tapo Rusijos imperijos sąjungininkais regione, tuo metu, kai azerbaidžaniečiai palaikė Turkiją ir Iraną. Pietų Kaukazo regionui galutinai patekus į Rusijos kontrolę, rusų valdžia skatino armėnų įsitvirtinimą tiek administracinėje ir verslo elite, tiek ginčytinuose regionuose. Nuo 1823 iki 1880 m. Karabacho regione gyvenančių armėnų procentas (daugiausiai Rusijos skatinamų procesų dėka) šoktelėjo nuo 9 iki 53⁶². Tokiu būdu, sąmoningai ar ne, Rusijos politika sudarė prielaidas armėnų ir azerbaidžaniečių santykių blogėjimui. XIX-XX amžių sandūroje nesutarimai peraugo į smurtinius susidūrimus.

1918 m. dviejų tautų ginčas dėl Karabacho tapo pagrindine dviejų, po Rusijos imperijos griūties atsiradusių, nepriklausomų valstybių nesutarimo problema. Ginčus dėl regiono lydėjo smurtiniai armėnų ir azerbaidžaniečių susidūrimai⁶³. Įrodinėdama savo pretenzijų pagrįstumą į valdžią Kalnų Karabache Armėnija apeliavo į etninę regiono gyventojų daugumą, kurią sudarė armėnai. Azerbaidžano lyderiai tvirtino, kad Kalnų Karabacho regionas, nors čia ir gyveno armėnų dauguma, niekada politiškai nepriklausė Armėnijai.

1921 m. Armėnijos ir Azerbaidžano ginčą nutraukė sovietai – pietų Kaukazo respublikos tapo naujos sovietinės imperijos dalimi. 1923 m. Kalnų Karabachas, gavęs autonominės srities statusą, buvo paliktas AzSSR sudėtyje. ArSSR vadovybė 3-4 deš. ėmėsi keliolikos iniciatyvų,

⁶¹ Алиев, Ариф, Степан Григорян, Расим Мусабеков ir kiti, *Карабахский конфликт: понять друг друга*, Ереван: „Велас принт“, 2006, 22-23.

⁶² Svante E. Cornell. *The Nagorno-Karabakh Conflict*. Uppsala University, 1999. Prieiga per internetą: <http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/1999_NK_Book.pdf>, [Žiūrėta 2008 12 10], 5.

⁶³ Gahramanova, 4.

prašydama Maskvos iš naujo persvarstyti Kalnų Karabacho statusą. Tačiau Jerevano pastangos rezultatų neatnešė.

SSRS lyderio Josifo Stalino valdymo metais Kalnų Karabache buvo sąlyginai ramu – ArSSR vadovybės ambicijas kovoti dėl regiono pavaldumo Jerevanui gniaužė represijų baimė.

Prieškonfliktinė stadija. J. Stalino įpėdinio Nikitos Chruščiovo pradėtas destalinizacijos procesas paskatino armėnus iš naujo kelti Kalnų Karabacho klausimą Maskvoje⁶⁴. Kalnų Karabache gyvenanti armėnų dauguma 1963 m. N. Chrusčioviui išsiuntė 2,5 tūkst. žmonių pasirašytą peticiją, kurioje skundėsi, kad AzSSR vadovybė sąmoningai nesirūpina regiono ekonomika⁶⁵. Tai tik buvo pradžia – nuo to laiko į Maskvą nuolat keliavo Kalnų Karabacho armėnų nepasitenkinimo laišakai ir peticijos.

Peticijų kampaniją lydėjo armėnų daugumos smurtas prieš azerbaidžaniečių mažumą.

ArSSR vadovybė laikas nuo laiko kėlė Kalnų Karabacho klausimą Maskvoje. Tačiau šioms, ir regiono armėnų daugumos pastangoms suvienyti Armėniją ir Kalnų Karabachą, Maskvoje buvo klijuojamos reakcinės nacionalistinės propagandos etiketės⁶⁶. Todėl rimtų diskusijų dėl galimybės persvarstyti Kalnų Karabacho priklausomybės klausimą SSRS vadovybė nesiėmė.

Konfrontacijos stadija. Michailo Gorbačiovo pradėti pertvarkos (*perestroika*) procesai suteikė postūmį Kalnų Karabacho konflikto eskalacijai. 1987 m. kilo nauja peticijų banga. Suaktyvėjo ArSSR politinės vadovybės ir gyventojų pastangos prijungti kalnų Karabachą prie Armėnijos. *Glasnost* (viešumas) atvėrė galimybes Kalnų Karabache ir Armėnijoje sklisti kalboms, kad Baku specialiai alina daugiausiai armėnų gyvenamą regioną⁶⁷. Armėnijos žiniasklaida pradėjo eskaluoti Kalnų Karabacho statuso klausimą viešojoje erdvėje. Armėnijos visuomenė ir Kalnų Karabacho armėnų bendruomenė radikalėjo. Kruvini išpuoliai ir grasinimai privertė Armėnijoje ir kalnų Karabache gyvenusius azerbaidžaniečius bėgti į Azerbaidžaną. 1988 m. sausį Azerbaidžane pasirodė pirmieji pabėgėliai⁶⁸. Antiarmėniški išpuoliai kilo ir azerbaidžaniečių dominuojamuose Kalnų Karabacho vietovėse ir Azerbaidžane⁶⁹.

⁶⁴ Cornell, 11.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Ten pat.

⁶⁷ Bahar Başer, „*Third Party Mediation in Nagorno-Karabakh: Part of the Cure or Part of the Disease*”, *Journal of Central Asian and Caucasian Studies* Vol: 3 Number: 5, 2008, 89.

⁶⁸ Cornell, 14.

⁶⁹ Carol Migdalovitz, *Armenia-Azerbaijan conflict*. Washington: Congressional Research Service, Library of Congress, 2003. <<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/ib92109.pdf>> [Žiūrėta 2009 05 11], 1-2.

1988 m. pradžioje Kalnų Karabache įvyko referendumas dėl regiono statuso. Azerbaidžaniečiai boikotavo referendumą, per kurį dauguma regiono gyventojų pasisakė už pasitraukimą iš AzSSR (1988 m. Kalnų Karabache gyveno apie 140 tūkst. Armėnų ir apie 48 tūkst. azerbaidžaniečių)⁷⁰. AzSSR Aukščiausiasis Teismas šį balsavimą pripažino neteisėtu. Liepos 12 d. buvo paskelbta apie Kalnų Karabacho autonominės respublikos pasitraukimą iš AzSSR sudėties. Azerbaidžanas paskelbė šį pasitraukimo aktą neturinčiu jokios juridinės galios, nes pagal SSRS Konstituciją SSRS respublikų sienos negali būti keičiamos be bendro sutikimo⁷¹. Baku poziciją palaikė ir Maskva.

1988-1991 m. situaciją toliau blogėjo. Maskva įvedė karinę padėtį kai kuriuose Armėnijos ir Azerbaidžano vietovėse, buvo atsiųsti papildomi SSRS vidaus reikalų būriai, keičiami konfliktuojančių respublikų politiniai lyderiai. Tačiau situacija nepasikeitė – Azerbaidžano ir Armėnijos teritorijose vyko etniniai susidūrimai, iš vienos į kitą pusę traukė tūkstančiai pabėgėlių, visuomenės nuotaikos dar labiau radikalėjo. Susidūrimai jau vyko ne tik tarp civilių, bet ir tarp armėnų ir azerbaidžaniečių kariškių.

1991 m. gruodžio 10 d. Kalnų Karabache įvyko referendumas dėl regiono nepriklausomybės. Tuo pat metu sovietų pajėgos atsitraukė iš regiono palikdamos dvi konfliktuojančias puses vieną prieš kitą⁷². Nepraėjus nei mėnesiui, 1992 m. sausio 6 d. Kalnų Karabachas paskelbė nepriklausomybę (jokia valstybė, net Armėnija, iki šiol nėra pripažinusi Kalnų Karabacho nepriklausomybės).

Kai kurie konfliktų tyrinėtojai bando aiškintis, kodėl nepavyko suvaldyti azerbaidžaniečių ir armėnų konflikto pradinėse formavimosi ir eskalacijos fazėse 1987-1992 m. Iš vienos pusės, sustabarėjusios komunistinės institucijos turėjo ribotą potencialą panašaus pobūdžio konfliktams spręsti⁷³.

Iš kitos pusės Kalnų Karabacho klausimą eskalavo vadinamieji tautos frontai. Azerbaidžane ir Armėnijoje. 9 deš. pabaigoje Baltijos respublikose pradėję formotis tautos frontai turėjo bendrų idėjų – išstojimas iš Sovietų Sąjungos, demokratizavimas, vienpartinės sistemos nuvainikavimas. Savo ruožtu, tautos frontų formavimąsi Armėnijoje ir Azerbaidžane daugiausiai lėmė ne antisovietinės nuostatos, o armėnų ir azerbaidžaniečių konfliktas dėl Kalnų

⁷⁰ Migdalovitz, 2.

⁷¹ Ten pat.

⁷² Cornell, 27.

⁷³ Ten pat, 29.

Karabacho⁷⁴. Priešų įvaizdžio formavimas (armėnai prieš azerbaidžaniečius, azerbaidžaniečiai prieš armėnus) prisidėjo prie abiejų tautų identiteto formavimosi.

Krizės stadija. 1992 m. pradžioje Kalnų Karabache kilo karas. Armėnijos viešojoje erdvėje jis buvo pateikiamas, kaip Kalnų Karabacho savanorių pasipriešinimas Azerbaidžano kariniams daliniams. Iš tikrųjų didelė dalis „savanorių“ buvo reguliariosios Armėnijos kariuomenės daliniai⁷⁵. Gegužė armėnų kariuomenei pavyko užimti Šušos ir Lačino miestus ir jų apylinkes (į šias teritorijas armėnai anksčiau nepretendavo). Tokiu būdu buvo sukurtas koridorius, jungiantis Armėniją su Kalnų Karabachu.

Vidinių politinių sukrėtimų drebinamas Azerbaidžanas negalėjo atsilaikyti prieš gerai organizuotus armėnų karinius dalinius. Armėnų karines operacijas lydėjo etniniai azerbaidžaniečių gyvenamų miestų ir kaimų valymai.

1993 m. pabaigoje situacija tapo grėsmingai – iškilo pavojus, kad į dviejų valstybių konfliktą gali įsitraukti Iranas ir Turkija. Maskva ėmėsi veiksmų bandydama įtikinti nutraukti karinius veiksmus ir sėstis prie derybų stalo.

Baigties stadija. 1994 m. Rusijos gynybos ministras Pavelas Gračiovas pareiškė apie ugnies nutraukimą tarp dviejų kariaujančių pusių. Po dviejų mėnesių Azerbaidžano, Armėnijos gynybos ministrai ir Kalnų Karabacho karinių pajėgų vadas suteikė ugnies nutraukimui teisinį pagrindą⁷⁶.

Dvejus metus vykęs karas baigėsi triuškinančia armėnų pergale (karine prasme). Jie įsitvirtino Kalnų Karabache, okupavo šešias azerbaidžaniečių provincijas ir tokiu būdu sukūrė koridorių tarp Armėnijos ir Kalnų Karabacho.

Be Kalnų Karabacho regiono (jo plotas 4,4 tūkst. kv. km.), okupacinės armėnų pajėgos į savo kontrolę paėmė azerbaidžaniečių teritorijas, kurios anksčiau nekėlė ginčų tarp armėnų ir azerbaidžaniečių – Lačino, Kelbadžaro, Agdamo, Fizulio, Džebailo, Kubatlio ir Zangrlano regionus. Azerbaidžanas prarado apie 16 proc. savo valstybės teritorijos⁷⁷.

Dėl konflikto ir vėliau kilusio karo apie 800 tūkst. azerbaidžaniečių turėjo palikti namus Armėnijoje, Kalnų Karabache ir armėnų užimtuose septyniuose regionuose. Apie 230 tūkst.

⁷⁴ Cornell, 29.

⁷⁵ Teb pat, 33.

⁷⁶ Ten pat, 41.

⁷⁷ CIA: The World Factbook 2010. Azerbaijan. Prieiga per internetą: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>>, [Žiūrėta 2010 02 02].

armėnų turėjo bėgti iš Azerbaidžano⁷⁸. Dėl karo veiksmų ir pogromų žuvo apie 30 tūkst. armėnų ir azerbaidžaniečių⁷⁹.

Pokonfliktinė stadija. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, kalnų Karabacho konfliktas iki šiol išlieka pokonfliktinėje stadijoje. Padedamos tarptautinių derybininkų konfliktuojančios šalys bando susitarti dėl Kalnų Karabacho konflikto sprendimo daugiausiai per konfliktų valdymo strategija. Konflikto sureguliuojime daugiausia dalyvauja pirmojo lygio veikėjai. Pokonfliktinė stadija, teoriškai, turi visas galimybes tapti prieškonfliktine stadija, jeigu nebus rasta sprendimų dėl susitarimo.

2.2. Struktūrinės transformacijos faktoriai

Nuo 1994 m. kai po karo tarp Armėnijos ir Azerbaidžano buvo įtvirtintas dabartinis *status quo* giliu struktūrinių pokyčių, galinčių sąlygoti taikiai konfliktų transformacijai, abiejų šalių visuomenėje neįvyko.

Teoriškai, demokratijos kelią pasirinkusiose Armėnijoje ir Azerbaidžane, turėjo pradėti formuotis pilietinė visuomenė, nepriklausoma žiniasklaida, valdžios atskaitomybės prieš savo piliečius tradicija, nuomonių pliuralizmas ir aktyvus žmonių dalyvavimas politiniuose procesuose. Tačiau praktikoje viskas gavosi priešingai.

Per pastaruosius dešimt metų Armėnija ir, ypatingai, Azerbaidžanas demonstruoja išpūdingus makroekonominius augimo rodiklius. Nuo 2002 m. Armėnijos BVP penkerius metus kasmet augo daugiau nei 10 procentų⁸⁰.

Aukštos naftos kainos pasaulio rinkose padėjo nafta turtingam Azerbaidžanui pasiekti išpūdingų aukštumų: 2005 m. BVP augo 26,4 proc., 2006 m. – 34,5 proc., 2007 m. – 25 proc. ir net „kriziniais“ 2008 ir 2009 m. BVP ūgtelėjo atitinkamai 10,8 ir 9,3 procentų⁸¹.

⁷⁸ CIA: The World Factbook 2010. Azerbaijan.

⁷⁹ Cornell, 152.

⁸⁰ IMF. Report for Selected Countries and Subjects. Armenia. 2010. Prieiga per internetą: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=50&pr.y=12&sy=1997&ey=2012&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=911&s=NGDP_R%2CNGDP_RPCH%2CNGDP%2CNGDPD%2CNGDP_D%2CNGDPRPC%2CNGDPPC%2CNGDPDPC%2CPPPGBP%2CPPPPC%2CPPPSH%2CPPPPEX%2CPCPI%2CPCPIPCH%2CPCPIE%2CPCPIEPCH%2CLP%2CBCA%2CBCA_NGDPD&grp=0&a, [Žiūrėta 2010 05 18].

⁸¹ IMF. Report for Selected Countries and Subjects. Azerbaijan. 2010. Prieiga per internetą: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=49&pr.y=7&sy=1997&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=912&s=NGDP_R%2CNGDP_RPCH%2CNGDP%2CNGDPD%2CNGDP_D%2CNGDPRPC%2CNGDPPC%2CNGDPDPC%2CPPPGBP%2CPPPPC%2CPPPSH%2CPPPPEX%2CPCPI

Tačiau labai didelė Azerbaidžano, o ypačiai Armėnijos gyventojų dalis, nepaisant augančių makroekonomikos rodiklių, gyvena skurdžiai. Apie 3 mln. gyventojų turinčioje Armėnijoje 2009 m. pabaigoje žemiau skurdo ribos gyveno beveik trečdalis šalies gyventojų - 906 tūkst. žmonių (iš jų 297 tūkst. gyveno itin skurdžiai)⁸². Pasaulio Bankas paskaičiavo, kad dabartinė pasaulio finansų krizė skurdžiai gyvenančių žmonių skaičių Armėnijoje gali padidinti dar 172 tūkstančiai⁸³.

Azerbaidžanas nuveikė nemažai mažindamas skurdžiai gyvenančių žmonių skaičių. Nuo 2001 iki 2008 m. skurdo procentas buvo sumažintas nuo 49,6 iki 15,8 procentų⁸⁴. Tačiau skurdžiai gyvenančių žmonių skaičius vis tiek lieka didelis iš 8,3 mln. Azerbaidžano gyventojų apie 1,3 mln. gyvena skurde.

Smulkus ir vidutinis verslas, ypačiai Azerbaidžane, yra neišvystytas ir neturi įtakos konflikto raidai⁸⁵. Ekonomika yra oligarchinė, kai kas pelnosi iš *status quo*.

Skurdas ir darbo trūkumas verčia Armėnijos ir Azerbaidžano gyventojus bėgti iš šalies. Remiantis pačiais paskutiniaisi JTVP ekspertų skaičiavimais, nuo 1991 m. iš Armėnijos išvažiavo nuo 700 tūkst. iki 1,3 mln. gyventojų⁸⁶. Azerbaidžaną įvairiais skaičiavimais galėjo palikti apie 2 mln. žmonių⁸⁷.

Azerbaidžano ir Armėnijos visuomenėje jaučiamas nusivylimas savo valdžia. Nežinomybė dėl ateities suardė žmonių pasitikėjimo savo vyriausybėmis ir valstybėmis jausmą⁸⁸. Nepasitikėjimą valdžia dar labiau kursto dideli korupcijos maštai. Nustatant korupcijos suvokimo indeksą *Transparency International* 2009 m. Armėnijai skyrė 2,7 balo, Azerbaidžanui

[%2CPCPIPCH%2CPCPIE%2CPCPIEPCH%2CLP%2CBCA%2CBCA_NGDPD&grp=0&a=>](#) [Žiūrėta 2010 05 18].

⁸² Joint Programme Document. Ministry of Labour and Social Issues of the Republic of Armenia, National Statistical Service of the Republic of Armenia, UNDP, WFP, UNFPA, UNICEF and IMF. Prieiga per internetą: <http://www.undg.org/getDocument.cfm?Area=JointProgrammes&DocumentID=362>, [Žiūrėta 2010 05 18], 2.

⁸³ Ten pat.

⁸⁴ The World Bank. "Azerbaijan: Assessment of living conditions". (Report No. 52801-AZ). Prieiga per internetą: [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/%28httpDocuments%29/4ECE80B4714AF64DC12577070044A5E1/\\$file/WB+poverty+assessment.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/%28httpDocuments%29/4ECE80B4714AF64DC12577070044A5E1/$file/WB+poverty+assessment.pdf) [Žiūrėta 2010 05 18], 8.

⁸⁵ Tevan Poghosyan, *The Armenian ENP and conflict resolution in Nagorno Karabakh*. Yerevan: Crisis Management Initiative, 2009, 15.

⁸⁶ Гатевик Лазарян, „Доклад ООН констатирует, что из Армении эмигрировало до 1,3 миллиона человек“, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.azatutyun.am/content/article/2038795.html>, [Žiūrėta 2010 05 18].

⁸⁷ International Organization for Migration. "Migration in the Republic of Azerbaijan: A Country Profile 2008". Prieiga per internetą: http://publications.iom.int/bookstore/free/Azerbaijan_Profile2008.pdf, [Žiūrėta 2010 05 18], 16-17.

⁸⁸ Dov Lynch (red.), *The South Caucasus: a challenge for the EU*, Chaillot Papers Nr.65, Paris: EU Institute for Security Studies, 2003, 12.

– 2,3. Bendroje 180 šalių lentelėje, į priekį Toga, Zambiją ir Gambiją praleidusi Armėnija užima 120 vietą, Azerbaidžanas įsitaisė 143 vietoje šalia Kamerūno, Nepalo ir Zimbabvės⁸⁹.

Daugelis Kalnų Karabacho konflikto problemų glūdi vidinėse Armėnijos, Azerbaidžano ir Kalnų Karabacho politinėse ir visuomeninėse struktūrose. Politinės institucijos visose trijose šalyse yra silpnos ir stokoja legitimumo.

Viešajame Armėnijos ir Azerbaidžano diskurse labai aktyviai palaikomas „grėsmingo ir klastingo kaimyno“ stereotipas. Piešiamas priešų vaizdas prisideda prie armėnų ir azerbaidžaniečių nacionalinės tapatybės formavimosi⁹⁰.

Žiniasklaida tapo pagrindiniu Armėnijos ir Azerbaidžano valdžių įrankiu formuojant neapykantą. Spaudos laisvės monitoringą atliekanti autoritetinga tarptautinė organizacija „Freedom House“ vertindama spaudos padėtį Armėnijoje ir Azerbaidžane, konstatavo, kad spauda šiose valstybėse nėra laisva. Iš 195 įvertintų valstybių, Armėnija atsidūrė 151-oje vietoje, Azerbaidžanas – 168-oje⁹¹.

Didžiausia Azerbaidžano privati televizijos ir radijo kompanija ANS kasdienes naujienų laidas pradeda žodžiais: „Armėnijos agresija prieš Azerbaidžaną toliau tęsiasi“⁹². Savo ruožtu, Armėnijos provyriausybė žiniasklaida šalyje skiepija tikėjimą, kad konfliktas dėl Kalnų Karabacho pasibaigė visiems laikams „armėnų žemių išlaisvinimu“.

Armėnijos ir Azerbaidžano valdžia netiesiogiai kontroliuoja pagrindines žiniasklaidos priemones. Valstybinės žiniasklaidos kontrolė palaikoma tiesioginėmis priemonėmis. Privati žiniasklaida yra daugiausiai susikoncentravusi stambių verslininkų ir politikų, kurie yra priklausomi nuo valdžios, rankose⁹³. Viešojoje Azerbaidžano ir Armėnijos erdvėje diskusijos dėl Kalnų Karabacho konflikto sprendimo yra nesveikintinos, jeigu pradama diskutuoti dėl alternatyvių sprendimų, kurie prieštarauja valdžios pozicijai⁹⁴. Provyriausybė žiniasklaida yra Armėnijos ir Azerbaidžano valdžių susidorojimo su opozicija ir taikos procesą skatinančiais aktyvistais įrankis.

⁸⁹ Transparency International, “Corruption Perceptions Index 2009”. Prieiga per internetą: <http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_tabl>, [Žiūrėta 2010 05 18].

⁹⁰ Poghosyan, 24.

⁹¹ Freedom House, “Freedom of the Press 2009 Global Rankings”. Prieiga per internetą: <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=495&year=2009>>, [Žiūrėta 2010 05 18].

⁹² Mikhelidze, Nona, Pirozzi, Nicolleta, *Civil Society and Conflict Transformation in Abkhazia, Israel/Palestine, Nagorno-Karabakh, Transnistria and Western Sahara*. MICROCON Policy Working Paper 3, Brighton: MICROCON, 2008, 36.

⁹³ Poghosyan, 15.

⁹⁴ Poghosyan, 15.

Armėnijos ir Azerbaidžano žiniasklaidos monitoringas rodo, kad žiniasklaida abiejose valstybėse veikia kaip negatyvių stereotipų stiprinimo kanalas⁹⁵. Kai kurie ekspertai teigia, kad daugelis azerbaidžaniečių žurnalistų kampanijų, per kurias valdžios prašoma imtis radikalių priemonių, nesileisti į kompromisus, o žmonės, turėję tiesioginius kontaktus su armėnais, pateikiami kaip priešai arba šnipai, yra tiesiogiai inspiruoti Azerbaidžano valdžios⁹⁶. Galima tvirtinti, kad panašias antiazerbaidžanietiškas kampanijas inspiruoja ir Armėnijos valdžia.

Armėnijos, Azerbaidžano ir Kalnų Karabacho antrojo ir trečiojo lygio veikėjų transformacinis potencialas yra žemas. Didžiąja dalimi tai įtakoja valdantysis konfliktuojančių šalių elitas⁹⁷.

Itin nuoseklios pozicijos laikosi Azerbaidžanas – konflikto sprendimo monopolį į savo rankas suėmusi šalies valdžia pasisako prieš bendrą antrojo ir trečiojo azerbaidžaniečių ir armėnų lygio veikėjų bendradarbiavimą. Bendros iniciatyvos su Kalnų Karabacho administracija Azerbaidžano valdžiai apskritai yra tabu.

Antrajame ir trečiajame lygiuose bandoma užmegzti santykius tarp armėnų ir azerbaidžaniečių. Tačiau kai kurių žiniasklaidos priemonių, NVO ir intelektualų bandymai sukurti nuolatinio bendradarbiavimo formatus yra fragmentiški ir nenuoseklūs.

NVO sektorius Armėnijoje ir Azerbaidžane gali būti skirstomas į provyriausybinį ir opozicinį. Jo poveikis valdžios skaidrumo ir atskaitomybės stiprinimui yra ribotas. Dėl Azerbaidžano valdžios taikomų kliūčių, NVO sektorius Kalnų Karabache yra itin silpnas ir sulaukia mažai tarptautinės pagalbos. Regione veikia vos apie 85 NVO⁹⁸. Viena aktyviausių Kalnų Karabacho organizacijų yra *Helsinkio iniciatyvinė grupė 1992*, kuri dirba daugiausia žmogaus teisių apsaugos srityje.

Armėnijos ir Azerbaidžano valdžia skatina provyriausybinių VNVO steigimą. Pastebėta, kad Baku finansiškai remia (V)NVO, kurios remia patriotinį diskursą santykiuose su Kalnų Karabachu⁹⁹.

Azerbaidžane registruota apie 2,1 tūkst. NVO, tačiau realiai veikiančių skaičius yra žymiai mažesnis¹⁰⁰. Dauguma organizacijų dirba su VPA, žmogaus teisėmis, sveikatos, taikos ir gamtosauginiais klausimais.

⁹⁵ Poghosyan, 16.

⁹⁶ CMI interview, Azerbaijani expert, Baku, 7 July 2008, cituota iš Poghosyan, 16.

⁹⁷ Poghosyan, 16.

⁹⁸ Mikhelidze, 30.

⁹⁹ Poghosyan, 23.

Armėnijoje registruota per 4 tūkst. NVO, asociacijų ir fondų, tačiau tik apie 10-15 proc. jų kada nors vykdė arba vykdo realią veiklą¹⁰¹. Skatinamas VNVO kūrimas sumažina nepriklausomų NVO galimybes dalyvauti Armėnijos politikos kūrimo procese¹⁰².

Azerbaidžane veikianti radikali grupė Karabacho išlaisvinimo organizacija (KIO) yra viena įtakingiausių šalies NVO. Ši organizacija, savo gretose vienijanti apie 10 tūkst. žmonių, pasisako prieš derybas su Armėnija, kritikuoja Vyriausybę dėl to, kad ji nesiima ryžtingų žingsnių siekiant susigrąžinti Kalnų Karabachą, o tarptautinę bendruomenę -, kad ši nevadina Armėnijos agresore¹⁰³. KIO pasisako už karą, kaip vienintelę priemonę, kuri gali padėti susigrąžinti armėnų užimtas teritorijas. Patys įtakingiausi KIO veikėjai yra buvę karo su armėnais dalyviai, kare žuvusiųjų artimieji ir iš Kalnų Karabacho ar septynių okupuotų regionų pabėgę žmonės. Kai kurie nepriklausomų NVO nariai įsitikinę, kad KIO yra VNVO¹⁰⁴.

KIO yra vienas iš daugybės instrumentų, kuris naudojamas prieš nepriklausomas NVO, kurios siekia užmegzti kontaktus su armėnais. Azerbaidžane yra įprasta, kad prie nepriklausomų NVO būstinių protestuoja VNVO aktyvistai. Diskredituojantys straipsniai, vieši pasmerkimai per vyriausybinius žiniasklaidos kanalus – tai tik keli metodai, kurie yra panaudojami prieš NVO Azerbaidžane¹⁰⁵.

Azerbaidžano valdžia kuria kliūtis ir net persekioja NVO aktyvistus, kurie bando užmegzti bendradarbiavimą su armėnais. Valdžios atstovai tvirtina, kad panašus dialogas su armėnais atrodo, kaip „santykių normalizacija su azerbaidžaniečių žemės okupantais“ ir jis bus galimas tik tada, kai iš užimtų teritorijų bus išvaryti okupantai ir grąžinti azerbaidžaniečių pabėgėliai¹⁰⁶.

Azerbaidžaniečių organizacijos dirbančios su Kalnų Karabacho problema savo dėmesį fokusuoja ties pirmojo lygio aktoriais, o antrojo ir trečiojo lygių iniciatyvų beveik neskatina¹⁰⁷.

¹⁰⁰ Freedom House: Nations in Transit – Azerbaijan 2008, cituota iš Mikhelidze 29.

¹⁰¹ USAID. “The 2008 NGO Sustainability Index: Armenia”, 2009. Prieiga per internetą: <http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/2008/armenia.pdf>, [Žiūrėta 2010 03 27], 52.

¹⁰² Freedom House: Nations in Transit – Armenia 2008, cituota iš Mikhelidze 30.

¹⁰³ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, Europe Report Nr.187, 2007. Prieiga per internetą: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/187_nagorno_karabakh_risking_war.ashx>, [Žiūrėta 2008 12 12], 16.

¹⁰⁴ Ten pat.

¹⁰⁵ Ten pat.

¹⁰⁶ Ten pat, 16-15.

¹⁰⁷ Mikhelidze, 31.

Tai atitinka oficialią režimo poziciją. Panašios organizacijos daugiau kursto konfliktą, o ne prisideda prie taikaus jo sprendimo.

Iš esmės Azerbaidžane, Armėnijoje ir Kalnų Karabache NVO veikia neefektyviai – joms trūksta finansavimo, veikimo instrumentų. NVO turi ribotą poveikį demokratinių vertybių (tolerancija, smurto vengimas, skaidrumas, spaudos laisvė, valdžios atskaitomybė prieš piliečius) plėtrai¹⁰⁸. Pastebėta, kad Azerbaidžano, Armėnijos ir Kalnų Karabacho NVO yra linkusios įgyvendinti vienašalius projektus ir nėra suinteresuotos bendradarbiavimu¹⁰⁹.

Tokiame politiniame kontekste, kai net antrojo lygio veikėjai turi tik labai minimalius svetus valdžiai, trečiojo lygio veikėjai, tiek Azerbaidžane, tiek Armėnijoje, tiek Kalnų Karabache beveik neįsitraukė į konflikto sprendimą. Trečiojo lygio veikėjai beveik neturi komunikacijos kanalų su pirmojo lygio veikėjais¹¹⁰.

Per 600 tūkst. azerbaidžaniečių karo pabėgėlių ir VPA beveik nedalyvauja politiniame ir socialiniame Azerbaidžano gyvenime. Jie turi ribotus informacijos šaltinius apie vidinį Azerbaidžano gyvenimą, jau nekalbant apie taikos proceso eigą¹¹¹. Azerbaidžano valdžios pastangos nėra nukreiptos į VPA ir karo pabėgėlių integraciją. Tai argumentuojama tuo, kad žmonių perkėlimas tėra laikinas.

Nesiimama jokių veiksmų, kad VPA ir karo pabėgėlių atstovai dalyvautų taikos procese. VPA neturi savo išrinkto lyderio, o kai kurie VPA aktyvistai tvirtina, kad gerai organizuotas, galintis apie save pareikšti VPA judėjimas gali sukelti grėsmę valdžiai¹¹².

Kiti antrojo lygio veikėjai, kurie, teoriškai, turėtų prisidėti prie dialogo tarp Azerbaidžano ir Armėnijos skatinimo, atlieka labiau destruktivų, o ne pozityvų darbą. Turkijos vykdyto armėnų genocido ir Kalnų Karabacho priklausomybės (pseudo)istoriniai tyrimai yra mėgstamiausios Armėnijos istorikų sritys. Armėnijos ir Azerbaidžano mokslininkai tarsi lenktyniauja vieni su kitais bandydami įtikinti, kad Kalnų Karabachas priklauso jų tautai. Tik nedidelė dalis mokslininkų dirba su projektais, kurie prisideda prie Armėnijos ir Azerbaidžano suartėjimo. Tokie mokslininkai neturi savo vyriausybių paramos ir yra priklausomi, nuo užsienio fondų ir organizacijų.

¹⁰⁸ Mikhelidze, 30.

¹⁰⁹ Ten pat, 34.

¹¹⁰ Ten pat.

¹¹¹ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 16.

¹¹² Ten pat, 17.

Nuo 2003 m. tarptautinių organizacijų konglomeratas (*International Alert, Catholic Relief Services, Conciliation Resources, International, LINKS*) pradėjo aktyviai dirbti su Kalnų Karabacho problema. Šia iniciatyva siekiama skatinti politinį dialogą, stiprinti pilietinę visuomenę, laisvą spaudą, visuomenės supratingumą, sukurti NVO lyderių tinklą, kurie dirbtų su konfliktų sprendimu, sukurti ilgalaikę strategiją, kuri remtų pilietinės visuomenės įsijungimą į konflikto sprendimą¹¹³.

Dėl valdžios vykdomos neapykantos palaikymo politikos ir pliuralizmo nebuvimo, Armėnijos ir Azerbaidžano visuomenėse vis labiau įsitvirtina grėsmingo priešo stereotipai ir įsitikinimas, kad apie jokių kompromisą net negali būti kalbos.

Dauguma armėnų nemato skirtumo tarp azerbaidžaniečių ir turkų, bijo turkiškos/islamiškos apsuptyes. Kovą už Kalnų Karabachą jie traktuoja, kaip kovą už savo unikalią armėnų krikščionių kultūrą, kaip kerštą už 1915-1918 m. turkų vykdomą armėnų genocidą ir antiarmėniškus pogromus Azerbaidžane¹¹⁴.

2.3. Veikėjų transformacijos faktoriai

Armėnijoje ir Azerbaidžane politinė galia ir valdžia koncentruojasi kelių žmonių rankose. Jie kontroliuoja ekonominius resursus ir formuoja vidaus ir išorės politiką. Abejose valstybėse yra susiformavusi oligarchinė sistema – verslas ir politika yra tarpiai suaugę¹¹⁵.

Kalnų Karabacho konflikto sprendimas yra monopolizuotas keliolikos Azerbaidžano ir Armėnijos pirmojo lygio veikėjų rankose. Konfliktas yra tarsi savotiški klijai, kurie palaiko legitimumo stokojančius silpnus Azerbaidžano ir Armėnijos valdžios institutus.

De facto valstybėse, koks ir yra Kalnų Karabachas, politinio stabilumo garantas yra korupcinis korporatyvizmas. Potencialias vidines grėsmes tokios valdžios struktūros kooptuoja¹¹⁶. Todėl jeigu kuris nors žmonių palaikymą turintis politikas pradės kalbėti apie kompromisus, jis bus arba diskredituotas, arba „įtikintas“ prisijungti prie valdžios elito.

¹¹³ Mikhelidze, 34.

¹¹⁴ Migdalovitz, 9-10 p.

¹¹⁵ Poghosyan, 17 p.

¹¹⁶ Lynch, *Managing separatist states*, 13 p.

Nuo 1991 m, kai Armėnija tapo nepriklausoma, iki šių dienų Armėnijos prezidento pareigas eina politikai tiesiogiai susiję su Kalnų Karabacho pasitraukimu iš AzSSR sudėties ir armėnų ir azerbaidžaniečių karu.

Pirmasis Armėnijos prezidentas Levonas Ter-Petrosianas, šaliai vadovavęs 1991-1998 m., buvo judėjimo „Karabachas“ narys. Jį pakeitęs Robertas Kočarianas sovietmečiu buvo KKAS partinis veikėjas, vėliau įsiliejęs į judėjimą už Kalnų Karabacho pasitraukimą iš AzSSRS. Dabartinis Armėnijos prezidentas Seržas Sargsianas vadovavo Kalnų Karabacho savigynos komitetui, kai vyko karas su Azerbaidžanu.

Išeiviai iš Kalnų Karabacho tapo Armėnijos politiniu elitu. Daugelis dabartinių žinomų ir įtakingų Armėnijos politikų savo politinį kapitalą susikrovė iš Kalnų Karabacho konflikto. Karingąjį Armėnijos elitą labai stipriai remia gausi ir įtakinga pasaulio armėnų bendruomenė. Armėnų diasporos įtaką vidaus ir užsienio Armėnijos gyvenimui dar labiau padidino priimtas dvigubos pilietybės įstatymas¹¹⁷.

Oficiali Armėnijos propaganda vaizduoja R. Kočarianą ir S. Sargsianą Karabacho karo didvyriais ir vieninteliais žmonėmis, kuriems galima patikėti Kalnų Karabacho konflikto sprendimą¹¹⁸.

Baziniai kompromisai dėl Kalnų Karabacho yra nepriimtini Azerbaidžano ir Armėnijos valdžiai. 1998 m. tuo įsitikino tuometinis Armėnijos prezidentas Levon'as Ter-Petrosian'as, kuris pradėjo kalbėti apie galimybę pasitraukti iš septynių užimtų Azerbaidžano regionų ir net užsiminė apie galimybes Kalnų Karabachą palikti Azerbaidžano sudėtyje, suteikiant regionui ir čia gyvenantiems armėnams plačią autonomiją. Armėnijoje kilo didžiulis nepasitenkinimas. L. Ter-Petrosian'o pasiruošimas eiti į kompromisus jam kainavo prezidento postą.

Prie L. Ter-Petrosian'o atsistatydinimo daugiausia prisidėjo kitas išeivis iš Kalnų Karabacho – R. Kočarianas. Kompromisą dėl Kalnų Karabacho jis palaikė išdavyste ir puikiai išnaudojo šią kortą keldamas visuomenės nepasitenkinimą. Kietosios linijos šalininkas tapo Armėnijos prezidentu ir sustiprino Kalnų Karabacho karinio elito įtaką Armėnijos vidaus gyvenime¹¹⁹.

¹¹⁷ Gahramanova, 41.

¹¹⁸ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 14 p.

¹¹⁹ Gahramanova, 41.

R. Kočarianas į Armėnijos politinį lauką įleido kraštutinai nacionalistinę Armėnijos revoliucinės federacijos partiją. L. Ter-Petrosian'o laikais ši partija buvo politikos užribyje, radikaliau nusiteikęs R. Kočarianas gi šią partiją buvo pakvietęs į valdančiąją daugumą¹²⁰.

L. Ter-Petrosian'o atvejis rodo, kad konstruktyvias pirmojo lygio iniciatyvas gali ištikti visiškai nesėkmė, jeigu visuomenė ar kiti įtakingi pirmojo lygio veikėjai nėra suinteresuoti kompromisu. Politinis Azerbaidžano ir Armėnijos elitas yra radikalizuotas. Todėl konstruktyvių, kompromisui pasiruošusių veikėjų, įsitraukimas į derybų procesą artimiausiu metu atrodo mažai tikėtinas. Priešingai, jeigu valdžia pradės kalbėti apie kompromisus, tuo gali pasinaudoti Azerbaidžano ir Armėnijos opozicija, kuri yra dar radikalesnė ir kaltina savo šalių vyriausybes, kad šios negali visiems laikams išspręsti Kalnų Karabacho klausimo. Tai ypač liečia Azerbaidžano atvejį.

Neatsitiktinai Azerbaidžano prezidentas I. Alijevas apsupo save ištikimais, karingos retorikos nevingiančiais politikais. Nors jo tėvas Heidaras savo prezidentavimo metais buvo sumažinęs karinio elito įtaką Azerbaidžano gyvenimui, Ilhamas pasirinko kitą kursą – jis pradėjo nuoseklią kariuomenės stiprinimo politiką.

Pilietinė karinių pajėgų kontrolė (net iš nacionalinių parlamentų pusės) beveik neegzistuoja. Konfliktuojančioms pusėms nevingiant kalbų dėl karinės jėgos panaudojimo (karinė retorika dažniausiai sklinda iš pačių aukščiausių Azerbaidžano lūpų) siekiant galutinai išspręsti konfliktą, tarptautiniai veikėjai turėtų atkreipti dėmesį į abiejų pusių karines pajėgas¹²¹.

Stokholmo Tarptautinio taikos tyrimo instituto skaičiavimais, nuo 1996 iki 2008 m. Azerbaidžano išlaidos karinėms reikmėms išaugo 9 kartais: nuo 77,9 iki 697 mln. JAV dolerių¹²². Armėnijos nuo 68,9 (1996 m.) iki 217 (2008 m.)¹²³.

Toks Azerbaidžano karinių pajėgų stiprinimas gali būti neatsitiktinis. Manoma, kad po 2012 m. Azerbaidžano pajamos iš naftos eksporto pradės mažėti ir pas šalies vadovus gali kilti noras Kalnų Karabacho konfliktą išspręsti karine jėga¹²⁴. Nors Azerbaidžanas gaus pajamas iš Centrinės Azijos dujų ir naftos tranzito, tačiau tai nepadės padengti nuostolių, kurie atsiradę dėl

¹²⁰ Ten pat.

¹²¹ Poghosyan, 21.

¹²² Stockholm International Peace Research Institute, "Military expenditure of Azerbaijan", 2009. Prieiga per internetą: <<http://milexdata.sipri.org/result.php4>>, [Žiūrėta 2010 02 06].

¹²³ Stockholm International Peace Research Institute, "Military expenditure of Armenia", 2009. Prieiga per internetą: <<http://milexdata.sipri.org/result.php4>>, [Žiūrėta 2010 02 06].

¹²⁴ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War, 8.

sumažėjusios naftos gamybos¹²⁵. Galimo karo prielaida argumentuojama tuo, kad juo Azerbaidžano valdžia sieks nukreipti žmonių dėmesį nuo ekonominių problemų¹²⁶.

2.4. Problemų transformacijos faktoriai

Kaip jau minėta, per 16 metų buvo ne kartą imtasi iniciatyvų, kurios turėjo padėti užmegzti glaudesnę bendradarbiavimą ir komunikaciją visuose lygiuose tarp Armėnijos ir Azerbaidžano. Antrajame ir trečiajame lygmenyje tai buvo bandoma daryti per bendrą darbą prie pilietinių ir bendruomeninių projektų.

Problemų transformacija yra be galo svarbi konflikto transformacijai. Kuomet komunikacijos kanalai tarp dviejų šalių visuomenių yra riboti (arba apskritai neegzistuoja) ir kalbama tik apie vieną klausimą (šiuo atveju Kalnų Karabacho ir septynių okupuotų regionų statusą), svarbu identifikuoti probleminius klausimus prie kurių sprendimo gali dirbti abi konfliktuojančios pusės. Tai sukuria pagrindus tolimesniam bendradarbiavimui.

Tačiau Armėnijos ir, ypač, Azerbaidžano valdžia daro viską, kad abiem šalims aktualių regiono problemų sprendimas neatsirastų bendroje azerbaidžaniečių ir armėnų darbotvarkėje.

Azerbaidžano valdžia nuosekliai naudoja ekonominės blokados ir ne komunikacinės politikos svertus prieš Kalnų Karabachą ir Armėniją, siekdama trijų tikslų: pirma, norėdama priversti armėnus imtis kompromisų; antra, norėdama būti tikra, kad armėnai negalės ekonomiškai pasinaudoti atvirų sienų privalumais; trečia, norėdama parodyti šalies žmonėms ir opozicijai, kad valdžia kažką daro¹²⁷.

Tačiau Baku taikoma blokada neprideda prie konflikto transformacijos. Kaip pažymi Dov'as Lynch'as, *de facto* valstybių veiksmus visų pirma (ir daugiausia) lemia ne ekonominiai, o politiniai imperatyvai¹²⁸, nepaisant to, kad dėl Turkijos ir Azerbaidžano taikomos komunikacinės blokados, Armėnija kasmet netenka nuo 10-13 proc. iki 30 proc. BVP¹²⁹.

¹²⁵ Ten pat, 9-10.

¹²⁶ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 8.

¹²⁷ Dov Lynch, *Managing separatist states: a Eurasian case study*, Occasional Paper, Nr.32, 2001, Prieiga per internetą: <<http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ032.pdf>>, [Žiūrėta 2010 03 06], 12 .

¹²⁸ Ten pat, 12 p.

¹²⁹ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 12.

Vieno aukšto Azerbaidžano prezidento kanceliarijos atstovo išreikšta pozicija geriausiai parodo strateginę Azerbaidžano kryptį santykiuose su Armėnija: „Armėnija atsidūrė izoliacijoje, nuošalyje nuo beveik visų svarbiausių energetinių ir transporto komunikacijų. Galiausiai tai privers Jerevaną priimti Azerbaidžano siūlomas Kalnų Karabacho konflikto sureguliuavimo sąlygas“¹³⁰.

Iš vienos pusės Azerbaidžano vykdomas Kalnų Karabacho administracijos ignoravimas turi ne vien emocinį, bet ir loginį pagrindą. Kaip pažymi D. Lynch‘as bendravimas su nepripažintais dariniais (*de facto* valstybių atstovais) iki tam tikro lygio pripažįsta jų legitimumą ir tarptautinį pripažinimą¹³¹.

Azerbaidžanas netapo magnetu, galinčiu priversti kalnų Karabacho gyventojus pagalvoti apie naudą, kurią jie galėtų gauti atkūrę politinius ir ekonominius santykius su Baku¹³². Kalnų Karabache išaugo nauja karta žmonių, kurie apskritai nėra turėję jokių kontaktų su Azerbaidžanu ir azerbaidžaniečiais.

Nors Armėnija ir kenčia dėl uždarytų sienų su Azerbaidžanu bei Turkija, nedalyvauja regioninio bendradarbiavimo formatuose, tačiau armėnai mano, kad tai nėra tokia didelė kaina, kad galima būtų kalbėti apie kompromisą sprendžiant Kalnų Karabacho klausimą. Tarp armėnų vyrauja nuomonė, kad šalis išgyveno blokadą, bet sugebėjo sėkmingai vystytis nepaisant azerbaidžaniečių prognozių, kad Armėnija neatsilaikys. Armėnai įsitikinę, kad niekas negali jų priversti daryti kompromisus¹³³.

Lyginant su praeitu dešimtmečiu, pilietinės visuomenės organizacijos, dalyvaujančios bendrose iniciatyvose yra labiau linkusios diskutuoti dėl konflikto sprendimo kelių. Tačiau visuomenės nuomonė konfliktuojančiose pusėse lieka nepakitusi: Azerbaidžane šventai laikomasi teritorijų integralumo principo, Armėnijoje – tautos apsisprendimo teisės, kuri gali lemti Kalnų Karabacho nepriklausomybę¹³⁴. Vyksta savotiškas nulinės sumos žaidimas.

¹³⁰ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 8 p.

¹³¹ Isak Svensson, *The Nagorno-Karabakh Conflict: Lessons from mediation efforts*, <http://www.initiativeforpeacebuilding.eu/pdf/Nagorno_Karabakh_conflict_mediation_efforts.pdf> [žiūrėta 2009 10 09], 13.

¹³² Lynch, *Managing separatist states*, 13 p.

¹³³ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 12 p.

¹³⁴ Poghosyan, 22 p.

Azerbaidžane dominuoja nuomonė, kad tarptautinė bendruomenė su valstybe pasielgė nesąžiningai ir nesugebėjo apginti jos teisių į teritorijų integralumą. Tik nedidelė dalis Baku įsikūrusių pilietinės visuomenės atstovų išdrįsta pareikšti priešingą Vyriausybei nuomonę¹³⁵.

Todėl absoliuti dauguma antro ir trečio lygio tarptautinių iniciatyvų, kuriomis siekiama atitraukti konfliktuojančių šalių dėmesį nuo konflikto ir padėti joms pradėti bendrai spręsti smulkesnius klausimus (infrastruktūros atstatymo darbai, išminavimo projektai, rūpinimų socialinių klausimų sprendimas prie bendro stalo) patiria nesėkmes. Azerbaidžanas laikosi pozicijos, kad tokie darbai taps įmanomi tik tuomet, kai bus pasiektas politinis konflikto sprendimas¹³⁶.

2.5. Elito lygmens transformacijos faktoriai

Žmogaus teisių suvaržymai, silpni administraciniai gebėjimai, korupcija, tarptautinių demokratinių standartų neatitinkantys rinkimai kelia valdžios legitimumo klausimus abiejose šalyse. Todėl legitimumo trūkumas ir nenoras prarasti valdančiųjų pozicijų, susiaurina Armėnijos ir Azerbaidžano vadovų galimybes imtis kompromisinių sprendimų dėl Kalnų Karabacho¹³⁷. Net diskusijos apie kompromisą gali būti interpretuojamos, kaip išdavystė.

Komunikacijos kanalai tarp Azerbaidžano ir Armėnijos lyderių yra riboti. Šalių prezidentai dažniausiai susitinka NVS formate, per Kalnų Karabacho problemą sprendžiančios ESBO Minsko grupės susitikimus.

Įdomu stebėti, kaip Armėnijos ir Azerbaidžano lyderiai elgiasi per bendrus susitikimus. Dažniausiai, jie stengiasi nežiūrėti vienas į kitą, demonstratyviai šaltai vienas kitam spaudžia rankas. Akivaizdu, kad dėl valstybinės Azerbaidžano ir Armėnijos indoktrinacinė politikos, žiniasklaidos kuriamų ir palaikomų priešiško azerbaidžaniečių/armėnų stereotipų, ribotų komunikacijos kanalų ir laisvų diskusijų stygiaus įtampa atsiranda net tarp abiejų šalių NVO lyderių¹³⁸.

¹³⁵ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 16-15 p.

¹³⁶ Poghosyan, 25 p.

¹³⁷ Poghosyan, 17.

¹³⁸ Šio darbo autoriui teko stebėti, kaip per vieną NVO aktyvistų konferenciją Kijeve 2008 m. tarpusavyje bendrauja Azerbaidžano ir Armėnijos atstovai. Azerbaidžanietis laidė juokelius, pasakojo anekdotus apie armėnus atstovės iš Armėnijos akivaizdoje, demonstratyviai šypsodamasi klausėsi armėnės pasakojimų apie NVO veiklą Armėnijoje, kai vyko praktiniai užsiėmimai atsisakė būti vienoje grupėje su armėne. Kai atėjo laikas apsispręsti dėl to, kur kitais metais turi įvykti kitas NVO aktyvistų susirinkimas, azerbaidžanietis pasiūlė jį surengti Baku. Tai išgirdusi armėnė pareiškė, kad su tuo nesutinka, nes azerbaidžaniečiai vykdė armėnų žudynes. ES finansuojamo renginio organizatoriai ir dalyviai buvo sutrikę stabėję, kaip bendrauja Armėnijos ir Azerbaidžano NVO sektoriaus atstovai.

Vienas iš nedaugelio bandymų parodyti, kad konstruojant santykius su kaimynais negalima vadovautis praeities fobijomis ir neapykanta, įvyko 2008 m. rugsėjį ir 2009 m. spalį. Pirmąjį žingsnį žengė Turkija, kuri yra artimiausia Azerbaidžano sąjungininkė, palaikanti Baku kovoje su Armėnija dėl Kalnų Karabachą. Dvišalius Turkijos ir Armėnijos santykius temdo ne vien Azerbaidžano faktorius, bet ir skirtingas istorijos interpretavimas. Armėnai siekia, kad 1915-1918 m. Osmanų imperijoje įvykdytos armėnų žudynės būtų pripažintos genocidu.

Tačiau nepaisant šių kontroversijų 2008 m. rugsėjį Turkijos prezidentas Abula Gul'as atvyko į Jerevaną pasižiūrėti, kaip Turkijos ir Armėnijos rinktinės žaidžia atrankos rungtynes į futbolo pasaulio čempionatą. Prie Turkijos vadovo prisijungė Armėnijos prezidentas. Šis istorinis A. Gul'o vizitas žiniasklaidoje buvo pavadintas „futbolo diplomatija“¹³⁹. Turkijos prezidento vizitas sukūrė pozityvų klimatą Turkijos ir Armėnijos diplomatinuose santykiuose – netrukus įvyko keli Turkijos ir Armėnijos užsienio reikalų susitikimai¹⁴⁰.

2009 m. spalį į Turkijos miestą Bursą „pasižiūrėti futbolo“ atvyko Armėnijos prezidentas S. Sargsianas. Iš šalies atrodė, kad „futbolo diplomatija“ padarys proveržį Turkijos ir Armėnijos santykiuose, o kartu taps geru pavyzdžiu Azerbaidžano prezidentui, kaip galima pačias menkiausias situacijas išnaudoti žengiant žingsnį į priekį.

Nors „futbolo diplomatijos“ pastangos galiausiai žlugo (*tai ir Armėnijos santykius su Turkija plačiau aptariu kitoje dalyje*), tačiau pati iniciatyva buvo gera ir tikslinga. „Futbolo diplomatijos“ atvejis tapo įrodymu, kad geros valios gestus gali demonstruoti net „mirtini“ priešai.

Tačiau tikėtis, kad artimiausiu laiku (jeigu neįvyks kažkas ypatingai svarbaus) Armėnijos ir Azerbaidžano lyderiai galėtų pademonstruoti geros valios gestus yra nerealu. Tačiau dideliu postūmiu konflikto transformacijai galėtų tapti Armėnijos ir, ypatingai, Azerbaidžano politinių lyderių karingos retorikos vengimas.

¹³⁹ Eric Paloma, „Turkey, Armenia Engage in 'Football Diplomacy'“, 2008. Prieiga per internetą: <<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/2694/turkey-armenia-engage-in-football-diplomacy>>, [Žiūrėta 2010 02 06].

¹⁴⁰ Schäffer, Sebastian, Dominik Tolksdorf, *The EU member states and the Eastern Neighbourhood – From composite to consistent EU foreign policy?*, München: Centrum für angewandte Politikforschung, 2009, 17.

Azerbaidžano prezidentas I. Alijevas kiekvienais metais sveikindamas žmones su Naujųjų metų švente tradiciškai primena, kad jo vadovaujama šalis Kalnų Karabacho klausimą gali sureguliuoti kariniais veiksmais¹⁴¹.

Skambiais pareiškimais apie karą svaidosi ir įtakingi Armėnijos politikai ir Kalnų Karabacho karo dalyviai. Pavyzdžiui, Arkadijus Karapetianas, buvęs Kalnų Karabacho savigynos pajėgų vadas, artimas aukščiausiems Armėnijos vadovams žmogus, neseniai paaiškino, kaip jis įsivaizduoja konflikto baigtį: „Galų gale, kils karas. Kokio pavidalo, aš nežinau, bet jis gali kilti. Ir mes per vieną savaitę užimsime Baku. Viskas!“¹⁴².

Galima konstatuoti, kad elito lygmens transformacija Armėnijos ir Azerbaidžano atvejais nevyksta. Netgi priešingai, abiejų šalių politinių ir karinių lyderių pareiškimai ir gestai prisideda prie to, kad pastaruoju metu konfliktas įgauna vis labiau neigiamą vystymosi dinamiką.

Antrojo ir trečiojo lygio lyderių gestai ir pareiškimai turi ribotą efektą. Visų pirma taip atsitinka dėl to, kad panašus elgesys nėra sveikintinas. Antra, pirmojo lygio veikėjai Armėnijoje ir Azerbaidžane ne tik priešišškai vertina bet kokias bendras armėnų ir azerbaidžaniečių iniciatyvas *taikos įtvirtinimo* srityje, bet ir sudaro prielaidas tam, kad geros valios gestai arba konsensusą ir bendradarbiavimą skatinantys pasisakymai nepatektų į viešąją erdvę.

Antrosios dalies apibendrinimas.

Nuo 1994 m., kai tarp Armėnijos ir Azerbaidžano buvo įtvirtintas dabartinis *status quo*, *konfliktas transformavosi*, bet ne teigiama, o neigiama kryptimi. Kaip pažymi kai kurie Azerbaidžano ir Armėnijos intelektualai, jų valstybių visuomenės tapo radikalesnės, sumažėjo demokratijos. Abiejų valstybių pirmojo lygio veikėjai savo kalbomis ir veiksmais tiesiogiai prisideda prie visuomenės radikalizavimo ir alternatyvių taikos proceso siūlymų diskreditavimo. Tokiu būdu mažinamos kompromisų priėmimo galimybės.

Svarbiausio probleminio klausimo (Kalnų Karabacho statuso) pakeitimas kitais problemineis klausimais, skirtais pirmojo, antrojo ir trečiojo lygio veikėjams vyksta nesėkmingai. Azerbaidžano valdžia nepriima tokių žaidimo taisyklių ir daro viską, kad antro ir trečio lygio veikėjai taip pat nedalyvautų problemų transformacijoje.

¹⁴¹ Regnum, „Президент Азербайджана выступил с новогодним обращением“, 2010. Prieiga per internetą: <<http://regnum.ru/news/fd-abroad/azeri/1240345.html>>, [Žiūrėta 2010 02 06]

¹⁴² Regnum, “Мы за одну неделю войдем и возьмем Баку. Все!”: Армения в зеркале СМИ”. 2010. Prieiga per internetą: <<http://regnum.ru/news/1282391.html>>, [Žiūrėta 2010 05 12].

Jerevano ir Baku žaidžiamas „nulinės sumos žaidimas“ vis labiau sulaukia visuomenės palaikymo. Bet kokie bandymai kvestionuoti Azerbaidžano teritorijos integralumą Azerbaidžane vertinami, kaip išdavystė. Na o Armėnijoje siūlantys eiti į kompromisą su Azerbaidžanu yra marginalizuojami. Terminas „kompromisas“ Armėnijoje ir Azerbaidžane įgavo neigiamą konotaciją, panašiai kaip terminai „liberalas“ ar „demokratija“ Rusijoje praeito dešimtmečio viduryje.

Pirmojo Armėnijos prezidento L. Ter-Petrosiano pavyzdys 1998 m. parodė, kad bandymai eiti į kompromisus su priešinga puse ir įrodinėti kompromiso svarbą visuomenei, gali sulaukti visiško fiasko ir dar labiau sustiprinti politines jėgas, kurios savo politiką grindžia bekompromisinėmis nuostatomis.

3. Išorinio Kalnų Karabacho konflikto lygmens analizė

3.1. Derybų proceso nesėkmės

Oficialus dialogas tarp Armėnijos ir Azerbaidžano dėl Kalnų Karabacho konflikto vyksta 1994 m. gruodį suformuotos ESBO Minsko grupės formate. Minsko grupė turi tris pastovius kopirmininkus – Rusiją, Prancūziją ir JAV. Prancūzija Minsko grupės kopirmininke tapo 1997 m. sausį. Kadangi Azerbaidžanas Prancūziją laikė proarmėniška, 1997 m. vasarį trečiuoju grupės kopirmininku tapo JAV.

Azerbaidžano interpretacijoje, Kalnų Karabacho konfliktas yra šalies vidaus reikalas, į kurį kišasi svetima valstybė – Armėnija. Baku prieštaravo ir iki šiol prieštarauja, kad į Kalnų Karabachą būtų įvestos tarptautinės taikos palaikymo pajėgos (toks siūlymas ne kartą skambėjo iš Maskvos, ypač praėjusio dešimtmečio), nes išvelgia grėsmę savo teritorijų integralumui.

Po ugnies nutraukimo 1994 m. ESBO Minsko grupės vedamos derybos buvo neefektyvios. 1992-1996 m. JAV ir Vakarų Europos šalys daugiausiai buvo užsiėmusios konfliktų sprendimu Balkanuose bei Somalio pusiasalyje ir nebuvo linkusios aukoti laiko, pastangų ir resursų ieškant sprendimo dėl Kalnų Karabacho konflikto¹⁴³.

Nuo 1997-1998 m. sukūrus galutinį Minsko grupės formatą, prasidėjo aktyvios derybos dėl Kalnų Karabacho statuso ir armėnų pajėgų atsitraukimo iš septynių azerbaidžaniečių teritorijų.

Iki šiol Minsko grupė siūlė pačius įvairiausias Kalnų Karabacho problemos sprendimo būdus, tačiau visų konfliktuojančių šalių pozicijų nepavyko suderinti. Tarptautiniai derybininkai Kalnų Karabacho konfliktą per pastaruosius 15 metų bandė spręsti etapais. Iš Armėnijos buvo reikalaujama, kad ji paliktų septynis okupuotus regionus, kurie iki 1992-1994 m. karo net nekėlė diskusijų tarp Armėnijos ir Azerbaidžano. Armėnijai ir Kalnų Karabachui strateginę reikšmę

¹⁴³ Lynch (red.), *The South Caucasus*, 57 p.

turintys Lačino ir Keldadžaro regionai kelia daugiausia ginčų. Jerevanas laikosi pozicijos, kad armėnų pajėgos gali palikti septynis regionus tik tada, kai bus galutinai apsispręsta dėl Kalnų Karabacho statuso.

Lačino ir Keldadžaro regionai jungia Armėniją su Kalnų Karabachu. Jeigu jie būtų gražinti Azerbaidžanui, Armėnija prarastų savo pagrindinį kozirį derybose su Azerbaidžanu, o Kalnų Karabachas taptų pažeidžiamas karine prasme¹⁴⁴.

1997 m. liepa Armėnijai ir Azerbaidžanui buvo pasiūlytas vadinamas paketinis sprendimas: tarptautines saugumo garantijas ir autonomiją gavęs Kalnų Karabachas lieka Azerbaidžano sudėtyje, armėnų pajėgos pasitraukia iš užimtų azerbaidžaniečių regionų, kur saugumą užtikrins ESBO taikdariai, VPA ir karo pabėgėliai sugrįžta į savo namus Kalnų Karabache ir septyniuose regionuose, tarp Armėnijos ir Azerbaidžanos atkuriami diplomatiniai santykiai ir komunikacija. Jerevanas atmetė tokį pasiūlymą.

Tų pačių metų gruodį Minsko grupė suformulavo vadinamąjį etapinį (stage-be-stage) pasiūlymą. Jo esmė - Kalnų Karabacho statuso klausimas atidedamas ateičiai, o armėnų pajėgos grįžta į 1988 m. KKAS teritorijas sau pasilikusios tik Lačino koridorių, jungianti Kalnų Karabachą su Armėniją. Armėnija prisidengdama Kalnų Karabacho *veto*, nesutiko su šiuo Minsko grupės planu.

1998 m. lapkritį Minsko grupė pasiūlė Azerbaidžano ir Kalnų Karabacho „bendros valstybės“ modelį. Jis numatė *de facto* Kalnų Karabacho nepriklausomybę nuo Baku, tačiau regionas būtų likęs sudėtine Azerbaidžano dalimi. Tarptautiniai taikdariai būtų turėję užtikrinti susitarimo įgyvendinimą. Baku ir ši siūlymą atmetė, kaip „defetistinį“¹⁴⁵.

2001 m. vyko keliolika Azerbaidžano ir Armėnijos atstovų susitikimų. Netrukus pradėta kalbėti apie vadinamuosius Paryžiaus – Kei Vesto principus. Nors viešumoje jie nebuvo paskelbti, tačiau diplomatai nutekino informaciją, kad esminiu susitarimo punktu turėjo tapti pasikeitimas teritorijomis - Armėnija pasilieka Kalnų Karabachą ir Lačino koridorių, Azerbaidžanas mainais už tai, gauna dalį pietinės Armėnijos teritorijų. Tai leistų jam turėti

¹⁴⁴ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 6.

¹⁴⁵ Tabib Huseynov, „Mountainous Karabakh: Conflict Resolution through Power-sharing and Regional Integration“, *Peace, Conflict and Development: An Interdisciplinary Journal*, 6, 2005. Prieiga per internetą: <<http://www.peacestudiesjournal.org.uk/dl/Mountainous%20Karabakh%20final%20version%20edited%203.pdf>>, [Žiūrėta 2009 05 06], 6.

koridorių su Nachičevano anklavu¹⁴⁶. Baku tokį siūlymą atmetė. Jis buvo nenaudingas ir Armėnijai, mat jeigu įvyktų apsikėitimas teritorijomis Armėnija būtų praradusi sieną su Iranu.

Pagrindinė Armėnijos derybinė pozicija – Kalnų Karabacho statuso įteisinimas naujo referendumo pagrindu. Azerbaidžanas nesutinka su jokiais pasiūlymais, kurie galėtų kelti grėsmę jos teritorijū integralumui ir daugiausiai ką gali pasiūlyti – plačią kultūrinę ir politinę Kalnų Karabacho autonomiją Azerbaidžano sudėtyje.

Dabar Azerbaidžano ir Armėnijos derybos vyksta pagal vadinamųjų Madrido principų planą. Dėl to, kad šie principai taps baziniu dokumentu, pagal kurį vyks tolimesnis konflikto sprendimas buvo apsispręsta 2007 m. pabaigoje Madride. Nors šio dokumento turinys nebuvo viešai prieinamas, bet po metų jo tekstas atsirado internete (Azerbaidžano ir Armėnijos atstovai neneigė teksto originalumo)¹⁴⁷. Tekste kalbama apie tai, kad Kalnų Karabachui bus suteiktas „tarpinis statusas“, o regiono galutinis statusas paaiškės ateityje po referendumo; VPA ir karo pabėgėliai turi grįžti į savo gyvenamąsias vietas, armėnų pajėgos turi pasitraukti iš septynių užimtų Azerbaidžano regionų¹⁴⁸. Tačiau viešojoje Armėnijos ir Azerbaidžano erdvėje sklendo abejonės, kad Madrido principai padės išspręsti Kalnų Karabacho konfliktą – skamba seniai pažįstami „nulinės sumos žaidimo“ argumentai.

Minsko grupė dažnai kritikuojama visų konflikto pusių dėl nesugebėjimo įtvirtinti taiką, objektyvumo ir neutralumo stokos (Azerbaidžane Rusija ir Prancūzija suvokiamos, kaip proarmėniškos šalys)¹⁴⁹.

Silpniausia ESBO Minsko grupės pusė slypi tame, kad ji stokoja koordinuoto diplomatinio spaudimo ir instrumentų, kurie leistų priversti Azerbaidžaną ir Armėniją įgyvendinti priimtus įsipareigojimus. ESBO tapo savotišku forumu Azerbaidžano ir Armėnijos atstovų susitikimams, tačiau jos derybinės galios yra ribotos.

Todėl stebint 16 metų Armėnijos ir Azerbaidžano derybų istoriją gali susidaryti išpūdis, kad vyksta ne derybos, bet jų imitavimas – kai tik atrodo, kad susitarimas jau pasiektas, viena ar kita konflikto pusė iškelia naujas sąlygas ir derybos sužlunga.

¹⁴⁶ Ali Abasov, Haroutiun Khachatryan, *The Karabakh Conflict. Variants of Settlement: Concepts and Reality*. 3 leid. Baku-Yerevan: Areat, Noyan Tapan, 2006, 50.

¹⁴⁷ Али Кямал, „Впервые опубликованы „Мадридские принципы“ урегулирования карабахского конфликта“, 2008. Prieiga per internetą: <<http://www.newsazerbaijan.ru/karabakh/20081112/42574370.html>>, Žiūrėta 2009 01 12].

¹⁴⁸ Ten pat.

¹⁴⁹ Poghosyan, 16 p.

3.2. Konteksto transformacijos faktoriai

Po Sovietų Sąjungos griūties Vakaruose ilgainiui buvo suvoktas Pietų Kaukazo, kaip energetinio mazgo, potencialas. Per Pietų Kaukazo valstybes į Turkiją ir toliau į Vakarų gali būti transportuojama ne tik Azerbaidžano nafta ir dujos, bet ir Vidurinės Azijos šalių išgaunama nafta ir dujos. Pietų Kaukazas vienintelis realus kelias Centrinės Azijos gamtos ištekliams tiekti (aplenkiant Rusiją).

1993 m. tuometinis Azerbaidžano prezidentas Abulfazas Elčibėjus ir Vakarų kompanijos aktyviai plėtojo „taikos naftotiekio“ tiesimą iš Azerbaidžano per Armėnijos teritoriją į Turkiją. Buvo tikimasi, kad toks energetinis projektas prisidėtų prie Kalnų Karabacho konflikto sprendimo ir sumažintų Rusijos įtaką Armėnijoje. Tačiau Jerevanas pareiškė neketinantis leisti per Armėnijos teritoriją tiesti azerbaidžaniečių arba turkų naftotiekio¹⁵⁰. Jeigu „taikos naftotiekis“ būtų nutiestas, tai būtų pats blogiausias rezultatas Rusijai – Maskva turėtų mažiau įtakos svertų manipuluoti Azerbaidžanu ir Armėnija¹⁵¹.

„Taikos naftotiekis“ liko istorijoje. Pirmasis realus, Vakarų inspiruotas energetinis projektas buvo pradėtas įgyvendinti nuo 2003 m., kai prasidėjo naftotiekio Baku-Tbilisis-Džeihanų statybos. 2006 m. vasarą Azerbaidžano nafta pradėjo keliauti į Vakarų, aplenkiant Rusijos naftotiekių tinklą. 2007 m. pradėjo veikti dujotiekis Baku-Tbilisis-Erzurumas.

Naftotiekis Baku-Tbilisis-Džeihanų padidino Azerbaidžano geopolitinę reikšmę Vakarams¹⁵². Natūralu, kad dėl vis labiau augančios Azerbaidžano svarbos energetinių resursų transportavimo diversifikacijai, Vakarai pradėjo kreipti didesnę dėmesį regionui. Kalnų Karabacho konfliktas yra potenciali tiesioginė grėsmė Vakarų energetiniams maršrutams. Naftotiekiai ir dujotiekiai, nutiesti netoli Kalnų Karabacho konflikto zonos, galėtų tapti pirmaisiais taikiniais, jeigu tarp Armėnijos ir Azerbaidžano kiltų karas¹⁵³.

Po Rusijos ir Gruzijos karo 2008 m. rugpjūtį, Maskva pradėjo raminti Azerbaidžaną tvirtindama, kad Kalnų Karabacho konfliktas visiškai skiriasi nuo Gruzijos konflikto ir pabrėžė gerbianči Azerbaidžano teritorijų integralumą¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Dadash Alishov, "The Role of Caspian Oil in Maintaining Stability in the Caucasus Region: In the Case of Mountainous Karabakh Conflict", cituota iš Gahramanova, 40.

¹⁵¹ Gahramanova, 40.

¹⁵² Elkhan Nuriyev, EU Policy in the South Caucasus, CEPS Working Document No. 272, 2007, Prieiga per internetą: <<http://www.ceps.eu/ceps/download/1348>>, [Žiūrėtas 2010 05 09], 8.

¹⁵³ International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 8.

¹⁵⁴ Schäffer, 8 p.

Dar vienas faktorius, destabilizuojantis Armėnijos ir Azerbaidžano santykius yra Gruzijos konfliktas su dviem separatistinėmis provincijomis – Pietų Osetija ir Abchazija. Pastarieji konfliktai, iki Rusijos-Gruzijos karo, prisidėjo prie neigiamo klimato kūrimo visame regione. Pietų Osetijos ir Abchazijos separatistai aktyviai bendradarbiavimo su Kalnų Karabacho administracijos atstovais.

Keli pastarųjų metų įvykiai globaliame ir regioninėje lygmenyje privertė sunerinti Azerbaidžano vadovus. Kosovo nepriklausomybės pripažinimas 2008 m. vasarį, po to sekę Rusijos politinių lyderių pareiškimai apie „pavojingus precedentus“ bei paralelių braižymas tarp Kosovo bei „išaldytų“ konfliktų buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje – visa tai sukėlė nerimą Baku. Neveltui, iki šiol, nepaisant Turkijos diplomatinio spaudimo, Azerbaidžanas nepripažįsta Kosovo nepriklausomybės, kurią I. Alijevas iki šiol vadina „vienpusiu neteisėtu veiksnu“¹⁵⁵.

Tačiau labiausiai sunerinti Azerbaidžano lyderius privertė 2008 m. rugpjūtį įvykęs Rusijos-Gruzijos karas ir po jo Maskvos įvykdytas Pietų Osetijos ir Abchazijos nepriklausomybės pripažinimas.

Gruzijos ir Rusijos karas atskleidė, kad Maskva tebeturi lemiamą žodį „išaldytų“ konfliktų sprendime. Maskvos įvykdytas radikalus Pietų Osetijos ir Abchazijos problemų sprendimas buvo savotiška bausmė už Gruzijos prezidento Michailo Sakašvilio provakarietišką orientaciją. Galima būtų teigti, kad I. Alijevui tai buvo pamoka, kas gali laukti Azerbaidžano konflikte su Armėnija, jeigu Baku pasektų Tbilisio pavyzdžiu ignoruojant Maskvos faktoriaus svarbą regiono procesams.

Rusijos užsienio reikalų ministras Sergejus Lavros paskubėjo nuraminti Azerbaidžano valdžią, tvirtindamas, jog Abchazijos ir Pietų Osetijos nepriklausomybės pripažinimas netaps precedentu Kalnų Karabacho atveju¹⁵⁶. S. Lavrovo pareiškimas nuskambėjo, kaip tam tikras perspėjimas kai kuriems Azerbaidžano veikėjams, kurie pasisako už karinį Kalnų Karabacho konflikto sprendimą. „Ten (*Armėnijos, Azerbaidžane – išskirta mano*) nėra nieko, kas norėtų apsaugoti valstybės integralumą per masinius žmonių žudymus“, - patikino S. Lavrovas¹⁵⁷.

Vertinant Kalnų Karabacho konflikto konteksto transformaciją (kaip vieną iš penkių transformacijos tipų) galima būtų tvirtinti, kad Vakarų investicijos į Azerbaidžano energetinį

¹⁵⁵ Regnum, „Ильхам Алиев: „Косово провозглашено и признано незаконно“, 2010. Prieiga per internetą: <<http://www.regnum.ru/news/1283554.html>>, [Žiūrėta 2010 05 14].

¹⁵⁶ РИА Новости, “Признание Абхазии и ЮО не прецедент для Нагорного Карабаха – Лавров“, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.rian.ru/osetia_news/20080918/151374624.html>, [2009 11 28].

¹⁵⁷ Ten pat.

sektorių turi pozityvią reikšmę – padidėja JAV ir ES dėmesys tiek visam Pietų Kaukazo regionui, tiek čia vykstantiems konfliktams, kurie kelia tiesioginę grėsmę toms pačioms Vakarų investicijoms. Keli pastaraisiais metais pradėję formuotis procesai (Turkijos ir Armėnijos suartėjimas, ES pradėtas artimesnis bendradarbiavimas su Azerbaidžanu ir Armėnija RK programos rėmuose) konteksto lygmenyje turi pozityvią reikšmę Kalnų Karabacho konflikto transformavimui.

3.3. Rusijai naudingas *status quo*

Vladimirui Putinui tapus Rusijos prezidentu, Maskvos politika Pietų Kaukaze tapo kompleksiška (iki tol Rusijos užsienio politikoje svarbiausią vietą užėmė Armėnija). Pietų Kaukazo regione Rusija pradėjo didinti savo politinę, ekonominę ir karinę galią ir visomis priemonėmis siekė mažinti euroatlantinės bendrijos dalyvavimą regiono gyvenime. Tarp tokių priemonių – „išaldytų“ konfliktų instrumentalizavimas, perspėjimai dėl bendradarbiavimo su ES ir NATO gilinimo, skverbimasis į strategiškai svarbias Pietų Kaukazo (ypatingai Armėnijos) ekonomikos ir energetikos sritis, Rusijoje dirbančių milijonų kaukaziečių kortos išnaudojimas¹⁵⁸.

V. Putinas pradėjo suartėjimo politiką su Baku. 2002 m. Azerbaidžanas sutiko dešimtmečiui išnuomoti Rusijai strategiškai svarbią Gabalos radiolokacinę bazę. Azerbaidžanas taip pat padėjo Rusijai kovoje su čečėnų sukilėliais – ėmėsi griežtos sienų kontrolės su Čečėnija, perdavė kelis svarbius čečėnų kovotojus Maskvai.

Nepaisant pagerėjusių santykių su Baku, prioritetą Pietų Kaukaze Rusija teikia Armėnijai. Dvišaliai Rusijos ir Armėnijos santykiai nuo 1991 m. istoriškai klostėsi labai gerai. 1992 m. Armėnija, Rusija, Kazachstanas, Tadžikistanas, Uzbekistanas ir Turkmenistanas sukūrė KSSO. Armėnai iki šiol šią organizaciją laiko tam tikru savo saugumo garantu.

Gerus Maskvos ir Jerevano santykius daugiausiai lėmė geopolitinė Armėnijos situacija – Turkijos ir Azerbaidžano blokada Jerevanui leido rinktis tik iš dviejų galimybių – Rusijos arba Irano. Svarbiausia geopolitine partnere tapo Rusija.

¹⁵⁸ Schäffer, 7.

Rusijos skverbimasis į Armėnijos ekonomiką atrodo įspūdingai. Rusija kontroliuoja apie 80 proc. Armėnijos energetinės sistemos¹⁵⁹, rusiškai kompanijai „Vypel“ priklauso 100 proc. telekomunikacijų kompanijos „Armentel“ akcijų, bankų sektoriuje dominuojančiose pozicijose atsidūrė rusiški bankai „Gazprombankas“, „Bankas VTB“, Rusijos geležinkeliai laimėjo tarptautinį konkursą ir gavo teisę valdyti Armėnijos geležinkelių sistemą¹⁶⁰.

Rusijos įtaką Armėnijoje ir Pietų Kaukaze dar labiau sustiprina 1995 m. Giumri mieste įkurdinta Rusijos karinė bazė su beveik 5 tūkst. karių. Pagal Maskvos ir Jerevano susitarimą, Rusijos bazė Armėnijoje išbus mažiausiai iki 2020 metų.

Rusija savo užsienio politikoje vadovaujasi realizmo paradigma. Kaip pabrėžia Thania Paffenholz, taikos kūrimas realizmo apologetų suprantamas, kaip stabilumo palaikymas per hegemoninę galią ir savų interesų apsaugojimą¹⁶¹.

Atrodo, kad Rusijos valdžia ir verslas sugebėjo gauti naudos iš Kalnų Karabacho konflikto ir Azerbaidžano bei Armėnijos blokados, mat šie du veiksniai daugiausia lėmė ir lemia prorusišką Armėnijos geopolitinę orientaciją.

Maskva turi didelę įtaką Kalnų Karabacho konflikto taikos procesui: pirma, Rusija yra Minsko grupės kopirmininkė; antra, Rusija turi politinių ir ekonominių svertų priversti konfliktuojančias puses vykdyti (arba nevykdyti) pasiektus susitarimus.

Armėnijos ir Azerbaidžano politikai suvokia, kad taikos proceso sėkmę regione daugiausiai lemia Rusijos faktorius. „Rusija vaidina svarbų ir net lemiamą vaidmenį sprendžiant konfliktą. Vis daugiau žmonių mano, kad jei Rusija panorės išspręsti konfliktą, taika labai greitai įsigalės mūsų regione“, - yra sakęs Azerbaidžano užsienio reikalų ministras Elmaras Mamedjarovas¹⁶².

Rusija skeptiškai ir su nerimu žiūri į iniciatyvas, kurios „išaldytų“ konfliktų zonose gali pakeisti nusistovėjusį *status quo* ir kelti grėsmę dominuojančioms Maskvos pozicijoms šiuose

¹⁵⁹ Stepan Grigoryan, “The Future of Southern Caucasus in the Light of New Geopolitical Reconfigurations”. Lithuanian Foreign Policy Review, 2008 (20), 102-111. Prieiga per internetą: http://www.lfpr.lt/uploads/File/2008-20/Grygoryan_ENG.pdf, [Žiūrėta 2010 02 20], 107.

¹⁶⁰ Министерство иностранных дел Российской Федерации, „Российско-армянское торгово-экономическое сотрудничество“, 2009. Prieiga per internetą: <<http://www.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5/d2e23e0c44e8900fc3256fa800452c52?OpenDocument>>, [Žiūrėta 2010 02 20].

¹⁶¹ Paffenholz, 3.

¹⁶² Elkhan Mehtiyev, *Armenian-Azerbaijan Prague Process: Road Map to Peace or Stalemate for Uncertainty?*, Camberley: Defence Academy of the United Kingdom, 2005, 7 p.

konfliktuose¹⁶³. Kitų šalių išitraukimas į taikos procesus, Maskvoje vertinamas, kaip kėsinimasis į dominuojančias Rusijos tarpininkavimo pozicijas. Rusijos elitas vertinantis Pietų Kaukazo regioną (savo „artimąjį užsienį“), kaip aikštę, kur kovojama dėl galios, labai atsargiai žiūri į iniciatyvas, kurių autorė nėra pati Rusija.

Nors Rusija pozicionuoja save, kaip neangažuotą, objektyvią, visų pusių interesus paisančią Kalnų Karabacho konflikto derybininkę, tačiau jos veiksmai nesuderinami su kalbomis – Armėnijos kariuomenė stiprinama daugiausiai Maskvos pastangomis, o tai neprideda prie stabilumo įtvirtinimo Pietų Kaukaze.

Ekspertai nėra tikri, ar Rusija yra suinteresuota Kalnų Karabacho konflikto sprendimu¹⁶⁴. Kalnų Karabacho konfliktą Rusija išnaudoja kaip spaudimo priemonę Azerbaidžanui ir, ypač, Armėnijai. Jeigu konfliktas galiausiai būtų taikiai išspręstas, Azerbaidžanas ir Turkija atidarytų sienas su Armėnija, kaimynų santykiai įgautų naują kokybinį pagrindą. Nelikus tiesioginės karinės grėsmės, Armėnijos geopolitinė orientacija galėtų pakrypti link Vakarų.

Rusija, kur pilietinė visuomenė beveik neegzistuoja, netapo valstybe, iš kurios į Armėniją ir Azerbaidžaną sklįstų taiką įtvirtinančios antrojo ir trečiojo lygio diplomatinės iniciatyvos. Vadinamieji „humanitariniai ir kultūriniai“ projektai labiau primena iš viršaus nuleistas iniciatyvas. Vienas iš tokių projektų yra 2006 m. įkurtas „Tarptautinis humanitarinio bendradarbiavimo fondas“, kurio veikloje dalyvauja aštuonios NVS valstybės (tarp jų Armėnija ir Azerbaidžanas)¹⁶⁵.

Atrodo, kad Rusijos valdžia tiki, jog Kalnų Karabacho konflikto sureguliacija yra pirmojo lygio veikėjų darbas. Tikslingų projektų, skatinančių taikos dialogą tarp Armėnijos ir Azerbaidžano visuomenių ar didinančių žmonių supratimą apie jų teises, Rusija neįgyvendina¹⁶⁶.

Kaip pabrėžia kai kurie tyrinėtojai, Rusija apskritai neturi pajėgumų, kurie galėtų būti panaudoti pilietinės krizės valdymui (policijos arba administracinių teisinės valstybės ekspertų)¹⁶⁷.

¹⁶³ Karin Anderman, Eva Hagström-Frisell, Carolina Vendil-Pallin, “Russia-EU external security relations: Russian policy and perceptions”. Swedish Defense Research Agency (FOI), February 2007. Prieiga per internetą: <<http://www2.foi.se/rapp/foir2243.pdf>>, Žiūrėta [2009 10 28], 5 p.

¹⁶⁴ Anderman ir kiti, 57 p.

¹⁶⁵ Межгосударственный фонд гуманитарного сотрудничества, „О фонде”. Prieiga per internetą: <http://www.mfgs-sng.org/mfgs/o_fonde/>, [Žiūrėta 2010 05 15].

¹⁶⁶ Jokios informacijos, kad tokios iniciatyvos būtų remiamos ir įgyvendinamos Rusijos URM, Rusijos ambasados Armėnijoje ir Azerbaidžane nepateikia. Akademiniame literatūroje, tyrimuose ir net žiniasklaidos priemonėse panašios informacijos taip pat nepavyko aptikti.

¹⁶⁷ Anderman ir kiti, 48-49 p.

3.4. Turkija – strateginė Azerbaidžano partnerė

Turkija yra strateginė Azerbaidžano partnerė, svarbiausia Baku interesų advokatė ir lobistė tarptautinėje arenoje. Tamprus istorinius, kultūrinius ir lingvistinius ryšius su Azerbaidžanu turinti Turkija 1991 m. lapkričio 9 d. pirmoji pripažino Baku paskelbtą nepriklausomybę.

Turkijos ir Armėnijos santykiai yra labai komplikuoti – valstybių sienos nuo 1993 m. (Ankaros iniciatyva) yra uždarytos, komunikacijos kanalai, ekonominiai ir politiniai santykiai yra riboti. Tą nulėmė du faktoriai.

Pirma, dviejų šalių santykius temdo sudėtingi istoriniai santykiai. Armėnijos Vyriausybė ir armėnų pasaulio bendruomenė nuosekliai siekia, kad nacionalinės vyriausybės pripažintų 1915-1918 m. įvykdytas armėnų žudynės Turkijoje genocidu.

Antra, Turkija reikalauja, kad armėnų pajėgos pasitrauktų iš okupuotų Azerbaidžano teritorijų. Ankara kartoja, kad tik tokiu atveju ji bus pasiruošusi užmegzti diplomatinius santykius su Jerevanu ir atidaryti dviejų valstybių sienas.

Armėnijos valdžia 1995 m. pasiūlė alternatyvą: Jerevanas sutinka pašalinti genocido klausimą dvišalių santykių darbotvarkėje, jeigu Ankara sutiks atsisakyti kelti pasitraukimo iš Kalnų Karabacho klausimą¹⁶⁸. Turkija atsisakė tokio pasiūlymo ir 1998 m. naujoji Armėnijos valdžia paskelbė, kad ateityje Armėnija kels genocido pripažinimo klausimą dvišaliuose santykiuose su Turkija¹⁶⁹.

Būdama ESBO nare Turkija dalyvauja Minsko grupės veikloje. Azerbaidžanas pastaruosius metus bando padidinti Turkijos vaidmenį taikos procese – Baku nori, kad Turkijai būtų suteiktas Minsko grupės kopirmininkės statusas. Tačiau tam aktyviai priešinasi Armėnija. Rusija jau pareiškė, kad Turkija negali pretenduoti tapti Minsko grupės kopirmininke, nes tam reikia „visų konflikto pusių sutikimo“¹⁷⁰.

2008 m. rugsėjį prasidėjo Armėnijos ir Turkijos suartėjimas per „futbolo diplomatiją“. Azerbaidžane Turkijos pareigūnų kalbos apie galimybę atverti Turkijos ir Armėnijos pasienį

¹⁶⁸ Migdalovitz, 12 p.

¹⁶⁹ Migdalovitz, 12 p.

¹⁷⁰ Regnum, „МИД РФ: Турция не сможет стать сопредседателем Минской группы ОБСЕ“, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.regnum.ru/news/1279720.html>, [Žiūrėta 2010 04 30].

sukėlė neigiamą reakciją. Didelis nepasitenkinimas valdžia kilo ir Turkijos visuomenėje (kurstant nacionalistinei opozicijai).

Šiomet Armėnijos ir Turkijos diplomatinių santykių atkūrimą ir sienų atidarymą įtvirtinantis susitarimas turėjo būti patvirtintas abiejų šalių parlamentų. Tačiau aukščiausi Turkijos lyderiai pareiškė, kad prieš tai armėnų pajėgos turi pasitraukti iš okupuotų Azerbaidžano teritorijų. Ankaros ir Jerevano susitarimas, su kuriuo Vašingtone ir Briuselyje buvo siejama daug vilčių žlugo (2004 m. toks pat likimas ištiko dar vieną iniciatyvą, kuri numatė Armėnijos ir Azerbaidžano santykių normalizavimą).

Nepaisant didelių abipusių turkų ir azerbaidžaniečių simpatijų, glaudaus Baku ir Ankaros bendradarbiavimo, Turkijos ir Azerbaidžano kontaktai yra labai riboti. Azerbaidžaniečių NVO mažai bendradarbiauja su Turkijos NVO (išimtimi galėtų būti tik nacionalistinės arba religinės grupės, kurios veikia iš savo paskatų)¹⁷¹.

Turkija galėtų atlikti labai svarbų vaidmenį Kalnų Karabacho konflikto transformacijoje. Komplikuoti Turkijos ir Armėnijos santykiai daro Armėniją visiškai priklausoma nuo Rusijos. Jerevano ir Ankaros diplomatinių santykių normalizavimas suteiktų Armėnijai didesnę geopolitinių manevrų laisvę. Dėl to galiausiai laimėtų ir Turkija, ir Armėnija.

Tačiau nacionalistinė Turkijos vyriausybė, nepaisant JAV ir ES spaudimo dėl sienų su Armėnija atidarymo, negali nepaisyti strateginio partnerio Azerbaidžano pozicijos ir Turkijos gyventojų bei opozicijos nuomonės, kad Ankara turi likti ištikima Baku kovoje prieš Jerevaną.

3.5. ES minkštosios galios ribos

Nors Kalnų Karabacho konfliktas nekeltų tiesioginės grėsmės Europos saugumui, tačiau kai kurios ES šalys susiduria su netiesioginiais pavojais – ginklų kontrabanda, europietišku investicijų saugumas į Azerbaidžano energetinį sektorių. Po 2004 m. ES plėtros į Rytus, ES pradėjo skirti daugiau dėmesio rytinėms Bendrijoms kaimynėms – Ukrainai, Moldovai, Pietų Kaukazo šalims.

2006 m. ES paskyrė Peter'į Semneby specialiu ES atstovu Pietų Kaukaze. Vienais svarbiausių jam keliamų tikslų buvo įvardijami - konfliktų suregulavimas, pabėgėlių ir VPA

¹⁷¹ Nigar Göksel, "Turkey and Azerbaijan: Passion, Principle, or Pragmatism?", The German Marshall Fund of The United States, 2009 m. birželio 4 d. Prieiga per internetą: <http://www.gmfus.org/doc/Nigar_Turkey_Analysis_0609_final.pdf>, [Žiūrėta 2010 02 24], 2.

grįžimas į savo gyvenamąsias vietas ir bendradarbiavimo tarp trijų Pietų Kaukazo valstybių skatinimas.

ES specialaus atstovo galimybės dalyvauti Kalnų Karabacho konflikto sprendime yra ribotos, kadangi oficialus taikos procesas vyksta Minsko grupės formate (Armėnijos ir Azerbaidžano atstovai mėgsta tai priminti).

Armėnijos ir Azerbaidžano ekspertai ir apžvalgininkai nemažai tikisi iš 2009 m. gegužę startavusios ES RP. Kalnų Karabacho konflikto problema yra įtvirtinta bendruose ES veiklos strategijose su Azerbaidžanu ir Armėnija. ES tiesiogiai neišitraukia į taikos proceso paieškas pirmame lygyje, bet reiškia paramą Minsko grupei. Per RP instrumentą ES padidino dėmesį regioniniams Kaukazo konfliktams, siekdama didesnio ES išitraukimo į šių konfliktų sureguliuimą¹⁷². Kalnų Karabacho konfliktui turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys. Kaip tvirtina kai kurie tyrinėtojai, be šio konflikto sprendimo RP skatinamą Pietų Kaukazo šalių transformaciją gali ištikti nesėkmė¹⁷³.

Dauguma Azerbaidžanui ir Armėnijai skirtų RP instrumentų ir iniciatyvų nutaikytos į antrojo ir trečiojo lygių veikėjus – demokratijos ir pilietinės visuomenės stiprinimas, administracinių gebėjimų vystymas ir t.t.

Teoriškai Kalnų Karabache ES gali veikti dvejose dimensijose. Pirma, ES valdymo struktūra, teisė ir politika gali pasiūlyti palankų etnopolitinių konfliktų kontekstą. Antra, ES gali veikti savo kaimynystėje generuodama iniciatyvas susitarimams ir galutiniams konfliktų sprendimams. ES vaidmuo, kaip rėminės konstrukcijos ir veikėjo yra susiję, ypatingai ES kaimynystėje¹⁷⁴.

Be RP instrumentų dalis ES valstybių – Didžioji Britanija, Vokietija, Švedija – aktyviai prisideda prie antrojo ir trečiojo lygių diplomatijos¹⁷⁵. Dauguma antrojo lygio iniciatyvų, skirtos karo padarinių likvidavimui (humanitarinė parama karo pabėgėliams ir be namų likusiems žmonėms, be žinios dingusiųjų paieška). Taip pat skatinami projektai, skirti žiniasklaidos darbo

¹⁷² Anderman ir kiti, 55 p.

¹⁷³ Ehin Piret and Graham Avery, *The Eastern EU Neighbourhood – an Area of Competing Policies: Shared Neighbourhood Between the EU and Russia*. Brussels: European Parliament, 2007, 8 p.

¹⁷⁴ Nathalie Tocci, *Conflict Resolution in the European Neighbourhood: The Role of the EU as a Framework and as an Actor*. San Domenico di Fiesole: European University Institute, 2004. <http://www.iue.it/RSCAS/WP-Texts/04_29.pdf> [Žiūrėta 2009 05 02], 8.

¹⁷⁵ Poghosyan, 18 p.

kokybės gerinimui, NVO veiklos koordinavimui, moksliniams tyrinėjimams, demilitarizacijai (išminavimo darbai, ugnies nutraukimo režimo monitoringas)¹⁷⁶.

Armėnijos analitikai nemažai vilčių sieja su ES RP tikėdamiesi, kad integracija į Europą padės „išstipdyti nacionalizmą ir etninį separatizmą visų Europos tautų integracijos procese“¹⁷⁷. T.Poghosyan‘as teigia, kad tinkamai panaudota normatyvinė ES galia galėtų sukelti reikšmingus pokyčius regione vidutinėje ir ilgalaikėje perspektyvoje¹⁷⁸.

Tuo tarpu Armėnijos valdžia tikisi, kad RP prisidės prie regioninio bendradarbiavimo vystymosi, padidins Pietų Kaukazo stabilumą, sumažins naujo karo su Azerbaidžanu grėsmę. Jerevane taip pat tikimasi, kad į Pietų Kaukazą vis aktyviau besibraunanti ES padės Armėnijai jos istoriniame ir politiniame ginče su Turkija¹⁷⁹.

Dauguma Azerbaidžano ekspertų taip pat teigiamai vertina RP. Jie pabrėžia, kad ši iniciatyva padės sustiprinti politinius ir ekonominius kontaktus su ES, o Azerbaidžano elitas bus paveiktas „europietiško mąstymo“ įtakos¹⁸⁰.

Nors kai kurie vakarietiško mąstymo Armėnijos ir Azerbaidžano elito atstovai neslepia optimizmo dėl RP, tačiau jų viltys gali būti nepamatuotos. Esmė tame, kad Armėnija ir Azerbaidžanas nesiekia ES narystės. Savo ruožtu, tai ES palieka labai mažai erdvės panaudoti patį efektyviausią savo užsienio politikos įrankį – sąlygų nustatymą¹⁸¹.

Kai kurie tyrinėtojai mano, kad Azerbaidžano ir Armėnijos vyriausybės tiesiog išnaudoja RP vidaus politikos tikslus legitimizuodami Europos integracijos diskursą. RP įgyvendinimo sėkmė kiekvienoje šalyje priklauso nuo jos noro keistis, o kadangi Azerbaidžano ir Armėnijos vyriausybės yra daugiau reakcinės, yra mažai vilties, kad RP gali suteikti apčiuopiamų rezultatų, jeigu tik ES arba pilietinė visuomenė kartu su kai kuriais elito atstovais nesuteiks tam postūmio¹⁸².

Oficialūs Rusijos pareigūnai viešumoje tvirtina teigiamai žiūrintys į buvusių sovietinių respublikų įsitraukimą į ES RP¹⁸³. Tačiau, atrodo, kad Rusija visgi skeptiškai vertina NVS šalių

¹⁷⁶ Ten pat.

¹⁷⁷ Алиев, 88 p.

¹⁷⁸ Poghosyan, 17.

¹⁷⁹ Beata Wojna, Mateusz Gniazdowski, *Eastern Partnership: The Opening Report*, Warsaw: The Polish institute of International Affairs, 2009, 59.

¹⁸⁰ Ten pat, 60.

¹⁸¹ Lynch (red.), *The South Caucasus*, 20.

¹⁸² Poghosyan, 24.

¹⁸³ Anderman ir kiti, 52-55.

dalyvavimą ES iniciatyvoje. Rusijos prezidentas Dmitrijus Medvedevas ES RP programą pavadino beverte¹⁸⁴. Greičiausiai toks skepticizmas kyla iš baimės, kad neva ES nori šias šalis prijungti prie savo įtakos zonos ir įvesti čia europietiškus standartus¹⁸⁵.

3.6. JAV – tarp armėnų lobistų ir geopolitikos

JAV politika Kalnų Karabacho konflikto atžvilgiu nuo pat konflikto pradžios nepasižymėjo nuoseklumu. Kaip pažymi daugelis tyrinėtojų, tokį nenuoseklumą daugiausiai nulėmė gausi (apie 1-1,2 mln.) ir įtakinga JAV armėnų diaspora¹⁸⁶. Kongreso ir vykdomosios valdžios nesutarimai, dėl to, kaip turi būti įgyvendinama JAV politika Armėnijos ir Azerbaidžano atžvilgiu išliko ir iki šiol.

JAV armėnų bendruomenė turi didelę įtaką Kongrese. 1992 m. armėnų bendruomenės pastangomis Kongresas Azerbaidžaną išbraukė iš JAV tiekiamos paramos posovietinėms valstybėms (pagal programą Freedom Support Act) gavėjų sąrašo. Azerbaidžanas buvo vienintelė valstybė iš visos buvusios SSRS, kuri negaudavo JAV paramos iki pat 2001 m. Tokiu būdu JAV armėnų bendruomenė atkeršijo Azerbaidžanui už tai, kad Baku įvedė Armėnijai blokadą.

Po rugsėjo 11-osios JAV administracija peržiūrėjo savo politiką Azerbaidžano atžvilgiu. 2002 m. pradžioje Senatas ir George'as W. Bushas atsisakė taikyti suvaržymus Azerbaidžanui naudojantis JAV Freedom Support Act teikiamomis galimybėmis.

Po Rugsėjo 11-osios Pietų Kaukazą Vašingtonas traktuoja, kaip sudėtinę didžiųjų Vidurio Rytų dalį ir numato regionui svarbią vietą kovoje prieš terorizmą¹⁸⁷. Azerbaidžano pareigūnai Vašingtonui net pasiūlė savo šalyje įkurti JAV, Turkijos arba NATO karinę bazę, kaip tam tikrą atsvarą rusiškoms bazėms Armėnijoje ir Rusijos įtakai regione. Tačiau JAV ambasadorius Azerbaidžane pareiškė, kad JAV nesiroošia suteikti karinės pagalbos šalims, kuri konfliktuoja su kita šalimi¹⁸⁸.

¹⁸⁴ RIA Novosti, Medvedev calls EU's Eastern Partnership harmless but pointless, 2009 m. lapkričio 23 d. Prieiga per internetą: <<http://en.rian.ru/russia/20091123/156957618.html>>, Žiūrėta [2010 02 23].

¹⁸⁵ Anderman ir kiti, 55.

¹⁸⁶ Lynch (red.), *The South Caucasus*, 59-60.

¹⁸⁷ Lynch (red.), *The South Caucasus*, 57.

¹⁸⁸ Migdalovitz, 13.

D. Lynch'as mano, kad Kalnų Karabacho konflikto sprendimas padėtų JAV apsaugoti jos interesus Pietų Kaukazo regione¹⁸⁹. Tačiau kai kurie ekspertai laikosi nuomonės, kad Kalnų Karabacho konflikto *status quo* yra iš dalies palankus JAV – šalies administracija negali nepaisyti galingos JAV armėnų bendruomenės lobizmo, o iš kitos pusės geopolitiniai ir energetiniai interesai verčia ieškoti artimesnio bendradarbiavimo su Azerbaidžanu¹⁹⁰.

JAV prezidento Baracko Obamos administracija per bemaž pusantrų valdymo metų kol kas nepateikė savo siūlymo, kaip galėtų būti sprendžiamas Kalnų Karabacho konfliktas. B. Obamos administracija dabar daugiausiai užimta Afganistano ir Irano klausimais.

JAV aktyviai įgyvendina antrojo ir trečiojo lygio iniciatyvas. Vien JAV Tarptautinio vystymo agentūra (USAID) Armėnijai¹⁹¹ ir Azerbaidžanui¹⁹² 2008 m. skyrė atitinkamai 35 ir 16 mln. JAV dolerių demokratijos vystymui, ekonomikos augimo priemonėms skatinti ir taikos įtvirtinimui.

3.7. Iranas – Armėnijos partneris

Irano santykius su Azerbaidžanu ir Armėnija daugiausia lemia geopolitiniai išskaičiavimai. Azerbaidžane ir Irane dominuoja musulmonai šiitai. Logika turėtų suponuoti, kad musulmonų fundamentalistų valdoma islamo respublika turėtų būti Azerbaidžano sąjungininke kovoje prieš krikščionišką agresorę. Tačiau pagrindiniai Irano ir Azerbaidžano santykius įtakojantys faktoriai yra ne bendras tikėjimas, o 15-20 milijonų Irane gyvenančių azerbaidžaniečių, strateginė Baku partnerystė su NATO nare Turkija ir gerėjantis santykiai su JAV.

Azerbaidžane laikas nuo laiko pasigirsta kalbos apie susijungimą su Irane gyvenančiais azerbaidžaniečiais¹⁹³. Irane gyvenančių azerbaidžaniečių separatistinės nuotaikos yra gajos. Irano režimas deda pastangas, kad Azerbaidžanas netaptų stipria provakarietiška valstybe, nes tai galėtų paskatinti didelės Irano azerbaidžaniečių dalies orientaciją į Azerbaidžaną¹⁹⁴.

¹⁸⁹ Lynch (red.), *The South Caucasus*, 61.

¹⁹⁰ Poghosyan, 16.

¹⁹¹ USAID. "Country Profile. Armenia. 2009 May", Prieiga per internetą: <http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/countries/am/armenia.pdf>, [Žiūrėta 2010 03 27].

¹⁹² USAID. "Country Profile. Azerbaijan. 2009 May", Prieiga per internetą: <http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/countries/az/azerbaijan.pdf>, >, [Žiūrėta 2010 03 27].

¹⁹³ Stefan Wolf, „The European Union and the Conflict over the Nagorno-Karabakh Territory”, Pranešimas Europos Tarybos Parlamentinei Asamblėjos Narių išipareigojimo komitetui, Berlin, 2007 lapkričio 4-5 d, 1 p.

¹⁹⁴ Nuriyev, 17.

Baku ir Teherano santykius komplikuoja Azerbaidžano islamistinėms jėgoms iš Irano teikiama parama¹⁹⁵. Visuomenės reislamizacijos kursą pasirinkusi Azerbaidžano valdžia, šalyje įnirtingai kovoja su religiniais ekstremistais.

Tačiau labiausiai Iraną neramina nuo 2001-2002 m. prasidėjęs JAV ir NATO skverbimasis į Pietų Kaukazą. Teheranas visomis įmanomomis priemonėmis priešinasi Vakarų investicijoms į Pietų Kaukazą ir sudaręs taktinę sąjungą su Rusija siekia, kad Vakarai į savo politinės ir ekonominės įtakos sferą neperimtų Pietų Kaukazo ir Centrinės Azijos¹⁹⁶.

Teheranas suvokia, kad artimi Azerbaidžano santykiai su Turkija mažina Irano vaidmenį Pietų Kaukaze. Irane Turkija identifikuojama, kaip geopolitinė grėsmė ir NATO bei JAV interesų laidininkė Pietų Kaukaze.

Irano įtaka Baku lieka ribota, mat Teheranas neturi nei finansinių resursų, nei technologijų, kad galėtų vaidinti svarų vaidmenį Azerbaidžano vidaus gyvenime. Tačiau Teherano režimas išnaudoja islamą, didindamas savo įtaką su Iranu besiribojančiuose pietiniuose Azerbaidžano regionuose. Tokiu būdu Iranas lieka svarbiu regioniniu geopolitiniu žaidėju, turinčiu įtakos Kaukazo musulmonams¹⁹⁷.

Po Rusijos Iranas yra pats svarbiausias Armėnijos geopolitinis partneris, veikiantis, kaip atsvara Turkijos faktoriui Pietų Kaukaze. Su Armėnija Teheranas palaiko konstruktyvius santykius (daugiausiai ekonomikos, transporto ir prekybos srityje). Dėl uždarytų sienų su Azerbaidžanu ir Turkija, armėnai turi tik du transporto koridorius – su Iranu ir Gruzija. 2008 m. iš Irano į Armėniją buvo nutiestas dujotiekis. Tai labai stipriai padėjo izoliacijoje, dėl Turkijos ir Azerbaidžano taikomos blokados, likusiai Armėnijai.

Atrodo, kad Armėnija pamažu tampa Rusijos ir Irano formuojamos regioninės antivakarietiškos sąjungos nare. Pastaruoju metu Iranas vis labiau išreiškia paramą Armėnijai ir tuo pat metu šaldo dvišalius santykius su Azerbaidžanu¹⁹⁸.

Teheranas nuo pat 1992 m. kartais pasiūlo savo, kaip derybų tarpininko tarp Armėnijos ir Azerbaidžano, paslaugas. Tačiau Baku ir Jerevanas dažniausiai diplomatiškai atmeta tokius siūlymus pabrėždami, kad Kalnų Karabacho konflikto sprendimo reikia ieškoti ESBO Minsko grupės formate.

¹⁹⁵ Petr Kratochvíl,(sud.), *The European Union and its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities*, Prague: The Institute of International Relations, 2006, 71.

¹⁹⁶ Abasov, 21.

¹⁹⁷ Ten pat, 18.

¹⁹⁸ Abasov, 24.

Antrojo ir trečiojo lygio veikėjų bendradarbiavimas tarp Armėnijos/Azerbaidžano ir Irano yra labai ribotas. Glaudžiausius santykius palaiko kai kurios Azerbaidžano ir Irano religinės organizacijos.

Trečiosios dalies apibendrinimas.

Išorinė Kalnų Karabacho konflikto analizė rodo, kad išorės veikėjai turi itin didelę įtaką konflikto raidai. Konflikto sprendimą apsunkina didžiųjų pasaulio ir regiono valstybių (Rusijos, JAV, Turkijos, Irano) varžymasis dėl geopolitinės įtakos Pietų Kaukaze. Nepanašu, kad dominuojanti Rusijos pozicija Pietų Kaukaze (nepaisant kai kurių Vakarų paremtų energetinių projektų) gali susilpnėti. Pasinaudodama Pietų Osetijos ir Abchazijos koziriu Maskva iš dalies Vakaruose diskreditavo M. Sakašvilio režimą ir atitolino Gruzijos stojimo į NATO perspektyvą. Matydama, kad staigus Baku arba Jerevano politinis viražas gali sukelti grėsmę jos interesams, Maskva galėtų sužaisti ir Kalnų Karabcho konflikto korta.

Palankias prielaidas konflikto transformacijai galėtų sukurti Turkija ir ES. Jei Turkija pradėtų tikrą dialogą su Armėnija, atidarytų sienas ir atkurtų diplomatinius santykius, būtų sumažinta Jerevano priklausomybė nuo Maskvos ir Teherano. Pagrindinis ES potencialas slypi antrojo ir trečiojo lygio diplomatijos stiprinime, kas sukurtų tinkamą pagrindą vidiniai Azerbaidžano ir Armėnijos transformacijai.

Išvados

1. Analizuojant Kalnų Karabacho konfliktą per penkių transformacijų tipų prizmę, galima konstatuoti, kad pagal keturis tipus (struktūros, aktorių, problemų, elito lygmens) transformacija vyko ne teigiama, o neigiama linkme. Tik konteksto transformacijoje galima išvelgti pozityvų procesą, kuris ateityje gali teigiamai atsiliepti Kalnų Karabacho konflikto transformacijai – tai Azerbaidžano, kaip žaliavų tiekėjo ir energetinio mazgo, į(si)traukimas į Vakarų energetinę sistemą, aplenkiant Rusiją. Tokiu būdu Azerbaidžano vaidmuo taptų svarbesnis Vakarams, kurie ilgainiui gali būti priversti skirti vis daugiau dėmesio Kalnų Karabacho konfliktui.
2. Kalnų Karabacho konflikto analizė parodė, kad vidinių antrojo ir trečiojo lygių veikėjų poveikis pozityviai *konflikto transformacijai* nejaučiamas. Per pastaruosius 15 metų Armėnijoje ir Azerbaidžane nebuvo sukurtos prielaidos antrojo ir trečiojo lygio veikėjų interakcijai. Tą nulėmė keli faktoriai. Visų pirma Azerbaidžane, Armėnijoje ir, ypatingai, Kalnų Karabache akivaizdžiai trūksta antrojo ir trečio lygių veikėjų, kurie suvoktų save, kaip vieną iš konflikto transformacijos varomųjų jėgų. Antra, pirmojo lygio veikėjai Armėnijoje ir, ypač, Azerbaidžane neigiamai vertina antrojo ir trečiojo lygio diplomatijos naudojimą *įtvirtinant taiką* tarp armėnų ir azerbaidžaniečių. Trečia, net esamoms antrojo ir trečiojo lygių iniciatyvoms trūksta koordinavimo, o jas bandantiems įgyvendinti veikėjams – žinių, žmogiškųjų ir finansinių resursų.

3. Pažymėtina, kad dėl įtakos Pietų Kaukaze besivaržančios Rusijos Turkijos ir Irano valstybės regione nenaudoja antrojo ir trečiojo lygio diplomatijos. Todėl taikiau konflikto sureguliuojimu suinteresuotos pusės – ES, JAV ir tam tikromis sąlygomis Turkija, galėtų užpildyti antrojo ir trečiojo lygių iniciatyvų nišą transformuojant Kalnų Karabacho konfliktą. Siekiant sulaukti didesnio tokių iniciatyvų efektyvumo, reikėtų steigti struktūrą, kuri koordinuotų antrojo ir trečiojo lygių diplomatijos pastangas Azerbaidžane, Armėnijoje ir Kalnų Karabache.

4. Rusija lieka viena didžiausių kliūčių Kalnų Karabacho taikos procese. Maskva Pietų Kaukazą laiko savo „artimuoju užsieniu“, savo įtakos zona, todėl labai atsargiai reaguoja į JAV ir ES skatinamas demokratines ir žmogaus teisių stiprinimo iniciatyvas. Šiuo atveju Rusijos geopolitiniu požiūriu postmodernistinės Vakarų taikos įtvirtinimo strategijos yra ne kas kita, kaip vakariečių noras įtvirtinti savo įtaką regione. Nepanašu, kad Rusija būtų suinteresuota Kalnų Karabacho konflikto sureguliuojimu. Todėl Vakarų įgyvendinamos *konflikto transformacijos* strategijos turi kreipti dėmesį į Rusijos faktoriaus svarbą ir orientotis į ilgalaikį darbą – Armėnijos ir Azerbaidžano struktūros ir problemų transformacijas per antro ir trečio lygio diplomatiją.

5. Vidinio ir išorinio Kalnų Karabacho konflikto konteksto analizė suponuoja nuomonę, kad kompromisas tarp Armėnijos ir Azerbaidžano valdžios artimiausioje ateityje nėra įmanomas. Vienas realiausių variantų, prie kurio įgyvendinimo itin aktyviai turėtų prisidėti JAV ir ES, yra diplomatinių santykių užmezgimas tarp Armėnijos ir Turkijos. Jeigu Ankara sutiks užmegzti diplomatinius santykius su Jerevanu ir atidaryti valstybių sienas, situacija regione gali pakrypti į teigiamą pusę. Svarbiausia, tokiu atveju būtų sumažintas Rusijos vaidmuo tiek Armėnijoje, tiek visame Pietų Kaukaze. Tuo turėtų būti suinteresuota pati Turkija. Manytina, kad Vakarų pirmojo lygio diplomatijos pastangos turėtų būti nukreiptos būtent šia kryptimi.

6. Reziumuojant, galima būtų teigti, kad geriausia transformacinė strategija Kalnų Karabacho konflikto atveju galėtų atrodyti taip - Vakarų kapitalo ir investicijų didinimas į Pietų Kaukazo regiono valstybes, laipsniškas Vakarų skatinamų antrojo ir trečiojo lygio iniciatyvų stiprinimas, kuo gilesnė Armėnijos ir Azerbaidžano integracija į Vakarų struktūras ir Turkijos bei Armėnijos suartėjimo procesų skatinimas.

Šalis	Azerbaidžanas	Armėnija
Rusija (Minsko grupės kopirmininkė)	Viena svarbiausių partnerių, antrojo ir trečiojo lygių iniciatyvų Rusija beveik neįgyvendina	Strateginė Jerevano partnerė, šalies saugumo garantas, didelė įtaka šalies ekonomikoje ir energetikoje, bendradarbiavimas antrajame ir trečiajame lygyje yra minimalus
Turkija	Strateginė Baku partnerė, bendradarbiavimas vyksta daugiausiai pirmajame lygyje	Taiko ekonominę ir komunikacijų blokadą, nėra diplomatinių santykių, suvokiama kaip grėsmė Armėnijai. Ateityje gali tapti svarbi Kalnų Karabacho konflikto transformacijai (tuo atveju, jei atnaujins kontaktus su Jerevanu)
JAV (Minsko grupės kopirmininkė)	Nuo 2001 m. pradėjo vystyti glaudžius santykius, vykdo antrojo ir trečiojo lygio iniciatyvas, modernizuoja Azerbaidžano kariuomenę, skatina energetinių projektų vystymą	Įtakinga JAV armėnų bendruomenė per Kongresą įgyvendina Armėnijai naudingą politiką, JAV plėtoja antrojo ir trečiojo lygio iniciatyvas
ES (Prancūzija yra Minsko grupės kopirmininkė)	Energetiniai interesai, Rytų partnerystės instrumentai, didelis potencialas skatinant antro ir trečio lygio iniciatyvas	Rytų partnerystės instrumentai, didelis potencialas skatinant antro ir trečio lygio iniciatyvas
Iranas	Skatina islamizaciją, kartu su Maskva priešinasi Vakarų įtakos augimui Azerbaidžane	Svarbus regioninis partneris, energetinių šaltinių tiekėjas

Lentelė Nr. 4. Išorinių veikėjų įtaka Kalnų Karabacho konflikto pusėms

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Literatūra:

1. Abasov, Ali, Haroutiun Khachatrian, *The Karabakh Conflict. Variants of Settlement: Concepts and Reality*. 3 leid. Baku-Yerevan: Areat, Noyan Tapan, 2006.
2. Akçakoca, Amanda, Thomas Vanhauwaert, Richard Whitman ir kiti, *After Georgia: Conflict Resolution in the EU's Eastern Neighbourhood*, 2009.
<http://www.humansecuritygateway.info/documents/EPC_AfterGeorgia_ConflictResolution_EUEasternNeighbourhood.pdf> [Žiūrėta 2009 05 02].
3. Aldis, AC (sud.), *Shaping an Environment for Peace, Stability and Confidence in South Caucasus – The Role of International and Regional Security Organisations*, Camberley: Defence Academy of the United Kingdom, 2002.
4. Alieva, Laila, EU and South Caucasus, Discussion Paper, 2006, Prieiga per internetą: <http://www.cap.lmu.de/download/2006/2006_Alieva.pdf>, [Žiūrėta 2009 02 07].
5. Anderman, Karin, Eva Hagström-Frisell, Carolina Vendil-Pallin, “Russia-EU external security relations: Russian policy and perceptions”. Swedish Defense Research Agency (FOI), February 2007. Prieiga per internetą: <<http://www2.foi.se/rapp/foir2243.pdf>>, Žiūrėta [2009 10 28].
6. Aras, Bulent, *A new era in Turkish-Armenian relations*, 2009, Prieiga per internetą: <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/A_new_era_in_Turkish-Armenian_relations.pdf>, [Žiūrėta 2010 02 06].
7. Austin, Alexander, Martina Fischer ir Norbert Ropers (sud.), *Transforming Ethnopolitical Conflict – The Berghof Handbook*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenschaften, 2004.
8. Avery, Graham, Yvonne Nasshoven (sud.), *The European Neighbourhood Policy: Challenges and Prospects*, Brussels: Trans European Policy Studies Association, 2008.
9. Başer, Bahar, „Third Party Mediation in Nagorno-Karabakh: Part of the Cure or Part of the Disease”, *Journal of Central Asian and Caucasian Studies* Vol: 3 Number: 5, 2008.

10. Coppieters, Bruno, Michael Emerson, Michael Huysseune ir kiti, *Europeanization and Conflict Resolution – Case Studies from the European Periphery*. Gent: Academia Press, 2004.
11. Cornell, Svante E. *The Nagorno-Karabakh Conflict*. Uppsala University, 1999. Prieiga per internetą: http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/1999_NK_Book.pdf, [Žiūrėta 2008 12 10].
12. Gahramanova, Aytan, *Peace strategies in „frozen“ ethno-territorial conflicts: integrating reconciliation into conflict management: the case of Nagorno-Karabakh*. Mannheim: Universität Mannheim, 2007.
13. German, Tracey, *Untangling the Karabakh Knot*, Camberley: Defence Academy of the United Kingdom, 2005.
14. Grgic, Borut, Dov Lynch, *What next for Azerbaijan?*, 2005, Prieiga per internetą: <http://www.iss.europa.eu/nc/actualites/actualite/article/what-next-for-azerbaijan/karabakh/> [Žiūrėta 2009 03 07].
15. Grigoryan, Stepan, “The Future of Southern Caucasus in the Light of New Geopolitical Reconfigurations”. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2008 (20), 102-111. Prieiga per internetą: http://www.lfpr.lt/uploads/File/2008-20/Grygoryan_ENG.pdf, [Žiūrėta 2010 02 20].
16. Göksel, Nigar, “Turkey and Azerbaijan: Passion, Principle, or Pragmatism?”, The German Marshall Fund of The United States, 2009 m. birželio 4 d. Prieiga per internetą: http://www.gmfus.org//doc/Nigar_Turkey_Analysis_0609_final.pdf, [Žiūrėta 2010 02 24].
17. Ehin, Piret, Graham Avery, *The Eastern EU Neighbourhood – an Area of Competing Policies: Shared Neighbourhood Between the EU and Russia*. Brussels: European Parliament, 2007.
18. Falkowski, Maciej, „Russia’s policy in the Southern Caucasus and Central Asia“, Centre for Eastern Studies, CES Studies, 2006, p. 47-78, Prieiga per internetą: http://www.osw.waw.pl/files/PRACE_23.pdf, [Žiūrėta 2009 10 28].
19. Harris, Peter, Ben Reilly (sud.), *Democracy and Deep-Rooted Conflict: Options for Negotiators*. Stockholm: International IDEA, 1998.

20. Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg. "Conflict Barometr: Crises - Wars - Coups d'E'tat Negotiations - Mediations - Peace Settlements. 18th Annual Conflict Analysis."
<http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2009.pdf> [Žiūrēta 2010-01-29].
21. Herd P., Graeme ir Juoko Huru (sud.), *EU Civilian Crisis Management*. Camberley: The Conflict Studies Research Centre, 2001.
22. Huseynov, Tabib, "Mountainous Karabakh: Conflict Resolution through Power-sharing and Regional Integration", *Peace, Conflict and Development: An Interdisciplinary Journal*, 6, 2005. Prieiga per internetą:
<<http://www.peacestudiesjournal.org.uk/dl/Mountainous%20Karabakh%20final%20version%20edited%203.pdf>>, [Žiūrēta 2009 05 06].
23. International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, Europe Report Nr.187, 2007. Prieiga per internetą:
<[http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/187_nagorno_karabakh_risking_war.ashx](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/187_nagorno_karabakh_risking_war.ashx)>, [Žiūrēta 2008 12 12].
24. International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Getting to a Breakthrough“, Europe Briefing Nr. 55, 2009. Prieiga per internetą:
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/b55_nagorno_karabakh_getting_to_a_breakthrough.ashx>, [Žiūrēta 2010 04 28].
25. International Crisis Group, „Turkey and Armenia: Opening Minds, Opening Borders“, Europe Report Nr. 199, 2009, Prieiga per internetą:
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/199_turkey_and_armenia_opening_minds_opening_borders_2.ashx>, [Žiūrēta 2010 04 28].
26. Ismailzade, Fariz, *The Geopolitics of the Nagorno-Karabakh Conflict*, Global Dialogue Volume 7, Number 3–4 , Summer/Autumn 2005, Prieiga per internetą:
<<http://www.worlddialogue.org/content.php?id=354>>,[Žiūrētas 2010 02 06].
27. Kamov, Georgi, *EU's role in conflict resolution: the case of the Eastern enlargement and neighbourhood policy areas*, Institut Européen des Hautes Etudes Internationales, 2006. Prieiga per internetą: <<http://www.iehei.org/bibliotheque/memoires/2006/KAMOV.pdf>>, [Žiūrēta 2008 11 14].

28. Kratochvíl, Petr (sud.), *The European Union and its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities*, Prague: The Institute of International Relations, 2006.
29. Krikorian, Robert, *Armenia's Political Transition in Historical Perspective*, Global Dialogue Volume 7, Number 3–4, Summer/Autumn 2005, Prieiga per internetą: <<http://www.worlddialogue.org/content.php?id=353>>,[Žiūrėtas 2010 02 06]
30. Lederach, John Paul, *Building Peace. Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, Washington: United States Institute of Peace Press, 1997.
31. Lederach, John Paul, Michelle Maiese, „Conflict transformation: a circular journey with purpose“, *New Routes*, Volume 14, 2009.
32. Lederach, John Paul, *Conflict transformation*, 2003, Prieiga per internetą: <<http://www.beyondintractability.org/essay/transformation/>>, [Žiūrėta 2010 04 23].
33. Lynch, Dov, *Managing separatist states: a Eurasian case study*, Occasional Paper, Nr.32, 2001, Prieiga per internetą: <<http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ032.pdf>>, [Žiūrėta 2010 03 06].
34. Lynch, Dov, *The Russia-EU Partnership and the Shared Neighbourhood*, 2004, Prieiga per internetą: < [http://www.iss.europa.eu/nc/actualites/actualite/article/the-russia-eu-partnership-and-the-shared-neighbourhood/armenia/?tx_ttnews\[cboAuteurs\]=ALL&tx_ttnews\[chkArea\]\[0\]=allarea&tx_ttnews\[chkType\]\[0\]=alltype&tx_ttnews\[cboMois\]=5&tx_ttnews\[cboAn\]=1990&cHash=f6028051c6](http://www.iss.europa.eu/nc/actualites/actualite/article/the-russia-eu-partnership-and-the-shared-neighbourhood/armenia/?tx_ttnews[cboAuteurs]=ALL&tx_ttnews[chkArea][0]=allarea&tx_ttnews[chkType][0]=alltype&tx_ttnews[cboMois]=5&tx_ttnews[cboAn]=1990&cHash=f6028051c6)>, [Žiūrėta 2010 03 06].
35. Lynch, Dov (red.), *The South Caucasus: a challenge for the EU*, Chaillot Papers Nr.65, Paris: EU Institute for Security Studies, 2003.
36. Lungu, Anna, „Peaceful Conflict Transformation in Transnistria“, Magistrès darbas, European University Centre for Peace Studies, 2007. <<http://www.epu.ac.at/epu/research/Lungu.pdf>> [Žiūrėta 2010 02 07]
37. Mehtiyev, Elkhan, *Armenian-Azerbaijan Prague Process: Road Map to Peace or Stalemate for Uncertainty?*, Camberley: Defence Academy of the United Kingdom, 2005.
38. Miall, Hugh, „Conflict Transformation: A Multi-Dimesional Task“, Alexander Austin, Martina Fischer, Norbert Ropers (sud.), *Transforming Ethnopolitical Conflict – The Berghof Handbook*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenschaften, 2004.

39. Miall, Hugh, „Conflict Transformation Theory and European Practice.“ Pranešimas konferencijoje „The Sixth Pan-European Conference on International Relations“, Turin, 2007 rugsėjo 12-15 d.
40. Miall, Hugh, Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, *Contemporary Conflict Resolution: The prevention, management and transformation of deadly conflicts*, Cambridge: Polity Press, 2007
41. Migdalovitz, Carol, *Armenia-Azerbaijan conflict*. Washington: Congressional Research Service, Library of Congress, 2003.
<<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/ib92109.pdf>> [Žiūrėta 2009 05 11].
42. Mikhelidze, Nona, Pirozzi, Niccoleta, *Civil Society and Conflict Transformation in Abkhazia, Israel/Palestine, Nagorno-Karabakh, Transnistria and Western Sahara*. MICROCON Policy Working Paper 3, Brighton: MICROCON, 2008.
43. Muller, Kate, “The Role of Grassroots Actors in Conflict Transformation”. Dialogue e-Journal, Volume 1, Issue 1, 2003, 12-18. Prieiga per internetą:
<<http://www.polsis.uq.edu.au/dialogue/vol-1-1-2.pdf>>, [Žiūrėta 2010 04 30].
44. *New Routes*, Volume 14, 2009/2, Östervåla: Temdahls Tryckeri.
45. Nuriyev, Elkhan, EU Policy in the South Caucasus, CEPS Working Document No. 272, 2007, Prieiga per internetą: < <http://www.ceps.eu/ceps/download/1348>>, [Žiūrėtas 2010 05 09].
46. Paffenholz, Thania, „Understanding Peacebuilding Theory: Management, resolution and transformation.“ *New Routes*, Volume 14, 2009.
47. Persson, Anders, „Durable Conflict Transformation: EU’s Efforts to Transform the Israeli-Palestinian Conflict.“, Ph D dissertation plan, Lund University, 2009.
48. Poghosyan, Tevan. *The Armenian ENP and conflict resolution in Nagorno Karabakh*. Yerevan: Crisis Management Initiative, 2009.
49. Popescu, Nicu, „The European Union and conflicts in the South Caucasus“, 2007 sausio 8 d., Prieiga per internetą:
<http://www.caucaz.com/home_eng/breve_contenu.php?id=291>, [Žiūrėta 2010 05 15].
50. Reimann, Cordula, “Assessing the State-of-the-Art in Conflict Transformation”, Alexander Austin, Martina Fischer, Norbert Ropers (sud.), *Transforming Ethnopolitical*

- Conflict – The Berghof Handbook*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenschaften, 2004.
51. Schäffer, Sebastian, Dominik Tolksdorf, *The EU member states and the Eastern Neighbourhood – From composite to consistent EU foreign policy?*, München: Centrum für angewandte Politikforschung, 2009.
 52. Svensson, Isak, *The Nagorno-Karabakh Conflict: Lessons from mediation efforts*, <http://www.initiativeforpeacebuilding.eu/pdf/Nagorno_Karabakh_conflict_mediation_efforts.pdf> [Žiūrēta 2009 10 09].
 53. Tocci, Nathalie, *Conflict Resolution in the European Neighbourhood: The Role of the EU as a Framework and as an Actor*. San Domenico di Fiesole: European University Institute, 2004. <http://www.iue.it/RSCAS/WP-Texts/04_29.pdf> [Žiūrēta 2009 05 02].
 54. Tocci, Nathalie, *The EU and Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard*, London – New York: Routledge, 2007.
 55. Tocci, Nathalie, *The European Union, Conflict Transformation and Civil Society: A Conceptual Framework*, MICROCON Policy Working Paper 1, Brighton: MICROCON, 2008.
 56. Wojna, Beata, Mateusz Gniazdowski, *Eastern Partnership: The Opening Report*, Warsaw: The Polish institute of International Affairs, 2009.
 57. Wolf, Stefan, „The European Union and the Conflict over the Nagorno-Karabakh Territory”, Pranešimas Europos Tarybos Parlamentinei Asamblėjos Narių įsipareigojimo komitetui, Berlin, 2007 lapkričio 4-5 d.
 58. Väyrynen, Raimo (sud.), *New Directions in Conflict Theory: Conflict Resolution and Conflict Transformation*, London: Sage Publications, 1991.
 59. Алиев, Ариф, Степан Григорян, Расим Мусабеков ир кити, *Карабахский конфликт: понять друг друга*, Ереван: „Велас принт“, 2006.
 60. Фишер, Саймон, Дека Ибрагим Абди, Джавед Лудин ир кити (sud.) *Работа с конфликтом: Навыки и стратегии практической работы с конфликтом*, 2 leid. Алматы : Конфликтологический центр, 2005

Pirminiai šaltiniai:

1. CIA: The World Factbook 2010. Armenia. Prieiga per internetą:
<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html>> [Žiūrėta 2010 02 02].
2. CIA: The World Factbook 2010. Azerbaijan. Prieiga per internetą:
<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>>, [Žiūrėta 2010 02 02].
3. *European Neighbourhood and Partnership Instrument. Armenia. Country Strategy Paper 2007-2013*, Prieiga per internetą
<http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_armenia_en.pdf> [Žiūrėta 2010 02 17]
4. *European Neighbourhood and Partnership Instrument. Armenia. National Indicative Programme 2007-2010*, Prieiga per internetą:
<http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_armenia_en.pdf> [Žiūrėta 2010 02 17]
5. *European Neighbourhood and Partnership Instrument. Azerbaijan. Country Strategy Paper 2007-2013*, Prieiga per internetą
<http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_azerbaijan_en.pdf> [Žiūrėta 2010 02 17]
6. *European Neighbourhood and Partnership Instrument. Azerbaijan. National Indicative Programme 2007-2010*, Prieiga per internetą:
<http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_nip_azerbaijan_en.pdf> [Žiūrėta 2010 02 17]
7. *EU/Armenia Action Plan*, Prieiga per internetą:
<http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/armenia_enp_ap_final_en.pdf> [Žiūrėta 2010 02 17]
8. *EU/ Azerbaijan Action Plan*, Prieiga per internetą:
<http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/azerbaijan_enp_ap_final_en.pdf>
[Žiūrėta 2010 02 17]
9. *European Neighbourhood Policy. Country Report. Armenia*. Commission staff working paper, Brussels, 2005 kovo 3 d. Prieiga per internetą:

- <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/armenia_country_report_2005_en.pdf>
[Žiūrēta 2010 02 17]
10. *European Neighbourhood Policy. Country Report. Azerbaijan.* Commission staff working paper, Brussels, 2005 kovo 2 d. Prieiga per internetą:
<http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/azerbaijan_country_report_2005_en.pdf>,
[Žiūrēta 2010 02 17].
11. Freedom House, “Freedom of the Press 2009 Global Rankings”. Prieiga per internetą: <
<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=495&year=2009>>, [Žiūrēta 2010 05
18].
12. Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political
Science, University of Heidelberg. “Conflict Barometr: Crises - Wars - Coups d’E’tat
Negotiations - Mediations - Peace Settlements. 18th Annual Conflict Analysis.”
<http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2009.pdf> [Žiūrēta
2010-01-29].
13. IMF. Report for Selected Countries and Subjects. Armenia. 2010. Prieiga per internetą:
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=50&pr.y=12&sy=1997&ey=2012&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=911&s=NGDP_R%2CNGDP_RPCH%2CNGDP%2CNGDPD%2CNGDP_D%2CNGDPRPC%2CNGDPDPC%2CNGDPDPC%2CPPPGDP%2CPPPPC%2CPPPSH%2CPPPEX%2CPCPI%2CPCPIPCH%2CPCPIE%2CPCPIEPCH%2CLP%2CBCA%2CBCA_NGDPD&grp=0&a=>,
[Žiūrēta 2010 05 18].
14. IMF. Report for Selected Countries and Subjects. Azerbaijan. 2010. Prieiga per internetą:
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=49&pr.y=7&sy=1997&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=912&s=NGDP_R%2CNGDP_RPCH%2CNGDP%2CNGDPD%2CNGDP_D%2CNGDPRPC%2CNGDPDPC%2CNGDPDPC%2CPPPGDP%2CPPPPC%2CPPPSH%2CPPPEX%2CPCPI%2CPCPIPCH%2CPCPIE%2CPCPIEPCH%2CLP%2CBCA%2CBCA_NGDPD&grp=0&a=>
[Žiūrēta 2010 05 18].
15. International Organization for Migration. “Migration in the Republic of Azerbaijan: A
Country Profile 2008”. Prieiga per internetą:

- <http://publications.iom.int/bookstore/free/Azerbaijan_Profile2008.pdf>, [Žiūrēta 2010 05 18].
16. Joint Programme Document. Ministry of Labour and Social Issues of the Republic of Armenia, National Statistical Service of the Republic of Armenia, UNDP, WFP, UNFPA, UNICEF and IMF. Prieiga per internetą: <<http://www.undg.org/getDocument.cfm?Area=JointProgrammes&DocumentID=362>>, [Žiūrēta 2010 05 18].
17. Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, "Horizons of Turkish Foreign Policy in the New Century", collection of Statements and Speeches by Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs Abdullah Gul, 2007. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/BAKANLAR/AbdullahGul_kitap.pdf>, Žiūrēta [2010 03 06].
18. Paloma, Eric, „Turkey, Armenia Engage in 'Football Diplomacy'”, 2008. Prieiga per internetą: <<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/2694/turkey-armenia-engage-in-football-diplomacy>>, [Žiūrēta 2010 02 06].
19. RIA Novosti, Medvedev calls EU's Eastern Partnership harmless but pointless, 2009 m. lapkričio 23 d. Prieiga per internetą: <<http://en.rian.ru/russia/20091123/156957618.html>>, Žiūrēta [2010 02 23].
20. Stockholm International Peace Research Institute, “Military expenditure of Azerbaijan”, 2009. Prieiga per internetą: < <http://milexdata.sipri.org/result.php4>>, [Žiūrēta 2010 02 06].
1. Stockholm International Peace Research Institute, “Military expenditure of Armenia”, 2009. Prieiga per internetą: <<http://milexdata.sipri.org/result.php4>>, [Žiūrēta 2010 02 06].
2. The World Bank. “Azerbaijan: Assessment of living conditions”. (Report No. 52801-AZ). Prieiga per internetą: < [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/%28httpDocuments%29/4ECE80B4714AF64DC12577070044A5E1/\\$file/WB+poverty+assessment.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/%28httpDocuments%29/4ECE80B4714AF64DC12577070044A5E1/$file/WB+poverty+assessment.pdf)> [Žiūrēta 2010 05 18].
3. Transparency International, “Corruption Perceptions Index 2009”. Prieiga per internetą: <http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_tabl>, [Žiūrēta 2010 05 18].

4. USAID. "Country Profile. Armenia. 2009 May", Prieiga per internetą:
<http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/countries/am/armenia.pdf>, [Žiūrėta 2010 03 27].
5. USAID. "Country Profile. Azerbaijan. 2009 May", Prieiga per internetą:
<http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/countries/az/azerbaijan.pdf>, >, [Žiūrėta 2010 03 27].
6. USAID. "The 2008 NGO Sustainability Index: Armenia", 2009. Prieiga per internetą:
<http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/2008/armenia.pdf>, [Žiūrėta 2010 03 27].
7. Regnum, „Ильхам Алиев: „Косово провозглашено и признано незаконно“, 2010. Prieiga per internetą: <<http://www.regnum.ru/news/1283554.html>>, [Žiūrėta 2010 05 14].
61. Regnum, „МИД РФ: Турция не сможет стать сопредседателем Минской группы ОБСЕ“, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.regnum.ru/news/1279720.html>, [Žiūrėta 2010 04 30].
8. Regnum, „Президент Азербайджана выступил с новогодним обращением“, 2010. Prieiga per internetą: <<http://regnum.ru/news/fd-abroad/azeri/1240345.html>>, [Žiūrėta 2010 02 06].
9. Regnum, "Мы за одну неделю войдем и возьмем Баку. Все!": Армения в зеркале СМИ". 2010. Prieiga per internetą: <<http://regnum.ru/news/1282391.html>>, [Žiūrėta 2010 05 12].
10. Кямал, Али, „Впервые опубликованы „Мадридские принципы“ урегулирования карабахского конфликта“, 2008. Prieiga per internetą:
<<http://www.newsazerbaijan.ru/karabakh/20081112/42574370.html>>, Žiūrėta 2009 01 12].
11. Лазарян, Татевик, „Доклад ООН констатирует, что из Армении эмигрировало до 1,3 миллиона человек“, 2010. Prieiga per internetą:
<<http://www.azatutyun.am/content/article/2038795.html>>, [Žiūrėta 2010 05 18].
12. Межгосударственный фонд гуманитарного сотрудничества, „О фонде“. Prieiga per internetą: < http://www.mfgs-sng.org/mfgs/o_fonde/>, [Žiūrėta 2010 05 15].

13. Министерство иностранных дел Российской Федерации, „Российско-армянское торгово-экономическое сотрудничество“, 2009. Prieiga per internetą: <http://www.mid.ru/ns-rsng.nsf/6bc38aceada6e44b432569e700419ef5/d2e23e0c44e8900fc3256fa800452c52?OpenDocument>], [Žiūrėta 2010 02 20].
14. РИА Новости, “Признание Абхазии и ЮО не прецедент для Нагорного Карабаха – Лавров“, 2008. Prieiga per internetą: http://www.rian.ru/osetia_news/20080918/151374624.html], [2009 11 28].



Priedas Nr.1. Azerbaidžano, Armēnijos ir armēnų okupuotų Azerbaidžano teritorijų žemėlapis¹⁹⁹.

¹⁹⁹ Paimta iš International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 20.



Priedas Nr.2. Kalnų Karabacho konflikto zonos žemėlapis²⁰⁰.

²⁰⁰ Paimta iš International Crisis Group, „Nagorno-Karabakh: Risking War“, 21.

Summary

Transformation of the Nagorno Karabakh Conflict

The main objective of this work - to assess the possibility of synthesized conflict transformation model to address the conflict between Armenia and Azerbaijan over Nagorno-Karabakh.

My problem is the work reads as follows: if the conflict management strategy still did not produce tangible results (and it is unlikely that it could give) for solving the Nagorno-Karabakh conflict should be thinking about other complex peacebuilding analysis and practice.

To achieve the main objective of this work I had to address these tasks:

1. Make access to conflict transformation approach;
2. On the base of conflict transformation theory create synthesized research model of the Nagorno-Karabakh conflict;
3. To reveal what the internal causes leads to disagreement between Azerbaijan and Armenia on Nagorno-Karabakh conflict issues;
4. To evaluate the role of external actors (Russia, Turkey, the EU, the U.S. and Iran), which indirectly involved in the Nagorno-Karabakh conflict;
5. Identify internal and external factors for the ratio of Nagorno-Karabakh conflict transformation perspective;

Object of this work is the inside and outside of Nagorno-Karabakh conflict context, internal and external conflict actors and their relationships.

Conflict Transformation school, which feature a unique identification of the complex approach to conflict analysis and the practice is becoming increasingly popular and are increasingly establishing themselves in Austria, Germany, Scandinavian countries, universities, academic circles and among practitioners of conflict resolution.

Over the past ten years were mainly spent on the theoretical nature of the work related to conflict transformation. However, there have been attempts to explore how conflict transformation model can be applied in practice, the analysis of individual conflicts. For example - Transnistria, Northern Ireland, Israel and Palestine. I used the analytical conflict transformation approach for analysis of the Nagorno-Karabakh conflict.

There are the some conclusions of my research:

Analysis of the Nagorno-Karabakh conflict through the prism of the five types of transformations shows that in the sense of the four types (structures, actors, problems, the elite level) the transformation took place at negative direction. Only the context transformation can be seen a positive transformation process, which may in the future affect positive transformation of the conflict over Nagorno-Karabakh. Azerbaijan is an important route for supplying oil and gas in the West, bypassing Russia. This increases the importance of Azerbaijan to the West, which may eventually be forced to increasingly focus on the Nagorno-Karabakh conflict.

Nagorno-Karabakh conflict analysis showed that the activity of interior actors of second and third level have no impact on conflict transformation. Over the past 15 years in Armenia and Azerbaijan no ground for the first, the second and the third level actors' interaction was created.

This is due to several factors. Azerbaijan, Armenia and, particularly, the Nagorno-Karabakh is clearly missing the second and the third levels of actors who perceive themselves as one of the driving forces behind the conflict transformation. The first level actors in Armenia and, in particular, Azerbaijan have a negative view of the second and third track diplomacy in the context of peacebuilding between Armenia and Azerbaijan. The existing second and third levels initiatives lack coordination, the knowledge, human and financial resources.

It should be noted that Russia, Turkey and Iran do not use second and third track diplomacy in South Caucasus. EU, U.S. and Turkey, under certain conditions, can address the second and third levels of transformation initiatives in niche Nagorno-Karabakh conflict. In order to obtain greater effectiveness of such initiatives should be established a structure to coordinate the second-and third-level diplomatic efforts in Azerbaijan, Armenia and Nagorno-Karabakh.

Russia remains a major obstacle to the Nagorno-Karabakh peace process. South Caucasus, Moscow considers its "near abroad" in its sphere of influence, so it reacts cautiously to U.S. and EU promotes of democracy and human rights initiatives. In this case, Russia sees post-modern Western peace-building strategies as nothing more than a Western desire to assert its influence in the region. Unlikely that Russia would be interested in the Nagorno-Karabakh conflict settlement. The Western strategy for implementing the transformation of the conflict must pay attention to the importance of the Russian factor and focus on long-term work – the transformation of the structure and problems in Armenia and Azerbaijan.

Internal and external context of the Nagorno-Karabakh conflict analysis presupposes the view that the compromise between the Armenian and Azerbaijani authorities in the near future is impossible. One of the most realistic option is the establishment of diplomatic relations between Armenia and Turkey. If Ankara will agree to establish diplomatic relations with Yerevan and open the border, the situation in the region may be in a positive change. Most importantly, it would reduce Russia's role both in Armenia and the South Caucasus. This should be most interested in Turkey. In my view, the first track diplomacy of the Western diplomats' efforts should be aimed at precisely that direction.